

NATURA 2000 – narzędzie ochrony przyrody

*Planowanie ochrony obszarów
Natura 2000*

Patronat: Ministerstwo Środowiska

Paweł Pawlaczyk, Andrzej Jermaczek

NATURA 2000

– narzędzie

ochrony przyrody

*Planowanie ochrony obszarów
Natura 2000*

WWF Polska

Warszawa 2004

Redakcja: Katarzyna Nowak, Przemysław Kalinka, Magdalena Dul

Zdjęcia: Ireneusz Chojnacki, Fred F. Hazelhoff, G. i T. Kłosowscy, Petr Kocarek, Roger LeGuen, Beata Nawrocka, Grzegorz Okołów (okładka), Zbigniew Osadowski, Piotr Skórnicki, Paweł Świętkiewicz, Artur Tabor

Przedstawione w publikacji opinie są wyłącznie poglądami autorów i nie wyrażają oficjalnego stanowiska instytucji rządowych.

Wydawca: WWF Polska

© WWF Polska

Recenzent naukowy: prof. dr hab. Zbigniew Witkowski

Publikacja pod patronatem Ministerstwa Środowiska

Publikacja sfinansowana ze środków
Ministerstwa Spraw Zagranicznych Królestwa Norwegii

Opracowanie graficzne, skład, druk:
NAJ-COMP ul. Minerska 1, 04-506 Warszawa

Dostępne w biurze WWF Polska, ul. Wiśniowa 38, 02-520 Warszawa

1. Wstęp

1.1. Idea ochrony europejskiego dziedzictwa przyrodniczego

Jeśli przebywając w którymkolwiek z krajów Unii Europejskiej natkniemy się na żywe torfowiska wysokie, źródlika, lasy łąkowe czy murawy kserotermiczne, możemy być pewni, że objęto je skuteczną ochroną. Podobnie, jeśli gdziekolwiek w Unii znajdziemy stanowiska obuwika, sasanki otwartej, żółwia błotnego, kozioroga dębosza, miejsca gniazdowania puchacza, bociana czarnego czy orlika krzykliwego, wszędzie będą one objęte opieką i zabezpieczone przed przypadkowym bądź umyślnym zniszczeniem.

Idea międzynarodowej współpracy w zakresie ochrony przyrody liczy w Europie już co najmniej ćwierć wieku. W roku 1979 w Bernie w Szwajcarii została ustanowiona Konwencja o ochronie dzikiej flory i fauny europejskiej oraz siedlisk przyrodniczych (Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats). Weszła ona w życie w połowie roku 1982, natomiast Polska ratyfikowała ją 1 stycznia 1999, zobowiązując się do jej przestrzegania na swoim terytorium. Konwencja Berneńska jest otwarta dla wszystkich krajów Europy, także tych nie należących do Unii Europejskiej.

W Unii Europejskiej praktyczną realizacją Konwencji Berneńskiej jest Dyrektywa Siedliskowa i Dyrektywa Ptasia, stanowiące część prawa unijnego. Dotyczą one ochrony „wspólnego europejskiego dziedzictwa przyrodniczego”, określając zakres działań legislacyjnych, ochronnych, kontrolnych i monitoringowych. Ich przestrzeganie jest obligatoryjne dla wszystkich państw Unii, a więc od 1 maja 2004 także dla Polski.

We współczesnej Europie, obok poszanowania różnorodności kultur i języków, powszechną praktyką staje się także poszano-

wanie wspólnego dobra jakim jest nasza europejska przyroda. Wyrazem tego poszanowania jest wspólna filozofia i wspólna praktyka ochrony przyrody oraz wiele wspólnie realizowanych przedsięwzięć. Znanie powszechnie i odmieniane dziś w różnych językach hasło „przyroda nie zna granic” nabiera obecnie w Polsce nowego znaczenia, coraz częściej docierając do naszej świadomości. Proces jednoczenia się z Unią Europejską, stopniowe poznawanie jej struktur i zasad funkcjonowania, uświadamia nam, że jesteśmy zarządcami znacznej części europejskiego bogactwa przyrodniczego. To, jak będziemy tym bogactwem gospodarzyć, czy i jak zachowamy je dla przyszłych pokoleń, przestaje być naszą „prywatną”, polską sprawą, staje się obiektem zainteresowania i wysiłków całej Europy.

Dziś, wchodząc do Unii, musimy szybko nauczyć się po europejsku myśleć i działać. Także, a może przede wszystkim w ochronie przyrody. Bo przecież właśnie przyroda „nie zna granic”.

1.2. Idea obszarów Natura 2000

Jednym z wynikających z Dyrektyw obowiązków jest m. in. utworzenie przez każde z państw tzw. obszarów Natura 2000. Wprowadzany obecnie w życie we wszystkich krajach Unii, ukierunkowany na ochronę najcenniejszych walorów przyrodniczych, program Natura 2000 jest najistotniejszym elementem ochrony europejskiej przyrody. Jego realizacja i wdrożenie w naszym kraju stwarza szanse skutecznej ochrony przyrody jakich dotychczas nie mieliśmy. Szansą tą są także obowiązujące w Unii standardy prawne, konsekwentna kontrola przestrzegania prawa, zasady ochrony przyrody oraz mechanizmy jej finansowania.

Natura 2000 jest zbiorem obszarów wyznaczonych według jednolitych kryteriów w całej Unii Europejskiej tak, by zachować na nich siedliska przyrodnicze i gatunki, które zostały uznane za „ważne dla Europy”. Każde z państw Unii ma pewną samodzielność w wyznaczaniu i w wyborze praktycznych sposobów ochrony tych obszarów, musi jednak stosować przyjęte dla całej Unii kryteria wyznaczania. Każdy z obszarów może być też chroniony w inny sposób – na wielu z nich gospodarka człowieka nie musi być w ogóle ograniczana, a niekiedy nawet dla zachowania ekosystemów półnaturalnych wspiera się pewne jej formy (np. ekstensywne rolnictwo). Jednak ochrona musi być po prostu skuteczna, co jest weryfikowane w ramach obowiązkowego monitoringu.

Celem programu Natura 2000 jest zachowanie tylko wybranych siedlisk przyrodniczych i siedlisk wybranych gatunków zwierząt i roślin (tych ujętych w załącznikach do dyrektyw). Wielu przyrodników wierzy jednak, że osiągnięcie tego celu stworzy „parasol ochronny” także i dla innych składników różnorodności biologicznej – i że stanie się czynnikiem stymulującym zrównoważony, a nie dewastacyjny kierunek rozwoju włączanych do sieci obszarów.

Koncepcja „gatunków parasolowych” (*umbrella species*)

Gatunek parasolowy, to gatunek (najczęściej łatwy do zauważenia, obecny w świadomości społecznej, „priorytetowy” z jakiegokolwiek punktu widzenia), którego ochrona automatycznie pociąga za sobą ochronę wielu innych, zazwyczaj mniej efektownych i mniej „charyzmatycznych” zwierząt i roślin. Np. ochrona pachnicy dębowej (*Osmoderma eremita*) jest równoznaczna z ochroną całego zespołu unikatowych owadów żyjących w próchnowiskach, ponieważ jedynym sposobem ochrony pachnicy jest zachowanie mikrosiedlisk rozkładającego się drewna, z których inne gatunki także korzystają.

Chociaż Natura 2000 nie chroni bezpośrednio ani różnorodności biologicznej, ani lokalnej specyfiki, ani dzikości i naturalności przyrody, ani też wartości krajo-

brazowych – jest bowiem skoncentrowana tylko na zachowaniu zasobów określonych gatunków i siedlisk przyrodniczych – to jednak bardzo często ochrona tych elementów wymusza przy okazji ochronę innych wartości, które uważamy za cenne. Natura 2000 może zadziałać jak parasol ochronny, rozciągnięty także nad innymi elementami przyrody.

Wielu przyrodników wierzy także, że wdrożenie w Polsce sieci Natura 2000 będzie ożywym impulsem dla polskiej ochrony przyrody. W ślad za tworzeniem sieci będzie bowiem musiało pójść wieloaspektowe planowanie ochrony poszczególnych jej elementów – a o ile ma ono być skuteczne, sięgnąć będzie musiało do najlepszych i najnowocześniejszych europejskich wzorców planowania zarządzania, zagospodarowania i ochrony cennych przyrodniczo obszarów. Nieuchronne jest wdrożenie w Polsce rzetelnego planowania, uwzględniającego także uwarunkowania socjologiczne i ekonomiczne, udział w procesie planowania rozmaitych grup społecznych, spójnego logicznie, określającego mierzalne cele, pozwalającego na ciągłe modyfikowanie i ulepszanie planu stosownie do osiągniętych rezultatów ochrony. Związany z ideą Natury 2000 model ochrony przyrody, skupiający się na osiągniętych rezultatach, a nie na wprowadzanych zakazach i kontroli ich przestrzegania, jest rzeczywiście nowatorski w stosunku do dotychczasowej polskiej praktyki.

Pachnica dębowa (*Osmoderma eremita*)

©WWF/Petr Kocarek

Niektórzy wierzą także, że Natura 2000 jest szansą znalezienia w źródłach unijnych jak-że potrzebnych środków finansowych na ochronę najcenniejszych fragmentów polskiej przyrody. Choć w chwili obecnej nie jest to oczywiste, obserwując tendencje ewolucji ochrony przyrody w Unii Europejskiej, wydaje się, że w perspektywie kilku lat szansa ta jest całkiem realna. Co więcej,

przypuszczać można, że obiekty i obszary nie włączone do sieci będą pozbawione szansy wsparcia ze środków Unii potrzebnych do działań ochronnych.

Czym jednak Natura 2000 stanie się w rzeczywistości dla polskiej ochrony przyrody, pokaże dopiero czas i doświadczenia, które wypracować dzisiaj musimy my sami.

Przeplatka maturalna (*Hypodryas maturna*)
© WWF/Grzegorz Bobrowicz

2. Przedmioty ochrony w obszarach Natura 2000 w Polsce

2.1. Elementy polskiej przyrody uznane za „ważne dla Europy”

Przedmiotami ochrony w programie Natura 2000 są wybrane, uznane za „ważne dla całej Europy i zagrożone w skali Europy” gatunki roślin i zwierząt, a także wybrane typy ekosystemów, zwanych we wspólnym języku europejskiej ochrony przyrody „typami siedlisk przyrodniczych”.

Siedlisko przyrodnicze (*natural habitat*) to uniwersalny europejski termin, wymyślony dla uniezależnienia się od różnych rozpowszechnionych w Europie szkół ekologicznych, a oznaczający – odnosząc do terminologii dotychczas popularnej w Polsce – ekosystem o określonych granicach geograficznych, tj. biogeocenozę. Siedlisko przyrodnicze ma niewiele wspólnego z siedliskiem w znaczeniu powszechnie przyjętym w ekologii; nie należy mylić tych dwóch terminów – niekiedy trzeba mówić wręcz, choć to dziwnie brzmi, o siedlisku siedliska przyrodniczego. Nie należy również mylić siedliska przyrodniczego z siedliskiem gatunku rośliny lub zwierzęcia.

Lista siedlisk przyrodniczych uznanych zgodnie za „ważne dla całej Europy” zamieszczona jest w tzw. Załączniku I do Dyrektywy Siedliskowej. Lista ta oparta jest na katalogu siedlisk przyrodniczych Europy w ujęciu tzw. klasyfikacji PHYSIS; jaką przyjęto za wspólny język przyrodników Europy; w zasadzie może być ona używana i rozumiana zarówno w Anglii, Francji, Niemczech, Polsce jak i Rosji. Siedliska przyrodnicze o znaczeniu europejskim wybrano spośród wszystkich innych siedlisk przyrodniczych. Każdy rodzaj tak wybranego siedliska przyrodniczego otrzymał czteroznakowy

kod, np. 9110 oznacza kwaśne buczyny. Lista została od 2004 r. rozszerzona, w związku ze wstąpieniem do Unii nowych krajów. Po dyskusjach dotyczących interpretacji poszczególnych typów siedlisk przyrodniczych uważa się obecnie, że w Polsce występują następujące ważne dla Europy siedliska przyrodnicze (gwiazdka oznacza tzw. siedliska priorytetowe – zobacz dalej):

- 1110 Piaszczyste ławice podmorskie
- 1130 Ujścia rzek (estuaria)
- 1150 * Laguny
 - * zalewy
 - * jeziora przymorskie
- 1160 Duże płytkie zatoki
 - zatoka Pucka
- 1170 Rafy
- 1210 Kidzina na brzegu morskim
- 1230 Klify na wybrzeżu Bałtyku
 - klify aktywne (żywe)
 - klify nieaktywne (martwe)
- 1310 Śródlądowe błotniste solniska z solirodkiem
- 1330 Solniska nadmorskie
 - halofilne łąki i pastwiska (*Juncetum gerardi* – słonawa, *Puccinellio-Spergularietum salinae* – zespół mannicy odstającej i muchotrzewa solniskowego)
 - halofilne półszuwały (*Scirpetum maritimi* p. p., *Junco-Samoletum*)
- 1340 * Śródlądowe słone łąki, pastwiska i szuwały
 - * murawy z mannicy odstającą i muchotrzewem solniskowym (*Puccinellio-Spergularietum saline*)
 - * śródlądowe słone łąki ze świbką morską i mlecznikiem nadmorskim (*Triglochino-Glaucetum maritimae*)
 - * halofilny szuwar z sitowcem nadmorskim (*Scirpetum maritimi puccinelliosum*)
 - * subhalofilne łąki z kostrzewą trzcinową i pięciornikiem gęsim (*Potentillo-Festucetum arundinaceae*)

- * halofilne murawy z ostrzewem rudym (*Blysmetum rufi*).
- 2110 Inicjalne stadia nadmorskich wydym białych
- inicjalne stadia nadmorskich wydym na zasolonych piaskach z halofilnym zespołem *Honckenyo-Agropyretum juncei*
 - inicjalne stadia nadmorskich wydym na pograniczu plaży i białych wydym z niehalofilnym zbiorowiskiem *Elymo-Ammophiletum arenariae honckenyetosum*
- 2120 Nadmorskie wydmy białe
- 2130 * Nadmorskie wydmy szare
- 2140 * Nadmorskie wrzosowiska bażynowe
- * suche wrzosowisko bażynowe *Carici arenariae-Empetretum nigri*
 - * wrzosowisko brusznicowo-bażynowe – zbiorowisko *Empetrumnigri-Vaccinium vitis idaea*
- 2160 Nadmorskie wydmy z zaroślami rokitnika
- 2170 Nadmorskie wydmy z zaroślami wierzby piaskowej
- 2180 Lasy mieszane i bory na wydymach nadmorskich
- las brzoźowo-dębowy *Betulo pendulae-Quercetum roboris*
 - las bukowo-dębowy *Fago-Quercetum petraeae*
 - łąg czeremchowo-jesionowy *Pruno-Fraxinetum*
 - nadmorski bór bażynowy *Empetro nigri-Pinetum*
- 2190 Wilgotne zagłębienia międzywydymowe
- pionierskie stadia kolonizacji piasków i sukcesji roślinności w wilgotnych obniżeniach międzywydymowych, na podłożu o małym zasoleniu.
 - torfowiska w wilgotnych zagłębieniach międzywydymowych, często z wkraczającymi płozącymi wierzbami
 - kwaśna młaka turzycowa w wilgotnych zagłębieniach międzywydymowych
 - wilgotne wrzosowisko bażynowe w zagłębieniach międzywydymowych.
 - łożowisko z przewagą wierzby uszatej z udziałem woskownicy europejskiej.
 - zarośla woskownicy europejskiej.
 - pionierskie zbiorowiska drobnych bylin ziemnowodnych na wilgotnych piaskach.
- 2330 Wydmy śródlądowe z murawami napsiaskowymi
- 3110 Jeziora lobeliowe
- 3130 Brzegi lub osuszone dna zbiorników wodnych ze zbiorowiskami z *Littorelletea*, *Isoëto-Nanojuncetea*
- roślinność mezotroficznych zbiorników wodnych należąca do związków *Lobelion*, *Hydrocotylo-Baldenion* i *Eleocharition acicularis*
 - roślinność mezotroficznych zbiorników wodnych należąca do związku *Elatini-Eleocharition ovatae*
- 3140 Twardowodne oligo- i mezotroficzne zbiorniki z podwodnymi łąkami ramienic
- zbiorowiska ramienic ze związku *Charion fragilis* w silnie zmineralizowanych, zasadowych wodach oligo- i mezotroficznych
 - zbiorowiska ramienic ze związku *Nitellion flexilis* w słabo zmineralizowanych wodach oligo- i mezotroficznych
- 3150 Starorzecza i inne naturalne, eutroficzne zbiorniki wodne
- jeziora eutroficzne
 - eutroficzne starorzecza i drobne zbiorniki wodne
- 3160 Naturalne, dystroficzne zbiorniki wodne
- 3220 Pionierska roślinność na kamieńcach górskich potoków
- kamieńce górskich potoków z trzcinnikiem szuwarowym i kostrzewą czerwoną,
 - zarośla wrześni na pobrażonej,
- 3230 Zarośla wrześni na kamieńcach i zwirowiskach górskich potoków
- 3240 Zarośla wierzby siwej na kamieńcach i zwirowiskach górskich potoków
- 3260 Nizinne i podgórskie rzeki ze zbiorowiskami włosieniczników
- 3270 Zalewane muliste brzegi rzek
- 4010 Wilgotne wrzosowiska z wrzoścem bagiennym
- 4030 Suche wrzosowiska
- wrzosowiska janowcowe (*Calluno-Genistetum*)
 - wrzosowiska knotnikowe (*Pohlio-Callunetum*)
 - wrzosowiska mącznicowe (*Arctostaphylo-Callunetum*)
- 4060 Wysokogórskie borówczyska bażynowe

- 4070 *Zarośla kosodrzewiny
- * karpackie zarośla kosodrzewiny,
 - * sudeckie zarośla kosodrzewiny,
- 4080 Subalpejskie zarośla wierzbowe
- subalpejskie zarośla wierzby lapońskiej w Karkonoszach,
 - subalpejskie zarośla wierzby śląskiej w Karpatach,
- 6110 Skały wapiene i neutrofilne z roślinnością pionierską (*Alyso-Sedion*)
- 6120 * Ciepłolubne śródładowe murawy napiaskowe (*Koelerion glaucae*)
- 6150 Wysokogórskie murawy acidofilne (*Juncion trifidi*) i bezwapienne wyleżyska śnieżne (*Salicion herbaceae*);
- wysokogórskie murawy acydofilne hal i połonin w Karpatach
 - murawy acydofilne piętra subnivalnego Tatr
 - wysokogórskie murawy acydofilne w Sudetach
 - wysokogórskie bezwapienne wyleżyska śnieżne
- 6170 Nawapienne murawy wysokogórskie (*Seslerion tatrae*) i wyleżyska śnieżne (*Arabidion coeruleae*)
- tatrzańskie murawy wysokogórskie,
 - zbiorowiska wyleżyskowe na ustalonych piargach,
 - pienińskie górskie murawy naskalne,
 - babiogórskie murawy wapniolubne
- 6210 Murawy kserotermiczne (* ze storczykami)
- murawa naskalna (* ze storczykami),
 - murawy ostnicowe,
 - kwieciste murawy kserotermiczne (* ze storczykami)
- 6230 Górskie i niżowe murawy bliźniczkowe (* bogate florystycznie)
- bieszczadzkie murawy bliźniczkowe,
 - zachodniokarpackie murawy bliźniczkowe,
 - sudeckie murawy bliźniczkowe,
 - niżowe murawy bliźniczkowe,
- 6410 Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe
- łąki olszewnikowo-trzęślicowe *Selinno carvifoliae-Molinietum*
 - łąki sitowo-trzęślicowe *Junco-Molinietum*
- 6430 Ziołorośla górskie i nadrzeczne
- ziołorośla subalpejskie i regłowe

Wisła środkowa
© WWF/Ireneusz Chojnacki

- górskie, nadpotokowe ziołorośla lepiężnikowe
 - niżowe, nadrzeczne zbiorowiska okrajkowe
- 6440 Łąki selernicowe
- 6510 Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie
- łąka rajgrasowa (owsicowa) (*Arrhenatheretum elatioris*)
 - łąka z wiechliną łąkową i kostrzewą czerwoną (Zbiorowisko *Poa pratensis-Festuca rubra*)
 - regłowa łąka mieczykowo-mietlicowa (*Gladiolo-Agrostietum capillaris*)
 - ciepłolubna łąka pienińska (*Anthylidi-Trifolietum montani*)
- 6520 Górskie łąki konietlicowe użytkowane ekstensywnie
- sudecka łąka konietlicowa,
 - tatrzańska łąka konietlicowa,
- 7110 *Torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą (żywe)
- *niżowe torfowiska wysokie
 - *sudeckie torfowiska wysokie
 - *karpackie torfowiska wysokie
- 7120 Torfowiska wysokie zdegradowane, zdolne do naturalnej i stymulowanej regeneracji
- 7140 Torfowiska przejściowe i trzęsawiska
- torfowiska przejściowe i trzęsawiska na niżu
 - górskie torfowiska przejściowe i trzęsawiska
- 7150 Obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością ze związku *Rhynchosporion*
- 7210 *Torfowiska nakredowe
- 7220 *Źródłiska wapienne ze zbiorowiskami *Cratoneurion commutati*
- 7230 Górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk
- młaki górskie
 - torfowiska zasadowe Polski południowej (z wyłączeniem gór) i środkowej
 - torfowiska źródłiskowe i przepływowe Polski północnej
- 8110 Piargi i gołoborza krzemianowe
- piargi krzemianowe z roślinnością pionierską w Tatrach

Rozlewiska i starorzecza rzeki Radwi
© WWF/Zbigniew Osadowski

- utrwalone piargi krzemianowe w Tatrach
- rumowiska skalne ze zmianą górską i porostami w Karkonoszach
- 8120 Piargi i gołoborza wapienne
 - właściwe zbiorowiska ruchomych piargów,
 - zbiorowiska ziołoroślowe na utrwalonych piargach
- 8160 *Podgórskie i wyżynne rumowiska wapienne
- 8210 Wapienne ściany skalne i urwiska
 - wysokogórskie zbiorowiska szczelinowe,
 - szczelinowe zbiorowiska paproci,
- 8220 Ściany skalne i urwiska krzemianowe porośnięte roślinnością
 - naskalne, szczelinowe zbiorowiska paproci serpentynitowych
 - naskalne, światłolubne i termofilne zbiorowiska szczelinowe skał kwaśnych i obojętnych
 - mszysto-paprociowe zbiorowiska zacienionych skał kwaśnych i obojętnych
- 8230 Pionierskie murawy ma skałach krzemianowych
- 8310 Jaskinie nie udostępnione do zwiedzania
- 9110 Kwaśne buczyny (*Luzulo-Fagenion*)
 - kwaśna buczyna niżowa (*Luzulo pilosae-Fagetum*)
 - kwaśna buczyna górską (*Luzulo luzuloidis-Fagetum*)
 - żyzna jedlina karpacka (zbiorowisko *Abies alba-Oxalis acetosella*)
- 9130 Żyzne buczyny (*Dentario glandulosae-Fagenion*, *Galio odorati-Fagenion*)
 - żyzna buczyna niżowa (*Galio odorati-Fagetum*)
 - wilgotna buczyna niżowa ze szczyrem (zbiorowisko *Fagus sylvatica – Mercurialis perennis*)
 - żyzna buczyna górską (*Dentario eneaphylli-Fagetum* i *Dentario glandulosae-Fagetum*)
- 9140 Górskie jaworzyny ziołoroślowe
 - wschodniokarpacka jaworzyna ziołoroślowa,
 - zachodniokarpacka jaworzyna ziołoroślowa,
- 9150 Ciepłolubne buczyny storczykowe (*Cephalanthero-Fagenion*)
 - pienińska buczyna storczykowa (*Carici albae-Fagetum*)
 - małopolska buczyna storczykowa (zbiorowisko *Fagus sylvatica-Cruciflora glabra*)
 - sudecka buczyna storczykowa (zbiorowisko *Fagus sylvatica-Hypericum maculatum*)
 - kaszubska buczyna storczykowa (zbiorowisko *Fagus sylvatica-Cypripedium calceolus*)
 - nadbałtycka buczyna storczykowa (*Cephalanthero-Fagetum*)
- 9160 Grań subatlantycki (*Stellario-Carpinetum*)
- 9170 Grań środkowoeuropejski i subkontynentalny (*Galio-Carpinetum*, *Tilio-Carpinetum*)
 - grądz środkowoeuropejski (*Galio-Carpinetum*)
 - grądz subkontynentalny (*Tilio-Carpinetum*)
 - grądy zboczowe (zbiorowisko *Acer platanoides-Tilia cordata*)
- 9180 * Jaworzyny i lasy klonowo-lipowe na stokach i zboczach (*Tilio-Acerion*)
 - * lasy klonowo-lipowe Sudetów, ich Pogórza i Przedgórze,
 - * jaworzyna z jezycznikiem zwyczajnym;
 - * karpackie jaworzyny miesięcznicowe;
 - * sudeckie jaworzyny miesięcznicowe;
 - * jaworzynka karpacka;
 - * jaworzyny i buczyny ziołoroślowe łuku karpackiego;
 - * jaworzyny i buczyny ziołoroślowe Sudetów.
- 9190 Pomorski kwaśny las brzoźowo-dębowy (*Betulo-Quercetum*)
- 91D0* Bory i lasy bagienne
 - * brzezina bagienna
 - * sosnowy bór bagienny
 - * górskie torfowiska wysokie z sosną błotną (sosną drzewokosą i kosodrzewiną)
 - * podmokłe i bagienne świerczyny górskie
 - * borealna świerczyna bagienna
 - * sosnowo-brzoźowy las bagienny
- 91E0* Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe
 - * łąg wierzbowy *Salicetum albae*

- * łęg topolowy *Populetum albae*
 - * niżowy łęg jesionowo-olszowy *Fraxino-Alnetum*
 - * źródłiskowe lasy olszowe na niżu (grupa niejednorodna fitosocjologicznie, zbiorowiska ujmowane jako *Cardamino-Alnetum* lub źródłiskowe podzespoły *Fraxino-Alnetum*)
 - * podgórski łęg jesionowy *Carici remotae-Fraxinetum*
 - * nadrzeczna olszyna góraska *Alnetum incanae*
 - * bagienna olszyna góraska *Caltho laetae-Alnetum*
- 91F0 Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (*Ficario-Ulmetum*)
- łęg wiązowo-jesionowy typowy, w strefie okazjonalnych zalewów w dolinach wielkich rzek (= *Ficario-Ulmetum typicum*)
 - łęg wiązowo-jesionowy śledziennicowy, pozostający pod wpływem ruchomych wód nie powodujących powierzchniowych zalewów (= *Ficario-Ulmetum chrysosplenietosum*)
- 91I0 *Ciepłolubne dąbrowy (*Quercetalia pubescenti-petraeae*)
- * świetlista dąbrowa *Potentillo albae-Quercetum*
 - * podgórska ciepłolubna dąbrowa brekiniowa *Sorbo torminalis-Quercetum*
 - * kserotermiczna dąbrowa z dębem omszonym *Quercetum pubescenti-petraeae*
- 91P0 Jodłowy bór świętokrzyski (*Abietetum polonicum*)
- 91Q0 Reliktowe lasy sosnowe w Karpatkach Zachodnich
- reliktywne lasy sosnowe w Pieninach,
 - reliktywne lasy sosnowe w Tatrach,
- 91T0 Śródładowy bór chrobotkowy
- 9410 Bory świerkowe Karpat Zachodnich i Sudetów
- acydofilne bory górnoregłowe
 - nawapienna świerczyna górnoregłowa
 - dolnoregłowy bór mieszany
- 9420 górski bór limbowo-świekowy *Pino cembrae-Picetum*
- Ważne dla Europy gatunki roślin i zwierząt, wymagające ochrony w skali kontynentu przez tworzenie specjalnych obszarów chronionych, wyliczone są w Załączniku II Dyrektywy Siedliskowej (wszystkie oprócz ptaków) oraz w Załączniku I Dyrektywy Ptasiej (ptaki). Lista znanych z Polski gatunków ujętych w tych załącznikach przedstawia się następująco („*” oznacza tzw. gatunki priorytetowe – zobacz dalej; „+” oznacza gatunki które występowały w Polsce dawniej, ale prawdopodobnie już wymarły):

ROŚLINY¹

aldrowanda pęcherzykowata
 bezlist okrywkowy
 dziewięciolip popłocholistny
 dzwonecznik wonny
 dzwonek karkonoski*
 dzwonek piłkowany*
 elisma wodna
 gnidosz sudecki*
 goryczuszka czeska*
 goździk lśniący* +
 jeziora giętka +
 jęczyzka syberyjska
 kaldesia dziewięciornikowata +
 koleantus delikatny
 leniec bezpodkwiatkowy
 lipiennik Loesela
 Inica wonna
 marsylia czterolistna

Aldrovanda vesiculosa
Buxbaumia viridis
Carlina onopordifolia
Adenophora lilifolia
*Campanula bohemica**
*Campanula serrata**
Luronium natans
*Pedicularis sudetica**
*Gentianella bohemica**
*Dianthus nitidus** +
Najas flexilis +
Ligularia sibirica
Caldesia parnassifolia +
Coleanthus subtilis
Thesium ebracteatum
Liparis loeselii
Linaria loeselii (*Linaria odora*)
Marsilea quadrifolia

¹ Na oficjalnej liście jest także mech płaskomerzyk orzęsiony (*Plagiomnium drummondii*), który jednak został z Polski podany omyłkowo.

mieczyk błotny²
 obuwik pospolity
 parzęchlin długoszczecinowy
 podejźrzon pojedynczy +
 ponikło kraińskie
 przytulia krakowska
 przytulia sudecka*
 pszonak pieniński*
 różanecznik żółty
 rzepik szczeciński
 sasanka otwarta
 sasanka słowacka*
 selery błotne
 sierpik różnolistny*
 sierpowiec błyszczący (= haczykowiec
 błyszczący
 skalnica torfowiskowa
 starodub łukowy
 szurpek Rogera +
 tocja karpacka
 tojad morawski
 warzucha polska*
 warzucha tatrzańska*

Gladiolus paluster
Cypripedium calceolus
Meesia longiseta
Botrychium simplex +
Eleocharis carniolica
Galium cracoviense
*Galium sudeticum**
*Erysimum pieninicum**
Rhododendron luteum
Agrimonia pilosa
Pulsatilla patens
*Pulsatilla slavica**
Apium repens
*Serratula lycopifolia**
Drepanocladus vernicosus (= *Hamatocaulis*
vernicosus)
Saxifraga hirculus
Angelica palustris
Orthotrichum rogeri
Tozzia carpatica
Aconitum firmum ssp. *moravicum*
*Cochlearia polonica**
*Cochlearia tatrae**

Drzewa ścięte przez bobry
© WWF/Ireneusz Chojnacki

² Choć gatunek był już uznany za wymarły w Polsce, w 2004 r. odnalazł się ponownie na Łące Sulistrowickiej w Masywie Ślęży.

widłoząb zielony
włosocień cienisty
zanokcica serpentykowa
żaglik włoskowaty +
zmijowiec czerwony

Dicranum viride
Trichomanes speciosum
Asplenium adulterinum
Dichelyma capillaceum +
Echium russicum

SSAKI

bóbr europejski
darniówka tatrzańska
foka pospolita
foka szara
kozica*
mopek
morświn
nerpa
niedźwiedź brunatny*
nocek Bechsteina
nocek duży
nocek łydkowłosy
nocek orzęsiony
norka europejska*
podkowiec duży
podkowiec mały
ryś
smużka stepowa

MAMMALIA

Castor fiber
Microtus tatraicus
Phoca vitulina
Halichoerus grypus
*Rupicapra rupicapra tatraica**
Barbastella barbastellus
Phocoena phocoena
Phoca hispida bottnica
*Ursus arctos**
Myotis bechsteini
Myotis myotis
Myotis dasycneme
Myotis emarginatus
*Mustela lutreola**
Rhinolophus ferrumequinum
Rhinolophus hipposideros
Lynx lynx
Sicista subtilis

Foka szara (*Halichoerus grypus*)
© WWF/Piotr Skórnicki

suseł moregowany
suseł perełkowany*
świsłak*
tchórz stepowy
wilk*
wydra
zubr*

GADY

żółw błotny

PŁAZY

kumak górski
kumak nizinny
traszka grzebieniasta
traszka karpacka

RYBY I KRĄGŁOUSTE

aloza
boleń
ciosą
głowacica
głowacz białopłetwy
jesiotr zachodni
kielb białopłetwy
kielb Kesslera
koza
koza złotawa
łośń atlantycki
minóg morski
minóg rzeczny
minóg strumieniowy
minóg ukraiński
parposz
piskorz
różanka
strzebla przepokowa

BEZKRĘGOWCE

barczatka kataks
biegacz urozmaicony
biegacz Zawadzkiego
bogatek wspianiały
czerwończyk fioletek
czerwończyk nieparek
jelonek rogacz
konarek tajgowy*
kozióróg dębosz
krasopani hera*
kreślinek nizinny
łątka turzycowa
modraszek eroides
modraszek nausitous

Spermophilus citellus
*Spermophilus suslicus**
*Marmota marmota latirostris**
Mustela eversmannii
*Canis lupus**
Lutra lutra
*Bison bonasus**

REPTILIA

Emys orbicularis

AMPHIBIA

Bombina variegata
Bombina bombina
Triturus cristatus
Triturus montandoni

PISCES ET CYCLOSTOMATA

Alosa alosa
Aspius aspius
Pelecus cultratus
Hucho hucho
Cottus gobio
Acipenser sturio
Gobio albipinnatus
Gobio kessleri
Cobitis taenia
Sabanejewia aurata
Salmo salar
Petromyzon marinus
Lampetra fluviatilis
Lampetra planeri
Eudontomyzon mariae
Alosa fallax
Misgurnus fossilis
Rhodeus sericeus amarus
Phoxinus phoxinus

INVERTEBRATA

Eriogaster catax
Carabus variolosus
Carabus zawadzskii
Buprestis splendens
Lycaena helle
Lycaena dispar
Lucanus cervus
*Phryganophilus ruficollis**
Cerambyx cerdo
*Callimorpha quadripunctaria**
Graphoderus bilineatus
Coenagrion ornatum
Polyommatus eroides
Maculinea nausithous

modraszek telejus
nadobnica alpejska*
pachnica dębowa*
pilnicznik fiołkowy
plywak szerokobrzegi
poczwarówka jajowata
poczwarówka Geyera³
poczwarówka zwężona
pogrzybnica
ponurek Schneidera
przeplatka aurina
przeplatka maturalna
rozmiarz kolweński
siechrawa karpacka*
skójką gruboskorupowa
skójką perłorodna +
sówka puszczykówka*
strzępotek edypus
szlaczkoń szafraniec
średzinka
trzepla zielona
zagłębek bruzdkowany
zalatka większa
zatozeczek łamliwy
zgniotek cynobrowy

PTAKI

alka
batalion
bączek
bąk
bekasik
bernikla białolica
bernikla kanadyjska
bernikla obroźna
bernikla rdzawoszyja
białozór
białorzytka
biegus krzywodzioby
biegus malutki
biegus mały
biegus płaskodzioby
biegus rdzawy
biegus zmienny
biegus zmienny (schinzii)
bielaczek
bielik
birginiak
błotniak łąkowy
błotniak stawowy
błotniak stepowy
błotniak zbożowy
bocian biały

Maculinea teleius
*Rosalia alpina**
*Osmoderma eremita**
Limonicus violaceus
Dytiscus latissimus
Vertigo moulinsiana
*Vertigo geyeri*³
Vertigo angustior
Oxyporus mannerheimii
Boros schneideri
Euphydryas aurinia
Hypodryas maturalna
Pytho kolwensis
*Pseudogaurotina excellens**
Unio crassus
Margaritifera margaritifera +
*Xylomoia strix**
Coenonympha oedippus
Colias myrmidone
Mesosa myops
Ophiogomphus cecilia
Rhysodes sulcatus
Leucorrhinia pectoralis
Anisus vorticulus
Cucujus cinnaberinus

AVES

Alca torda
Philomachus pugnax
Ixobrychus minutus
Botaurus stellaris
Lymnocyptes minimus
Branta leucopsis
Branta canadensis
Branta bernicla
Branta ruficollis
Falco rusticolus
Oenanthe oenanthe
Calidris ferruginea
Calidris minuta
Calidris temminckii
Limicola falcinellus
Calidris canutus
Calidris alpina
Calidris alpina schinzii
Mergus albellus
Haliaeetus albicilla
Polysticta stelleri
Circus pygargus
Circus aeruginosus
Circus macrourus
Circus cyaneus
Ciconia ciconia

³Dawniej podawana poczwarówka zmienna *Vertigo genesii* prawdopodobnie nie występuje w Polsce.

Zimorodek (*Alcedo atthis*)
© WWF-Canon/Fred F. Hazelhoff

bocian czarny
bogotka
brodziec piskliwy
brodziec pławny
brodziec śniady
brzegówka
brzęczka
cierniówka
cietrzew
cyraneczka
cyranka
czajka
czapla biała
czapla modronosa
czapla nadobna
czapla purpurowa
czapla siwa
czeczotka
czernica
czyż
derkacz
drop
drozd obrożny
drożdżik
drzemlik

Ciconia nigra
Parus major
Actitis hypoleucos
Tringa stagnatilis
Tringa erythropus
Riparia riparia
Locustella luscinioides
Sylvia communis
Tetrao tetrix
Anas crecca
Anas querquedula
Vanellus vanellus
Egretta alba
Ardeola ralloides
Egretta garzetta
Ardea purpurea
Ardea cinerea
Carduelis flammea
Aythya fuligula
Carduelis spinus
Crex crex
Otis tarda
Turdus torquatus
Turdus iliacus
Falco columbarius

Batalion (*Philomachus pugnax*)
© WWF-Canon/Fred F. Hazelhoff

dubelt
dudek
dymówka
dzierzba czarnoczelna
dzierzba rudogłowa
dzięcioł biało-grzbiety
dzięcioł białoszy
dzięcioł czarny
dzięcioł średni
dzięcioł trójpalczasty
dzięcioł zielonosiwy
dzięcioł zielony
dzięciołek
dziwonia
dzwoniec
gadożer
gajówka
gągoł
gąsiorek
gąsiorek
gęgawa
gęś białoczelna
gęś mała
gęś zbożowa
gil
głowienka
głuszc
gołębiarz
górniczek
grubodziób
grzywacz
hełmiatka
ibis kasztanowaty
jarząbek
jarzębatka
jemiołuszka
jer
jerzyk
kamusznik
kania czarna
kania ruda
kapturka
kłąskawka
kobczyk
kobuz
kokoszka
kopciuszek
kormoran czarny
kos
krakwa
kraska
krętogłów
krogulec

Gallinago media
Upupa epops
Hirundo rustica
Lanius minor
Lanius senator
Dendrocopos leucotos
Dendrocopos syriacus
Dryocopus martius
Dendrocopos medius
Picoides tridactylus
Picus canus
Picus viridis
Dendrocopos minor
Carpodacus erythrinus
Carduelis chloris
Circaetus gallicus
Sylvia borin
Bucephala clangula
Jynx torquilla
Lanius collurio
Anser anser
Anser albifrons
Anser erythropus
Anser fabalis
Pyrrhula pyrrhula
Aythya ferina
Tetrao urogallus
Accipiter gentilis
Eremophila alpestris
Coccothraustes coccothraustes
Columba palumbus
Netta rufina
Plegadis falcinellus
Bonasa bonasia
Sylvia nisoria
Bombycilla garrulus
Fringilla montifringilla
Apus apus
Arenaria interpres
Milvus migrans
Milvus milvus
Sylvia atricapilla
Saxicola torquata
Falco vespertinus
Falco subbuteo
Gallinula chloropus
Phoenicurus ochruros
Phalacrocorax carbo
Turdus merula
Anas strepera
Coracias garrulus
Jynx torquilla
Accipiter nisus

kropiatka	<i>Porzana porzana</i>
krwawodziób	<i>Tringa totanus</i>
krzyżówka	<i>Anas platyrhynchos</i>
kszyk	<i>Gallinago gallinago</i>
kukułka	<i>Cuculus canorus</i>
kulczyk	<i>Serinus serinus</i>
kulik mniejszy	<i>Numenius phaeopus</i>
kulik wielki	<i>Numenius arquata</i>
kulon	<i>Burhinus oedicephalus</i>
kurhannik	<i>Buteo rufinus</i>
kwiczoł	<i>Turdus pilaris</i>
kwokacz	<i>Tringa nebularia</i>
lelek	<i>Caprimulgus europaeus</i>
lerka	<i>Lullula arborea</i>
lodówka	<i>Clangula hyemalis</i>
łabędź czarnodzioby	<i>Cygnus columbianus bewickii</i>
łabędź krzykliwy	<i>Cygnus cygnus</i>
łabędź niemy	<i>Cygnus olor</i>
łęczak	<i>Tringa glareola</i>
łożówka	<i>Acrocephalus palustris</i>
łyśka	<i>Fulica atra</i>
makolągwa	<i>Carduelis cannabina</i>
markaczka	<i>Melanitta nigra</i>
mewa białogłowa	<i>Larus cachinnans</i>
mewa czarnogłowa	<i>Larus melanocephalus</i>
mewa mała	<i>Larus minutus</i>
mewa pospolita	<i>Larus canus</i>
mewa siodłata	<i>Larus marinus</i>
mewa srebrzysta	<i>Larus argentatus</i>
mewa żółtonoga	<i>Larus fuscus</i>
modraszka	<i>Parus caeruleus</i>
mornel	<i>Charadrius morinellus</i>
muchołówka białoszyja	<i>Ficedula albicollis</i>
muchołówka mała	<i>Ficedula parva</i>
muchołówka szara	<i>Muscicapa striata</i>
muchołówka żałobna	<i>Ficedula hypoleuca</i>
mysikrólik	<i>Regulus regulus</i>
myszolów	<i>Buteo buteo</i>
myszolów włochaty	<i>Buteo lagopus</i>
nagórnik	<i>Monticola saxatilis</i>
nur czarnoszyi	<i>Gavia arctica</i>
nur lodowiec	<i>Gavia immer</i>
nur rdzawoszyi	<i>Gavia stellata</i>
nurnik	<i>Cephus grylle</i>
nurogęś	<i>Mergus merganser</i>
nurzyk	<i>Uria aalge</i>
ogorzałka	<i>Aythya marila</i>
ohar	<i>Tadorna tadorna</i>
oknówka	<i>Delichon urbica</i>
orlik grubodzioby	<i>Aquila clanga</i>
orlik krzykliwy	<i>Aquila pomarina</i>
ortolan	<i>Emberiza hortulana</i>
orzeł przedni	<i>Aquila chrysaetos</i>

orzełek
 ostrygojad
 paszkot
 pelikan różowy
 pełzacz leśny
 perkoz dwuczuby
 perkoz rdzawoszyi
 perkoz rogaty
 perkozek
 piaskowiec
 piecuszek
 piegża
 pierwiosnek
 pleszka
 pliszka górską
 pliszka siwa
 pliszka żółta
 pluszcz
 płaskonos
 płatkonóg sztyldzioby
 płochacz halny
 płomykówka
 podgorzałka
 podróżniczek
 pokląska

Hieraaetus pennatus
Haematopus ostralegus
Turdus viscivorus
Pelecanus onocrotalus
Certhia familiaris
Podiceps cristatus
Podiceps grisegena
Podiceps auritus
Tachybaptus ruficollis
Calidris alba
Phylloscopus trochilus
Sylvia curruca
Phylloscopus collybita
Phoenicurus phoenicurus
Motacilla cinerea
Motacilla alba
Motacilla flava
Cinclus cinclus
Anas clypeata
Phalaropus lobatus
Prunella collaris
Tyto alba
Aythya nyroca
Luscinia svecica
Saxicola rubetra

Gęsi gęgawy (*Anser anser*) z młodymi
 © WWF-Canon/Fred F. Hazelhoff

pokrzywnica
 pomurnik
 potrzos
 przepiórka
 puchacz
 pustuleczka
 pustułka
 puszczyk uralski
 raróg
 remiz
 rokitniczka
 rożeniec
 rudzik
 rybitwa białoczelną
 rybitwa białoskrzydła
 rybitwa białowąsa
 rybitwa czarna
 rybitwa czubata
 rybitwa popielata
 rybitwa rzeczna
 rybitwa wielkodzioba
 rybołów
 rycyk
 rzepołuch
 samotnik

Prunella modularis
Tichodroma muraria
Emberiza schoeniclus
Coturnix coturnix
Bubo bubo
Falco naumanni
Falco tinnunculus
Strix uralensis
Falco cherrug
Remiz pendulinus
Acrocephalus schoenobaenus
Anas acuta
Erithacus rubecula
Sterna albifrons
Chlidonias leucopterus
Chlidonias hybridus
Chlidonias niger
Sterna sandvicensis
Sterna paradisaea
Sterna hirundo
Sterna caspia
Pandion haliaetus
Limosa limosa
Carduelis flavirostris
Tringa ochropus

Rycyk (*Limosa limosa*)
 © WWF/Paweł Świętkiewicz

sęp płowy
sieweczka morska
sieweczka obrożna
sieweczka rzeczna
siewka złota
siewnica
siniak
siwerniak
skowronek
słonka
słowik rdzawy
słowik szary
sokół wędrowny
sosnowka
sowa błotna
sowa śnieżna
sóweczka
srokosz
strumieniówka
szablodziób
szczudłak
szczygieł
szlamnik
ślepowron
śmieszka
śnieguła
śpiewak
świergotek drzewny
świergotek łąkowy
świergotek polny
świergotek rdzawogardły
świerszczak
świstun
świstunka leśna
terekia
tracz długodzioby
trzciniak
trzcinniczek
trzmiełojad
turkawka
uhła
uszatka
warzęcha
wąsatka
wilga
włochatka
wodniczka
wodnik
wójcik
wydrzyk długosterny
wydrzyk ostrosterny
wydrzyk tęposterny
zaganiacz

Gyps fulvus
Charadrius alexandrinus
Charadrius hiaticula
Charadrius dubius
Phuvalis apricaria
Phuvalis squatarola
Columba oenas
Anthus spinoletta
Alauda arvensis
Scolopax rusticola
Luscinia megarhynchos
Luscinia luscinia
Falco peregrinus
Parus ater
Asio flammeus
Nyctea scandiaca
Glaucidium passerinum
Lanius excubitor
Locustella fluviatilis
Recurvirostra avosetta
Himantopus himantopus
Carduelis carduelis
Limosa lapponica
Nycticorax nycticorax
Larus ridibundus
Plectrophenax nivalis
Turdus philomelos
Anthus trivialis
Anthus pratensis
Anthus campestris
Anthus cervinus
Locustella naevia
Anas penelope
Phylloscopus sibilatrix
Xenus cinereus
Mergus serrator
Acrocephalus arundinaceus
Acrocephalus scirpaceus
Pernis apivorus
Streptopelia turtur
Melanitta fusca
Asio otus
Platalea leucorodia
Panurus biarmicus
Oriolus oriolus
Aegolius funereus
Acrocephalus paludicola
Rallus aquaticus
Phylloscopus trochiloides
Stercorarius longicaudus
Stercorarius parasiticus
Stercorarius pomarinus
Hippolais icterina

zausznik
zielonka
zięba
zimorodek
zniczek
żoźna
żuraw

Podiceps nigricollis
Porzana parva
Fringilla coelebs
Alcedo atthis
Regulus ignicapillus
Merops apiaster
Grus grus

Podstawą skutecznej ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków „ważnych dla Europy” jest znajomość ich wymagań biologicznych i ekologicznych, a także uwarunkowań funkcjonowania odpowiednich ekosystemów. Takie monograficzne opracowania, sporządzone przez najlepszych polskich specjalistów, będą treścią „Przewodników do ochrony gatunków i siedlisk przyrodniczych”, jakie mają się ukazać nakładem Ministerstwa Środowiska w 2004 roku.

2.2. Elementy „priorytetowe” dla Unii Europejskiej

Pewne siedliska przyrodnicze i gatunki z podanych wyżej list mają szczególny status – uznane są za „szczególnie ważne”, określa się je mianem siedlisk i gatunków priorytetowych. Są to ekosystemy i gatunki, których zasięg koncentruje się w granicach Unii Europejskiej, uznano więc że to Unia ponosi szczególną odpowiedzialność za ich zachowanie, i że należą im się pewne przywileje. Zgodnie z Dyrektywą Siedliskową, „priorytetowość” siedliska lub gatunku:

- wzmacnia argumentację za utworzeniem obszaru sieci Natura 2000; każdy obszar istotny dla siedliska lub gatunku priorytetowego powinien znaleźć się w sieci.
- daje, przynajmniej teoretycznie, podstawy do ubiegania się o finansowanie ochrony tego siedliska lub gatunku ze środków Unii Europejskiej.
- daje praktyczne przywileje przy korzystaniu z konkretnych funduszy unijnych mających na celu ochronę przyrody; np. w funduszu Life, finansującym ochronę przyrody w Unii Europejskiej (zob. rozdz. 6), maksymalna wysokość dotacji może wynieść do 75% kosztów projektu, a nie tylko 50%.
- wzmacnia ochronę obszaru sieci Natura 2000 utworzonego dla tego siedliska lub gatunku, ograniczając listę sytuacji, w których może być dopuszczona realizacja planów lub przedsięwzięć istotnie szkodzących celom ochrony. Jedyne argumenty, na jakie można się wówczas po-

woływać, to ochrona zdrowia i życia ludzkiego, bezpieczeństwo powszechne, a także korzystne następstwa tych działań dla środowiska przyrodniczego, a nie inne względy społeczne i gospodarcze (chyba że Komisja Europejska rozpatrzy indywidualny przypadek i wyda inną opinię).

Priorytetowe z punktu widzenia Unii Europejskiej przedmioty ochrony występujące w Polsce oznaczono gwiazdkami na zamieszczonych wyżej listach siedlisk przyrodniczych, roślin, ssaków i bezkręgowców. Nie ma priorytetowych gatunków ptaków, jednak dla pewnych gatunków w funduszu Life-Nature przysługuje przywilej ubiegania się o 75%, a nie 50%, finansowanie przez Komisję Europejską działań na rzecz ochrony tych ptaków. Takie gatunki ptaków występujące w Polsce to: bąk, derkacz, orlik krzykliwy i orlik grubodzioby, podgorzałka i wodniczka.

Priorytetowość gatunków lub siedlisk przyrodniczych w sieci Natura 2000 nie oznacza, że są one rzadsze, ani też bardziej zagrożone, niż gatunki lub siedliska niepriorytetowe. Wszystkie gatunki z listy tak samo wymagają ochrony. Priorytetowość oznacza natomiast specjalne przywileje, jakie ma ochrona tych gatunków lub siedlisk w Unii Europejskiej, wynikające z faktu że występują one głównie w Europie. Unia Europejska poczuwa się do szczególnej odpowiedzialności za ich ochronienie – jeżeli nie zachowa się ich w Europie, to nie da się zachować ich w ogóle.

3. Prawne podstawy funkcjonowania obszarów Natura 2000

3.1. Prawo europejskie

Dyrektywy są w systemie prawnym Unii Europejskiej typem aktu prawnego, który jest wiążący dla państw – członków Unii. Państwa Unii ponoszą odpowiedzialność za wcielenie postanowień dyrektyw do swojego prawa krajowego i za wdrożenie ich w życie, pod rygorem odpowiedzialności przed Trybunałem Sprawiedliwości. Na straży wdrożenia Dyrektyw do prawa krajowego stoi Komisja Europejska.

Podstawą ochrony ptaków w Unii Europejskiej jest Dyrektywa w sprawie ochrony dzikich ptaków (Birds Directive, Directive 79/409/EEC on Wild Birds), w skrócie zwana Dyrektywą Ptasia. Uchwalona została już 2 kwietnia 1979 r., a następnie zmodyfikowana dyrektywami 81/854/EWG, 85/411/EWG, 86/122/EWG, 91/224/EWG, 94/24/EWG. Zasadnicze cele dyrektywy to: ochrona i zachowanie wszystkich populacji ptaków naturalnie występujących w stanie dzikim w Unii Europejskiej, prawne uregulowanie zasad handlu i pozyskiwania ptaków łownych oraz

Ryś (*Lynx lynx*)
© WWF-Canon/Roger LeGuen

przeciwdziałania niedopuszczalnym metodom ich chwytania i zabijania.

Dla skutecznej ochrony ptaków w krajach członkowskich Unii wyznacza się tzw. Obszary Specjalnej Ochrony. Listę gatunków, do których odnoszą się zapisy Dyrektywy wymagające tworzenia takich obszarów, określa tzw. załącznik I. Spośród wymienionych w nim gatunków prawie 70 to gatunki lęgowe w Polsce. Zgodnie z uchwaloną później Dyrektywą Siedliskową, obszary te staną się składnikami sieci Natura 2000. Podstawą ochrony siedlisk przyrodniczych oraz wszystkich gatunków, oprócz ptaków, jest Dyrektywa w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (Habitat Directive, Directive 92/43/EWG on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora), w skrócie zwana Dyrektywą Siedliskową, ustanowiona w 1992 r. Dyrektywa ta wskazuje „ważne dla Europy” siedliska przyrodnicze oraz gatunki zwierząt i roślin:

- dla których państwa członkowskie zobowiązane są powołać obszary ich ochrony (obszary Natura 2000),
- które państwa członkowskie zobowiązane są chronić przez ścisłą ochronę gatunkową,
- które są przedmiotem zainteresowania Wspólnoty podlegając gospodarczemu użytkowaniu, które jednak może wymagać kontroli i ograniczeń.

Zaproponowane i następnie uznane przez Komisję Europejską specjalne obszary ochrony siedlisk i gatunków wraz z Obszarami Specjalnej Ochrony Ptaków wyznaczonymi na podstawie Dyrektywy Ptasiej, tworzą tzw. Europejską Sieć Ekologiczną pod nazwą Natura 2000.

Dyrektywa Siedliskowa zawiera regulacje będące podstawą funkcjonowania obszarów sieci Natura 2000. Zgodnie z jej zapisami:

- Każde państwo jest obowiązane na obszarach sieci zaplanować i wykonać działania ochronne zapewniające skuteczną ochronę siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, będących przedmiotami ochrony (ich zachowanie w tzw. właściwym stanie ochrony)
- Każdy plan lub przedsięwzięcie, które może w istotny sposób oddziaływać na obszar Natura 2000, musi podlegać odpowiedniej ocenie jego skutków. Stosowne władze będą wyrażać zgodę na ten plan lub przedsięwzięcie po upewnieniu się, że nie będzie on istotnie szkodził chronionym gatunkom ani siedliskom przyrodniczym. Jeśli, pomimo negatywnej oceny skutków dla danego obiektu oraz przy braku rozwiązań alternatywnych, plan lub projekt musi jednak zostać zrealizowany ze względu na imperatyw wynikający z nadrzędnego interesu publicznego, państwo członkowskie podejmie wszelkie działania kompensujące konieczne do zapewnienia ochrony ogólnej spójności Natury 2000.

Żurawie (*Grus grus*)

© WWF-Carol/Fred F. Hazelhoff

Podstawowym wymogiem na obszarze Natura 2000, jest zachowanie gatunków i ekosystemów w tzw. „właściwym stanie ochrony”, który określa się tak:

- **właściwy stan ochrony gatunku** – stan, w którym dane o dynamice liczebności populacji tego gatunku wskazują, że gatunek jest trwałym składnikiem właściwego dla niego siedliska, naturalny zasięg gatunku nie zmniejsza się ani nie ulegnie zmniejszeniu w dającej się przewidzieć przyszłości oraz odpowiednio duże siedlisko dla utrzymania się populacji tego gatunku istnieje i prawdopodobnie nadal będzie istniało;
- **właściwy stan ochrony siedliska przyrodniczego (ekosystemu)** – stan, w którym naturalny zasięg siedliska przyrodniczego i obszary zajęte przez to siedlisko w obrębie jego zasięgu nie zmieniają się lub zwiększają się, struktura i funkcje, które są konieczne do długotrwałego utrzymania się siedliska, istnieją i prawdopodobnie nadal będą istniały oraz typowe dla tego siedliska gatunki znajdują się we właściwym stanie ochrony.

3.2. Prawo polskie

Zasady funkcjonowania obszarów Natura 2000 w Polsce określa nowa polska Ustawa o ochronie przyrody z 16 kwietnia 2004 r. (weszła w życie 1 maja 2004 r.). Wyznaczanie i funkcjonowanie obszarów Natura 2000 określają następujące przepisy:

Art. 25. 1. Sieć obszarów Natura 2000 obejmuje:

- 1) obszary specjalnej ochrony ptaków;
 - 2) specjalne obszary ochrony siedlisk.
- 2.** Obszar Natura 2000 może obejmować część lub całość obszarów i obiektów objętych formami ochrony przyrody, o których mowa w art. 6 ust. 1 pkt 1–4 i 6–9.

Art. 26. Minister właściwy do spraw środowiska określi, w drodze rozporządzenia, typy siedlisk przyrodniczych oraz gatunki roślin i zwierząt, ze wskazaniem typów siedlisk przyrodniczych i gatunków o znacze-

niu priorytetowym, wymagające ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000, a także kryteria i sposoby wyboru reprezentatywnej liczby i powierzchni siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk roślin i siedlisk zwierząt do ochrony w formie obszarów Natura 2000, mając na uwadze zachowanie szczególnie cennych i zagrożonych składników różnorodności biologicznej.

Art. 27. 1. Minister właściwy do spraw środowiska opracowuje projekt listy obszarów Natura 2000, zgodnie z przepisami prawa Unii Europejskiej.

2. Projekt, o którym mowa w ust. 1, wymaga zasięgnięcia opinii właściwych miejscowo rad gmin. Nie-złożenie opinii w terminie 30 dni od dnia otrzymania projektu uznaje się za brak uwag.

3. Minister właściwy do spraw środowiska, po uzyskaniu zgody Rady Ministrów, przekazuje Komisji Europejskiej:

- 1) projekt listy specjalnych obszarów ochrony siedlisk;
- 2) szacunek dotyczący współfinansowania przez Wspólnotę Europejską ochrony obszarów wyznaczonych ze względu na typy siedlisk przyrodniczych oraz gatunki roślin i zwierząt o znaczeniu priorytetowym.

Art. 28. 1. Wyznaczenie obszaru Natura 2000, zmiana jego granic lub likwidacja następuje w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw rolnictwa, ministrem właściwym do spraw rozwoju wsi i z ministrem właściwym do spraw gospodarki wodnej, w drodze rozporządzenia ministra właściwego do spraw środowiska, które określa nazwę, położenie administracyjne, obszar i mapę obszaru, cel i przedmiot ochrony oraz sprawującego nadzór nad obszarem. Minister właściwy do spraw środowiska, wydając rozporządzenie, kieruje się rzeczywistym stanem siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt.

2. Po wyznaczeniu obszarów specjalnej ochrony ptaków minister właściwy do spraw środowiska przekazuje listę tych obszarów Komisji Europejskiej.

3. Specjalne obszary ochrony siedlisk minister właściwy do spraw środowiska wyznacza po uzgodnieniu z Komisją Europejską.

Art. 29. 1. Dla obszaru Natura 2000 minister właściwy do spraw środowiska ustanawia, w drodze rozporządzenia, plan ochrony na okres 20 lat, uwzględniający ekologiczne właściwości siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, dla których ochrony obszar ten został wyznaczony, wykorzystując, obejmujące obszar Natura 2000, plany ochrony ustanowione dla parku narodowego, rezerwatu przyrody i parku krajobrazowego oraz plany urządzenia lasu. Plan ochrony może być zmieniony, jeżeli wynika to z potrzeb ochrony siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt.

2. Projekt planu ochrony obszaru Natura 2000 sporządza sprawujący nadzór nad obszarem w terminie 5 lat od dnia wyznaczenia tego obszaru, w uzgodnieniu z właściwymi miejscowo radami gmin.

3. Plan ochrony obszaru Natura 2000 zawiera:

- 1) opis i ocenę istniejących i potencjalnych zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych oraz określenie sposobów eliminacji lub ograniczania tych zagrożeń i ich skutków;
- 2) opis warunków zachowania lub przywrócenia właściwego stanu ochrony siedlisk i gatunków, o których mowa w ust. 1;
- 3) wykaz zadań ochronnych, z określeniem sposobu ich wykonywania, rodzaju, zakresu i lokalizacji, na okres stosowny do potrzeb;
- 4) określenie zakresu monitoringu przyrodniczego;
- 5) opis przebiegu granic obszaru Natura 2000.

Art. 30. 1. Minister właściwy do spraw środowiska określi, w drodze rozporządzenia, tryb i zakres opracowania projektu planu ochrony, o którym mowa w art. 29 ust. 1, w tym sposoby ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków roślin i zwierząt, dla których ochrony wyznacza się obszary Natura 2000, kierując się potrzebą ochrony tych obszarów.

2. Plan ochrony ustanowiony dla parku narodowego, rezerwatu przyrody, parku krajobrazowego oraz plan urządzenia lasu powinny być zgodne z planem ochrony ustanowionym dla obszaru Natura 2000, jeżeli obszar ten obejmuje teren parku narodowego, rezerwatu przyrody, parku krajobrazowego lub obszar objęty planem urządzenia lasów.

Art. 31. Sprawujący nadzór nad obszarem Natura 2000 sporządza i przekazuje ministrowi właściwemu do spraw środowiska, co 6 lat w odniesieniu do specjalnego obszaru ochrony siedlisk oraz co 3 lata w odniesieniu do obszaru specjalnej ochrony ptaków, ocenę realizacji ochrony tego obszaru, zawierającą informacje dotyczące podejmowanych działań ochronnych oraz wpływu tych działań na stan ochrony siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, dla których ochrony został wyznaczony obszar Natura 2000, a także wyniki monitorowania i nadzoru tych działań.

Art. 32. 1. Minister właściwy do spraw środowiska nadzoruje funkcjonowanie obszarów Natura 2000, prowadząc ewidencję danych niezbędnych do podejmowania działań w zakresie ich ochrony.

2. Nadzór, o którym mowa w ust. 1, polega na:

- 1) wydawaniu zaleceń i wytycznych w zakresie ochrony i funkcjonowania obszarów Natura 2000;
- 2) określaniu zakresu i żądaniu informacji dotyczących ochrony i funkcjonowania obszarów Natura 2000;
- 3) kontroli realizacji ustaleń planów ochrony obszarów Natura 2000.

3. Wojewoda koordynuje funkcjonowanie obszarów Natura 2000 na obszarze swojego działania.

4. Na terenie zarządzanym przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe znajdującym się na obszarze Natura 2000 zadania w zakresie ochrony przyrody wykonuje samodzielnie miejscowy nadleśniczy, zgodnie z ustaleniami planu ochrony obszaru Natura 2000 uwzględnionym w planie urządzenia lasu.

Art. 33. 1. Zabrania się podejmowania działań mogących w istotny sposób pogorszyć stan siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk gatunków roślin i zwierząt, a także w istotny sposób wpłynąć negatywnie na gatunki, dla których ochrony został wyznaczony obszar Natura 2000.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do projektowanych obszarów Natura 2000, znajdujących się na liście, o której mowa w art. 27 ust. 1, do czasu zatwierdzenia tej

listy przez Komisję Europejską albo odmowy jej zatwierdzenia⁴.

3. Plan lub projekt przedsięwzięcia o potencjalnym bezpośrednim lub pośrednim wpływie na stan obszaru Natura 2000 podlega ocenie dokonywanej na podstawie tytułu I działu VI ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska pod względem ewentualnych skutków planu lub przedsięwzięcia w odniesieniu do siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, dla których ochrony został wyznaczony obszar Natura 2000, z zastrzeżeniem ust. 4.

4. Plan lub projekt przedsięwzięcia związany bezpośrednio z ochroną obszaru Natura 2000 lub wynikający z tej ochrony nie podlega ocenie, o której mowa w ust. 3.

5. Koszt wykonania oceny, o której mowa w ust. 3, ponosi podmiot zamierzający zrealizować plan lub projekt przedsięwzięcia.

6. Na podstawie oceny, o której mowa w ust. 3, właściwy miejscowo wojewoda, a na obszarach morskich dyrektor właściwego urzędu morskiego, zezwała na realizację planu lub projektu przedsięwzięcia

w razie stwierdzenia braku negatywnego wpływu tego planu lub przedsięwzięcia na siedliska przyrodnicze oraz gatunki roślin i zwierząt, dla których ochrony został wyznaczony obszar Natura 2000, oraz po uzyskaniu opinii właściwych miejscowo rad gmin. Niezłożenie opinii w terminie 30 dni uznaje się za brak uwag.

Art. 34. 1. Jeżeli przemawiają za tym konieczne wymogi nadrzędnego interesu publicznego, w tym wymogi o charakterze społecznym lub gospodarczym, i wobec braku rozwiązań alternatywnych, właściwy miejscowo wojewoda, a na obszarach morskich dyrektor właściwego urzędu morskiego, może zezwolić na realizację planu lub przedsięwzięcia, które mogą mieć negatywny wpływ na siedliska przyrodnicze oraz gatunki roślin i zwierząt, dla których ochrony został wyznaczony obszar Natura 2000, zapewniając wykonanie kompensacji przyrodniczej niezbędnej do zapewnienia spójności i właściwego funkcjonowania sieci obszarów Natura 2000, z zastrzeżeniem ust. 2.

⁴ Rząd chce znowelizować ten zapis, tak by działał on nie w stosunku do obszarów zgłoszonych, ale dopiero do obszarów przyjętych przez Komisję Europejską.

Żubry (*Bison bonasus*)
© WWF/G. i T. Kłosowscy

2. Jeżeli na obszarze Natura 2000 występuje siedlisko lub gatunek o znaczeniu priorytetowym, zezwolenie, o którym mowa w ust. 1, może zostać udzielone wyłącznie w celu:
- 1) ochrony zdrowia i życia ludzi;
 - 2) zapewnienia bezpieczeństwa powszechnego;
 - 3) uzyskania korzystnych następstw o pierwszorzędym znaczeniu dla środowiska przyrodniczego;
 - 4) wynikającym z koniecznych wymogów nadrzędnego interesu publicznego, po uzyskaniu opinii Komisji Europejskiej.

Art. 35. 1. Wydając zezwolenie, o którym mowa w art. 34 ust. 1, wojewoda lub dyrektor urzędu morskiego ustala zakres, miejsce, termin i sposób wykonania kompensacji przyrodniczej.

2. Koszty kompensacji przyrodniczej ponosi podmiot realizujący plan lub przedsięwzięcie.

3. Wojewoda lub dyrektor urzędu morskiego nadzoruje wykonanie kompensacji przyrodniczej.

4. Wojewoda lub dyrektor urzędu morskiego informuje ministra właściwego do spraw środowiska o zezwoleniach, o których mowa w art. 34, o ich wykorzystaniu oraz o skutkach realizacji planu lub przedsięwzięcia i wykonanej kompensacji przyrodniczej.

Art. 36. 1. Na obszarach Natura 2000, z zastrzeżeniem ust. 2, nie podlega ograniczeniu działalność związana z utrzymaniem urzędzeń i obiektów służących bezpieczeństwu przeciwpowodziowemu oraz działalność gospodarcza, rolna, leśna, łowiecka i rybacka, a także amatorski połów ryb, jeżeli nie zagrażają one zachowaniu siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk roślin lub zwierząt ani nie wpływają w sposób istotny negatywnie na gatunki roślin i zwierząt, dla których ochrony został wyznaczony obszar Natura 2000.

2. Prowadzenie działalności, o której mowa w ust. 1, na obszarach Natura 2000 wchodzących w skład parków narodowych i rezerwatów przyrody, jest dozwolone wyłącznie w zakresie, w jakim nie narusza to zakazów obowiązujących na tych obszarach.

3. Jeżeli działalność gospodarcza, rolna, leśna, łowiecka lub rybacka wymaga dostosowania do wymogów ochrony obszaru Natura 2000, na którym nie mają zastosowania programy wsparcia z tytułu obniżenia

dochodowości, wojewoda może zawrzeć umowę z właścicielem lub posiadaczem obszaru, z wyjątkiem zarządców nieruchomości Skarbu Państwa, która zawiera wykaz niezbędnych działań, sposoby i terminy ich wykonania oraz warunki i terminy rozliczenia należności za wykonane czynności, a także wartość rekompensaty za utracone dochody wynikające z wprowadzonych ograniczeń.

Art. 37. Jeżeli działania na obszarze Natura 2000 zostały podjęte bez zezwolenia, o którym mowa w art. 33 ust. 6, lub bez przeprowadzenia oceny, o której mowa w art. 33 ust. 3, wojewoda nakazuje ich natychmiastowe wstrzymanie i podjęcie w wyznaczonym terminie niezbędnych

Krogulec (*Accipiter nisus*)
© WWF-Canon/Fred F. Hazelhoff

czynności w celu przywrócenia poprzedniego stanu danego obszaru, jego części lub chronionych na nim gatunków.

Art. 38. Minister właściwy do spraw środowiska składa do Komisji Europejskiej raporty i notyfikacje dotyczące obszarów Natura 2000 oraz występuje o opinie w sprawie tych obszarów.

Art. 39. Koszty związane z wdrożeniem i funkcjonowaniem sieci obszarów Natura 2000 w zakresie nieobjętym finansowaniem przez Wspólnotę Europejską są finansowane z budżetu państwa z części, której dysponentem jest minister właściwy do spraw środowiska, oraz z funduszy celowych.

Szczególną uwagę warto zwrócić na kilka zagadnień, poruszonych w zacytowanych wyżej przepisach – np. zagadnienie podziału kompetencji w stosunku do poszczególnych obszarów, zagadnienie ocen wpływu programów i przedsięwzięć na obszar Natura 2000, a także zagadnienie finansowania sporządzania planów ochrony oraz potrzebnych zabiegów ochronnych. Ustawodawca przewidział dla obszarów Natura 2000 kilka organów o określonych kompetencjach:

Zwraca uwagę, że w kompetencjach Sprawującego Nadzór nie leży wcale sprawowanie nadzoru, to zadanie bowiem ustawodawca zarezerwował dla Ministra.

Dodatkowo ustawa o ochronie przyrody przewiduje, że „Minister właściwy do spraw środowiska może powierzyć, w drodze decyzji administracyjnej, dyrektorowi parku narodowego wykonywanie zadań poza granicami parku narodowego w zakresie związanym z funkcjonowaniem i ochroną obszarów Natura 2000, w szczególności w zakresie ochrony siedlisk przyrodniczych, gatunków roślin i zwierząt oraz realizacji ustaleń planu ochrony”. W tym samym trybie Minister może też powierzyć „dyrektorowi regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych wykonywanie zadań poza terenami jego działania w zakresie związanym z funkcjonowaniem i ochroną obszarów Natura 2000”.

Natomiast „Wojewoda może powierzyć, w drodze decyzji administracyjnej, dyrektorowi parku krajobrazowego wykonywanie zadań poza granicami parku krajobrazowego w zakresie związanym z funkcjonowaniem i ochroną obszarów Natura 2000, w zakresie ochrony siedlisk przyrodniczych, gatunków roślin i zwierząt oraz realizacji ustaleń planu ochrony”.

Znaczenie tych zapisów nie jest do końca jasne, zwłaszcza w świetle faktu, że jakikol-

Minister Środowiska	<ul style="list-style-type: none"> • Wyznacza rozporządzeniem obszar, w porozumieniu z Ministrami właściwymi do spraw rolnictwa, rozwoju wsi, gospodarki wodnej. • Ustanawia rozporządzeniem plan ochrony. • Nadzoruje funkcjonowanie obszaru (wydaje zalecenia i wytyczne, żąda informacji, kontroluje realizację ustaleń planu).
Sprawujący Nadzór (wskazany w rozporządzeniu wyznaczającym obszar)	<ul style="list-style-type: none"> • Sporządza projekt planu ochrony w ciągu 5 lat, w uzgodnieniu z organami samorządu. • Ocenia skuteczność ochrony, raportując co 6 lat (obszary siedliskowe) lub co 3 lata (obszary ptasie).
Wojewoda	<ul style="list-style-type: none"> • Koordynuje funkcjonowanie obszaru. • Zezwala na realizację projektów lub przedsięwzięć mogących negatywnie wpłynąć na przedmioty ochrony, ew. ustala zakres kompensacji przyrodniczej. • Może zawrzeć umowę z właścicielem gruntu o finansowanie potrzebnych działań ochronnych lub zrekompensowanie wprowadzonych ograniczeń.
Nadleśniczy	<ul style="list-style-type: none"> • Wykonuje samodzielnie zadania ochrony przyrody w lasach, zgodnie z planem ochrony uwzględnionym w planie urządzenia lasu.

wiek organ może powierzyć innemu tylko te zadania, do których wykonywania sam ma upoważnienie i kompetencje – co oznaczałoby że dyrektorowi RDLP i dyrektorowi parku narodowego można powierzyć sprawowanie nadzoru nad obszarem Natura 2000, a dyrektorowi parku krajobrazowego – „koordynowanie” funkcjonowania obszaru (cokolwiek to oznacza), zawieranie umów z właścicielami gruntów oraz decydowanie w imieniu wojewody o dopuszczalności realizacji poszczególnych planów lub przedsięwzięć. Dopiero przyszła praktyka może pokazać, jak te zawikłane zapisy ustawy zostaną wdrożone w życie.

Zgodnie z planami rządu (projekt nowelizacji Prawa Ochrony Środowiska) „ocena ewentualnych skutków planu lub przedsięwzięcia w odniesieniu do siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, dla których ochrony został wyznaczony obszar Natura 2000” ma stać się elementem funkcjonujących w Polsce już od dawna procedur ocen oddziaływania planu lub przedsięwzięcia na środowisko.

Oceni oddziaływania na środowisko w aspekcie wpływu na obszar Natura 2000 mają podlegać nie tylko inwestycje z ogólnej listy „przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko”, ale wszystkie inwestycje mogące znacząco wpływać na obszar i cele jego ochrony. Takiej oceny będzie mógł i powinien zażądać organ wydający decyzję np. o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, pozwolenia na budowę, pozwolenia wodnoprawne, ustalający warunki regulacji rzek na obszarach przyrodniczo cennych, lub zezwalający na zamianę lasu na inny użytek. Można oczekiwać, że wskazaniem w tym zakresie będzie wykaz „istniejących i potencjalnych zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych”, który dla każdego obszaru Natura 2000 będzie zestawiony w jego planie ochrony.

Nie do końca jasne jest, z jakich źródeł ma być finansowane sporządzanie planu ochrony obszaru Natura 2000 i okresowe zbieranie danych do raportu o stanie jego ochrony. Zgodnie z Art. 29 i 31 należy to do zadań „Sprawującego nadzór nad obszarem”. Natomiast zgodnie z Art. 39 „Koszty związane z wdrożeniem i funkcjo-

nowaniem sieci obszarów Natura 2000 w zakresie nieobjętym finansowaniem przez Wspólnotę Europejską są finansowane z budżetu państwa z części, której dysponentem jest minister właściwy do spraw środowiska, oraz z funduszy celowych”. Podobnie niejasne jest, kto powinien finansować zadania ochronne wykonywane w lasach – zgodnie z Art. 32 ust. 4 ich wykonanie jest obowiązkiem właściciela nadleśniczego, ale Art. 39 także może mieć do nich zastosowanie.

Bardzo ważnym zapisem jest – pozornie ogólnikowy – zapis Art. 33 ust. 1 i 2. Oznaczają one, że już dziś na 180 obszarach w Polsce (tych znajdujących się na liście przesłanej przez Ministra do Komisji Europejskiej) jest zabronione i nielegalne wszystko to, co „może w istotny sposób pogorszyć stan siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk gatunków roślin i zwierząt, a także w istotny sposób wpłynąć negatywnie na gatunki, dla których ochrony został wyznaczony obszar Natura 2000”. Choć oczywiście zastosowanie tego przepisu wymaga udowodnienia, że taki wpływ istnieje, przepis ten jest potencjalnie bardzo mocnym narzędziem umożliwiającym przeciwstawienie się eksploatacji cennego torfowiska wysokiego, budowy wyciągu narciarskiego przez płat cennych wysokogórskich muraw czy przeznaczeniu pod zabudowę unikatowych łąk konietlicowych – oczywiście pod warunkiem, że ekosystemy te znalazły się w granicach obszarów zaproponowanych przez rząd do sieci Natura 2000.

W chwili oddawania do druku tej książki, rząd chciał jednak zmiany tego zapisu ustawy, tak by zakaz uszkodzenia przedmiotom ochrony obszaru Natura 2000 obowiązywał dopiero od chwili uznania go przez Komisję Europejską.

3.3. Proces wyznaczania obszarów Natura 2000

Wyznaczanie obszarów Natura 2000 odbywa się w oparciu o jednolite dla całej Europy kryteria. Podstawowy wskaźnik wartości potencjalnego obiektu stanowią gatunki i siedliska ważne dla ochrony przyrody w Europie ujęte w załącznikach Dyrektyw Ptasiej i Siedliskowej. Nie oznacza to, że występowanie na danym obszarze jednego czy nawet kilku spośród siedlisk lub gatunków ważnych dla Europy automatycznie powoduje uznanie go za obszar ob-

jęty programem. Aby obszar został włączony do sieci, musi być naprawdę istotny dla ochrony objętych załącznikami gatunków lub siedlisk.

Podstawą zgłoszenia obszaru do programu Natura 2000 jest określenie jego granic oraz wypełnienie formularza zgłoszeniowego (tzw. Standard Data Form, SDF). Sprawa ta jest stosunkowo prosta jeśli dany obszar był przedmiotem szczegółowych badań przyrodniczych lub dane takie jesteśmy w stanie zebrać. W większości krajów dla przygotowania systemu obszarów Natura 2000 utworzono specjal-

Przeplatka aurinia (*Euphydryas aurinia*)

© WWF/Grzegorz Bobrowicz

ne, składające się nawet z kilkuset specjalistów zespoły, które przez kilka lat prowadziły ukierunkowane pod kątem programu Natura 2000 badania terenowe. W Polsce tak się niestety nie stało, dlatego, mimo zaangażowania przygotowujących formularze zgłoszeniowe Wojewódzkich Zespołów Realizacyjnych, należy liczyć się z faktem, że aktualnie zgłaszana Komisji Europejskiej propozycje będą jeszcze przez wiele lat uzupełniane i modyfikowane.

Nieco odmienna jest procedura tworzenia obszarów ptasich i siedliskowych. Te pierwsze tworzone są bezpośrednio przez zainteresowane państwa. Procedura ich wyznaczania opiera się jednak na bardziej zobiektywizowanych kryteriach, np. na występowaniu określonego procentu krajowej populacji gatunków będących przedmiotami ochrony.

W przypadku Specjalnych Obszarów Ochrony Siedlisk, nie istnieją bardzo precyzyjne kryteria, ale Komisja Europejska na tzw. Seminarium Geobotanicznym analizuje propozycje zebrane z różnych państw w ramach jednego regionu biogeograficznego. Na podstawie wyników tej analizy Komisja zatwierdza obszary zaproponowane przez poszczególne państwa, bądź może zażądać uzupełnień, jeżeli jakiś gatunek lub typ siedliska przyrodniczego okaże się niedostatecznie reprezentowany w sieci. W wyjątkowych przypadkach Komisja może uznać obszary zgłoszone np. przez podmioty pozarządowe (zmuszając tym samym państwa do objęcia ich ochroną).

Do 15 maja 2004 r. w oparciu o Dyrektywę Ptasia wyznaczono w „starej” Unii Europejskiej 3200 obszarów o łącznej powierzchni 273 731 km², natomiast w oparciu o dyrektywę siedliskową aż 15 557 obszarów o łącznej powierzchni 453.577 km². Jak łatwo policzyć obszary „ptasie” są średnio ponad dwukrotnie większe od „siedliskowych”. Średnio w starej Unii obszary siedliskowe zajmują 14,3%, a ptasie – 8,6% powierzchni państw.

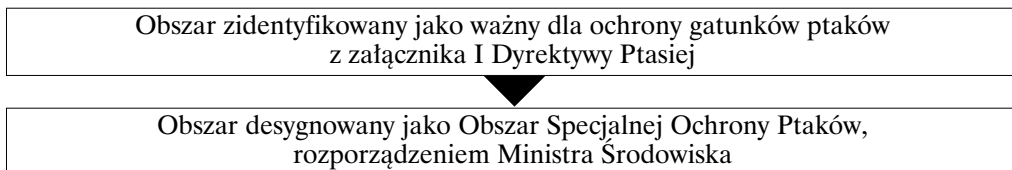
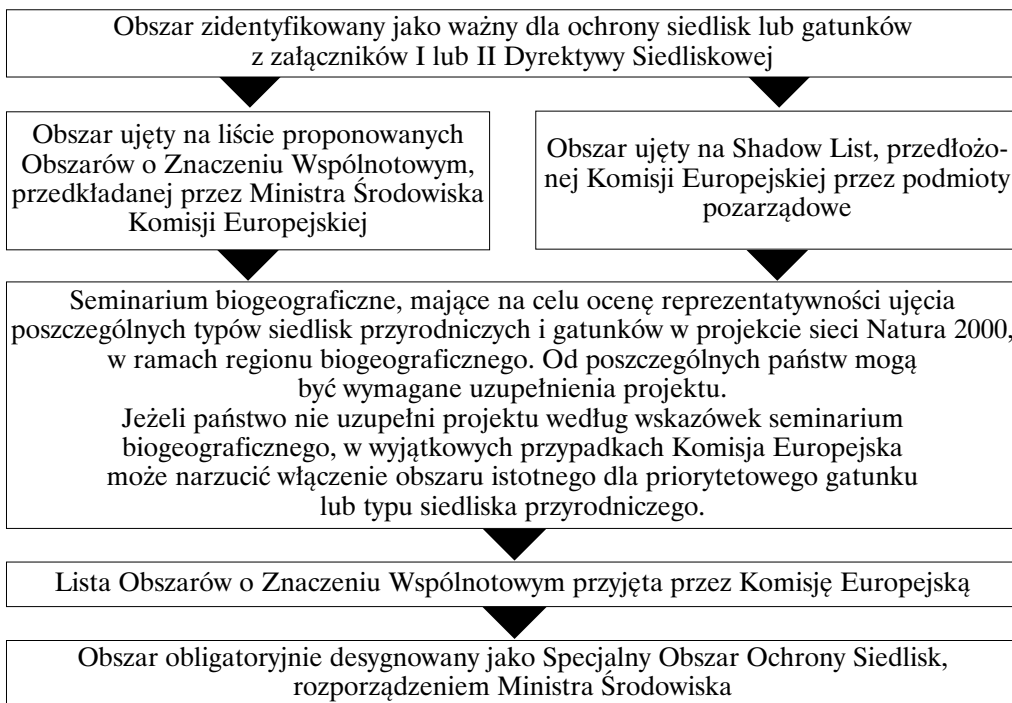
W Polsce do 2003 r. zidentyfikowano około 140 potencjalnych obszarów ptasich i około 400 potencjalnych obszarów siedliskowych. Na liczbę tę składają się wyniki

kompleksowej analizy przeprowadzonej przez polskich przyrodników, a zsyntetyzowanych przez Narodową Fundację Ochrony Środowiska oraz Instytut Ochrony Przyrody PAN, uzupełnione o późniejsze dodatkowe propozycje.

W kwietniu 2004 r. polski rząd podjął decyzję, że utworzy 72 obszary ptasie, a Komisji Europejskiej prześle listę 181 proponowanych obszarów siedliskowych. Na listach tych znalazły się te proponowane obszary, co do których nie było znaczących sprzeciwów rozmaitych grup interesów. Niekoniecznie natomiast są to obszary najważniejsze dla przyszłej sieci. W kilku przypadkach pominięto np. jedyne obszary występowania endemicznych polskich gatunków z załącznika II Dyrektywy. Lista ta nie jest więc kompletną propozycją krajowej sieci Natura 2000, a tylko pierwszym etapem jej tworzenia. Proces wyboru potencjalnych obszarów do sieci jest wciąż w toku.

Wilk (*Canis lupus*)
© WWF/Artur Tabor

WYZNACZANIE OBSZARÓW SPECJALNEJ OCHRONY PTAKÓW, KROK PO KROKU:**WYZNACZANIE SPECJALNYCH OBSZARÓW OCHRONY SIEDLISK, KROK PO KROKU:**

4. Natura 2000 a gospodarka i działalność człowieka

Jak działa Natura 2000?

- Jeżeli w obszarze Natura 2000 chronione ekosystemy i gatunki są we właściwym stanie ochrony i nic im nie zagraża, to Natura 2000 nie zmienia nic w dotychczasowym funkcjonowaniu tego obszaru, m.in. w formach prowadzonej na nim gospodarki. Prowadzony w określonych odstępach czasu (3/6 lat) monitoring powinien sprawdzać, czy nadal wszystko jest w porządku.
- Jeżeli jednak obecna gospodarka zagraża chronionym ekosystemom i gatunkom, lub negatywnie na nie wpływa, Natura 2000 powinna stymulować (używając różnych mechanizmów, z preferencją form motywacji ekonomicznej) dostosowanie tej gospodarki do potrzeb ochrony.
- Jeżeli chronione gatunki lub ekosystemy potrzebują konkretnych, specjalnych zabiegów ochronnych, to Natura 2000 umożliwi ich wykonanie i sfinansowanie.
- Jeżeli w przyszłości pojawią się zagrożenia dla chronionych gatunków lub ekosystemów, to Natura 2000 powinna im przeciwdziałać.

4.1. Działalność inwestycyjna

Podkreśla się często, że ochrona przyrody w ramach sieci Natura 2000 nie musi być sprzeczna z rozwojem. Jednak inwestycje o potencjalnym szkodliwym wpływie na obszary Natura 2000 podlegają obowiązkowej ocenie ich wpływu na siedliska przyrodnicze i gatunki, dla ochrony których utworzono obszar. Regułą jest, że wszystkie inwestycje, które nie wywrą istotnie negatywnego wpływu na chronione gatunki i siedliska przyrodnicze, są dopuszczalne. Nawet w razie oceny negatywnej nie wyklucza się w bezwzględny sposób przepro-

wadzenia inwestycji. Państwo może zezwolić na jej przeprowadzenie, jeśli nie istnieje rozsądna, wykonalna alternatywa a inwestycja służy nadrzędnemu interesowi publicznemu. Konieczne jest jednak zminimalizowanie negatywnego wpływu, a gdy nie jest to możliwe – skompensowanie szkód poniesionych przez przyrodę, tak aby utrzymać integralność sieci (np. stworzenie w innym miejscu siedlisk dogodnych dla chronionych gatunków).

Jeśli przeprowadzenie inwestycji zagraża siedliskom lub gatunkom priorytetowym, to może być ona przeforsowana w zasadzie tylko z powodów „zasadniczej korzyści dla środowiska, zdrowia i/lub bezpieczeństwa publicznego”. W innych, wyjątkowych przypadkach realizacja inwestycji wymaga zgody Komisji Europejskiej.

Plan ochrony obszaru nie ustala bezpośrednio zakazu lokalizacji określonych inwestycji, choć może wskazać że niektóre typy inwestycji lub niektóre konkretne lokalizacje są zagrożeniem dla obszaru, więc powinny być szczególnie wnikliwie oceniane. Regulacje Natury 2000 wymuszają więc, by zamierzenia inwestycyjne, a także plany i programy rozwoju na obszarach sieci, były uczciwie analizowane i oceniane pod kątem wpływu na „gatunki i siedliska przyrodnicze o znaczeniu europejskim”. Generalną zasadą jest, że dopuszczalne są wszelkie inwestycje i działania, które nie zniszczą tych elementów przyrody. Regulacje Natury 2000 nie blokują np. rozwoju infrastruktury, jednak wymuszają wybór rozwiązań w maksymalny sposób omijających i oszczędzających miejsca ważne dla chronionych gatunków i siedlisk przyrodniczych.

„Rozwój nieniszczący” to synonim tzw. zrównoważonego rozwoju – Natura 2000 jest więc narzędziem, które będzie równoważyć rozwój lokalny i regionalny.

Przykładem sytuacji zastosowania przewidywanych Dyrektywą Siedlską procedur prawnych – w tym procedury kompensacji – jest rozbudowa portu w Rotterdamie. Budowa nowego terminalu Maasvlakte 2 oznacza tam ingerencję w morze o powierzchni 3 000 ha. Aby zrekompenzować szkody zaproponowano założenie 30 000 hektarowego rezerwatu morskiego na południe od Maasvlakte. Rozwiązanie to znalazło aprobatę w Brukseli. Ponadto, w ramach rekompensaty, zostanie utworzony lądowy obszar chroniony o pow. 750 ha na południe od Rotterdamu. Sprawa Maasvlakte to przykład współpracy państwa, zarządu miasta, biznesu oraz społeczności lokalnej.

W Finlandii rozbudowa portu w Helsinkach była niemożliwa, ze względu na jego położenie niemalże w centrum miasta. Postanowiono zatem wybudować nowy port w Vuosari i tam przenieść ruch towarowy. Jednakże inwestycja ta zagrażała ostoi ptaków należącej do sieci Natura 2000. W procesie planowania nowego portu uwzględniono wszelkie oddziaływanie na mieszkańców i użytkowników (np. właścicieli terenów rekreacyjnych) sąsiadujących terenów oraz na świat przyrody. Przeprowadzono wiele dokładnych badań i ocen oddziaływania na środowisko. Przyjęte środki ograniczające oddziaływanie inwestycji na ostoje ptaków (w 4 połączonych ze sobą zatokach) to między innymi: budowa tunelu kolejowo – drogowego pod chronionym obszarem oraz mostu kolejowego z ekranami tłumiącymi hałas, zabezpieczeniami przed przedostawaniem się zanieczyszczeń do wód oraz elementami na linii elektrycznej ostrzegającymi ptaki przed zderzeniem z nią.

Wydra (*Lutra lutra*)
© WWF/Piotr Skórnicki

Wyspa Saltholm, leżąca w pobliżu Kopenhagi, to niska, wapienna wyspa, wzniesiona za ledwie kilka metrów nad poziom morza, porośnięta słonymi murawami i łąkami. Ma ona bardzo duże znaczenie dla ptaków, zarówno lęgowych, jak i przelotnych. Ponieważ wyspa leży tuż obok aglomeracji Kopenhagi i po drodze do uprzemysłowionego, szwedzkiego Malmö, budziła zawsze zainteresowanie inwestorów. Powstał np. pomysł, by zlokalizować na niej nowe kopenhaskie lotnisko. Gdy budowano most łączący Danię ze Szwecją, planowano oprzeć na wyspie podpory mostu i wykorzystać wyspę do połączenia mostu z tunelem. Ponieważ jednak Saltholm został wcześniej przez duński rząd zgłoszony jako obszar Natury 2000, wszystkie te pomysły zostały odrzucone. Dla powiązania tunelu i mostu usypano inną, sztuczną wyspę, lotnisko rozbudowano w istniejącej lokalizacji, a Saltholm pozostał ostoją przyrody, stanowiąc kontrast w uprzemysłowionym i zurbanizowanym krajobrazie.

4.2. Gospodarka wodna i ochrona przeciwpowodziowa

Doliny rzeczne to miejsce długotrwałego już konfliktu między dążeniami do ochrony ich walorów przyrodniczych, a dążeniami do regulacji rzek i ochroną przeciwpowodziową. Po wejściu do Unii Europejskiej zarządzanie dolinami rzecznyymi musi – niezależnie od Natury 2000 – zostać przeorientowane w świetle tzw. Ramowej Dyrektywy Wodnej. Cele tej dyrektywy to między innymi ochrona jakości wód i ekosystemów związanych z wodami oraz zintegrowane zarządzanie zasobami wodnymi w zlewniach rzek.

Wymagania Natury 2000 w stosunku do dolin rzecznych są w pełni spójne i komplementarne do wymagań wynikających z Ramowej Dyrektywy Wodnej UE. Nie zablokują one możliwości ochrony przeciwpowodziowej, będą jednak wymagać, by była ona realizowana w sposób nowo-

Czerwończyk nieparek (*Lycaena dispar*)

© WWF/Grzegorz Bobrowicz

czesny, uwzględniający naturalną dynamikę rzek i ich przepływów, a także pozostawiający miejsce dla rozwoju przyrody związanej z rzekami. Można oczekiwać, że Natura 2000 i obowiązujące w niej regulacje (patrz rozdział 4.1.) wymuszą poszukiwanie consensusu między gospodarką wodną i ochroną przeciwpowodziową, a potrzebami przyrody dolin rzecznych.

4.3. Gospodarka rolna

Na terenach leżących w strefie oddziaływania rolnictwa, przede wszystkim na trwałych użytkach zielonych, koncentruje się znaczna część walorów przyrodniczych objętych ochroną w ramach Programu Natura 2000. W szczególności dotyczy to nowych krajów Unii, w których tradycyjne systemy rolnictwa zachowały się w stopniu nie spotykanym w żadnym z dotychczasowych krajów członkowskich. Jednak intensyfikacja rolnictwa prowadzi do skrajnego uproszczenia agroekosystemów.

Dlatego cała Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej stopniowo ewoluuje w kierunku motywowania rolników do prowadzenia gospodarki rolnej w sposób korzystny dla środowiska i przyrody.

Przykładem takiego mechanizmu motywującego są np. programy rolnośrodowiskowe. Programy te (por. także rozdział 6) mają przeważnie charakter dobrowolnych umów zawieranych z rolnikami zobowiązanymi się do realizacji określonych świadczeń. Dlatego też nie rodzą konfliktów, będąc raczej przykładem konstruktywnej współpracy użytkowników terenu i administracji ochrony przyrody. Płatności kalkulowane są odrębnie dla każdego kraju członkowskiego Unii Europejskiej i dla każdego rodzaju działalności, w taki sposób, aby zrekompensować rolnikowi straty wynikłe z ekstensywnego użytkowania gruntu, zrównoważyć poniesione koszty oraz zachęcić do udziału w programach. Zachęty te są istotne, gdyż powierzchnia użytków rolnych włączonych do programów rolnośrodowiskowych w 15 krajach „starej Unii” wynosi 19,5% wszystkich użytków rolnych, choć w różnych krajach jest zróżnicowana. Np. w Niemczech stanowi aż 38,9% wszystkich użytków rol-

nych, w Austrii aż 67, 8%, a w Finlandii 86,9%! Najmniej w Grecji (0,6%), Belgii (1,7%), Holandii (1,9%), Hiszpanii (2,9%) i Danii (3,9%). W całej Wspólnocie Europejskiej podpisano dotychczas ponad 10 mln umów rolnośrodowiskowych obejmujących kilkanaście procent producentów rolnych.

Programy rolnośrodowiskowe są w zasadzie niezależne od Natury 2000, jednak są uważane za jeden z najważniejszych mechanizmów osiągania celów Natury 2000 na obszarach rolniczych. We wszystkich krajach Unii zauważalna jest postępująca harmonizacja obszarów wdrażania programów rolnośrodowiskowych i obszarów Natury 2000. Przykładem takiej harmonizacji jest np. automatyczne zwiększenie o 20% płatności rolnośrodowiskowych na obszarach Natura 2000 w Polsce.

Utrzymanie tradycyjnego użytkowania rolniczego ekosystemów półnaturalnych jest konieczne dla skutecznej ochrony gatunków i siedlisk przyrodniczych, czego wymaga Natura 2000. Sieć będzie przede wszystkim promowała poszerzenie oferty dobrowolnych programów rolnośrodowiskowych, które będą mogły być wykorzystane przez rolników.

Jeżeli ochrona siedlisk przyrodniczych lub gatunków wymaga na obszarze Natura 2000 wprowadzenia regulacji ograniczających swobodę gospodarki rolnej, to zasadą jest, że rolnikowi przysługuje pieniężna kompensacja. Takie płatności są wypłacane np. na obszarach Natura 2000 w Brandenburgii, a od 2004 r. także np. na Litwie – za sam fakt utrzymania łąk jako ekstensywnych użytków zielonych. Podstawą jest Art. 16 unijnego rozporządzenia 1257/1999 w sprawie wsparcia rozwoju wsi, dotyczący „kompensacji ograniczeń wprowadzonych w stosunku do gospodarki rolnej ze względu na ochronę środowiska”. W latach 2004–2006 Polska zrezygnowała jednak ze stosowania tego instrumentu.

W przyszłości te mechanizmy finansowe mają być jeszcze wzmocnione. Od 2007 r. planuje się wprowadzenie, w miejsce ogólnego zapisu Art. 16, „płatności Natura 2000” (Natura 2000 payments), czyli mechanizmu wyraźnie zorientowanego na kompensowanie ograniczeń wynikających z sieci Natura 2000. Utrzymane i rozwijane mają być programy rolnośrodowiskowe.

4.4. Gospodarka leśna

Lasy są ostojami wielu istotnych elementów różnorodności biologicznej o kluczowym znaczeniu dla funkcjonowania krajobrazu, ale także sposobem gospodarczego użytkowania ziemi. Dostarczają korzyści gospodarczych, przede wszystkim drewna, ale w wielu krajach Europy także np. korzyści z polowania. Stąd gospodarka leśna pozostaje w rozmaitych interakcjach z celami ochrony unikatowych gatunków i siedlisk przyrodniczych związanych z lasami. Komercyjnie pojmowane leśnictwo i plantacyjna uprawa drzew, zwłaszcza obcych gatunków iglastych (np. świerk sitkajski, daglezja), w wielu krajach Zachodniej Europy odgrywa rolę dominującą. Takie lasy mają niewielkie znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej. Znacznie rzadsze w Europie są lasy o naturalnym i półnaturalnym charakterze. Te, niezależnie czy objęte ochroną, czy poddane gospodarce leśnej, są często elementami sieci Natura 2000. Jakkolwiek wiele form gospodarki leśnej daje się pogodzić z potrzebami ochrony siedlisk przyrodniczych, wymogi ochrony obszarów sieci, a szczególnie niektórych gatunków leśnych, mogą ograniczać efektywność gospodarowania. W takich przypadkach potrzebne są pewne ograniczenia.

W prywatnym majątku leśnym Heckerberga w Szwecji, będącym obszarem Natury 2000 wyznaczonym ze względu na ochronę kwaśnych i żyznych buczyn, oraz populacji żyjącego w próchnowiskach starych drzew chraszcza, pachnicy dębowej, plan ochrony obszaru wymaga wyłączenia dużych fragmentów starodrzewi z użytkowania, co w oczywisty sposób ogranicza możliwość pozyskiwania dochodów z lasu. Między rządem szwedzkim a właścicielami majątku trwają negocjacje co do wysokości kompensacji, jaka powinna być w związku z tym wypłacona właścicielom. Jak się jednak okazuje, dochód z bukowego lasu to nie więcej niż 50% łącznych dochodów z majątku, znacznie więcej zarabiającego np. na udostępnieniu pałacu na konferencje i meetingi. Ograniczenie gospodarki leśnej jest więc znacznie mniej dolegliwe, niż mogłoby się z pozoru wydawać.

W lasach prywatnych Europy Zachodniej postać takich ograniczeń jest zwykle wynikiem kompromisu osiągniętego w negocjacjach z właścicielami i zazwyczaj związane go z finansowym zrekomensowaniem im utraconych korzyści. Od 2007 r. ma zostać wprowadzony ogólnoeuropejski mechanizm motywowania właścicieli lasów prywatnych do gospodarowania w nich w sposób zgodny z celami Natury 2000 – w postaci programów leśno-środowiskowych, analogicznych do rolno-środowiskowych. Lasy państwowe większości państw Europy nie finansują się same i nie są nastawione na zysk, tu więc nie ma mowy o rekompensowaniu zarządcy lasu zwiększonych kosztów czy utraconych zysków gospodarczych.

Polskiemu leśnictwu obca jest dychotomia między „lasami komercyjnymi” a „lasami zagospodarowanymi dla ochrony przyrody”, w naszym kraju przyjęto bowiem ideę powszechnej wielofunkcyjności lasów, starając się te funkcje łączyć w każdym drzewostanie. W rezultacie prawie nie ma u nas komercyjnych plantacji leśnych, ale i bardzo mało jest lasów „oddanych przyrodzie”. W związku z odmiennością polskiego leśnictwa, zachodnioeuropejskie doświadczenia w zakresie wdrażania sieci Natura 2000 w lasach tylko w niewielkim zakresie mogą być odniesione do polskich realiów.

Można jednak oczekiwać, że „proekologiczna gospodarka leśna” da się pogodzić z celami Natury 2000, wymagając co najwyżej niewielkich modyfikacji, mieszczących się w zakresie decyzji Komisji Techniczno-Gospodarczych planu urządzania lasu czy w zakresie zapisów Programu Ochrony Przyrody (zob. rozdz. 5.4).

5. Planowanie ochrony obszaru Natura 2000

5.1. Treść i moc planu ochrony obszaru Natura 2000

Treść planu ochrony obszaru Natura 2000, jaki ma być opracowany dla każdego obszaru w Polsce, określa Ustawa o ochronie przyrody. Plan ma zawierać:

- 1) opis i ocenę istniejących i potencjalnych zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych oraz określenie sposobów eliminacji lub ograniczania tych zagrożeń i ich skutków;
- 2) opis warunków zachowania lub przywrócenia właściwego stanu ochrony siedlisk i gatunków, dla ochrony których wyznaczono obszar;
- 3) wykaz zadań ochronnych, z określeniem sposobu ich wykonywania, rodzaju, zakresu i lokalizacji, na okres stosowny do potrzeb;
- 4) określenie zakresu monitoringu przyrodniczego;
- 5) opis przebiegu granic obszaru Natura 2000.

Zgodnie z regułami prawnymi, plan ochrony, ustanawiany rozporządzeniem Ministra, będzie mógł zawierać wyłącznie wymienione wyżej elementy i wyłącznie one będą miały moc prawną.

Opis i ocena zagrożeń jest elementem o znaczących konsekwencjach prawnych. Można wnioskować, że przedsięwzięcia tu wymienione jako zagrożenie będą podlegały indywidualnie obligatoryjnej ocenie ich wpływu na siedliska i gatunki chronione w obszarze, na podstawie Art. 33 ust. 3 Ustawy o ochronie przyrody. Z zapisów w tym dziale można też wyprowadzić podstawę prawną do zakazania określonych działań niekorzystnie wpływających na przedmioty ochrony (Art. 33 ust. 1)

Opis warunków zachowania lub przywrócenia właściwego stanu ochrony siedlisk i gatunków chronionych w obszarze jest kluczową częścią planu ochrony. Tu można wska-

zać np. na konieczność dostosowania gospodarki rolnej, leśnej czy rybackiej prowadzonej w obszarze do potrzeb Natury 2000 i zapisać na czym to dostosowanie miałyby polegać. Tu można ująć wskazania do planów ochrony innych form ochrony przyrody oraz do planu urządzania lasu, które zapewnią ich zgodność z planem ochrony obszaru Natura 2000 (por. Art. 32 ust. 4).

Wykaz zadań ochronnych umożliwi zapisanie koniecznych, konkretnych zabiegów ochronnych, jakie trzeba zrobić by skutecznie chronić pożądane ekosystemy i gatunki. Tu można zapisać bardzo dokładnie określone zadania – np. że trzeba zbudować zastawkę stabilizującą warunki wodne konkretnego torfowiska, usunąć krzewy z murawy kserotermicznej na powierzchni 11 ha, zabezpieczyć kratą zimowisko nietoperzy... Taki zapis stworzy podstawę prawną by takie zabiegi sfinansować i wykonać – np. zawierając odpowiednie umowy z właścicielami gruntów.

Zakres monitoringu powinien być określony tak, by umożliwić dokonanie – na podstawie wyników tego monitoringu – okresowej oceny skuteczności ochrony obszaru (co 6 lat dla obszarów siedliskowych a co 3 lata dla ptasich) i sporządzenie wymaganego unijnym prawem raportu. Zarazem jednak monitoring powinien być zaplanowany tak, by szybko dostarczył sygnału ostrzegawczego, gdyby w rozpatrywanym obszarze działo się coś niedobrego. Bardziej szczegółowo ten temat omówiono dalej.

Opis przebiegu granic jest niezbędny dla jednoznacznej oceny, czy konkretne miejsce (np. konkretna działka ewidencyjna) znajduje się wewnątrz, czy też na zewnątrz obszaru. Ma to istotne konsekwencje prawne, np. decyduje o ewentualnym zwiększeniu płatności rolnośrodkowej o 20% lub o zastosowaniu przepisów o ocenie wpływu przedsięwzięcia na przedmioty ochrony Natury 2000 (Art. 33 ust. 3 ustawy o ochronie przyrody).

Projekt planu ochrony obszaru Natura 2000 sporządza się „w uzgodnieniu z właściwymi miejscowo radami gmin”. Plan ochrony, jako ustanawiany rozporządzeniem ministra akt prawny, będzie się stawał automatycznie częścią systemu prawnego, stanowiącego jedno z uwarunkowań planowania przestrzennego, czy np. sporządzania planu urządzania lasu. Oznacza to, że ustanowione zapisy będą wiążące dla tych dokumentów.

Zgodnie z ustawą o ochronie przyrody plan ochrony ustanawia się na okres 20 lat. Jednak „Plan ochrony może być zmieniony, jeżeli wynika to z potrzeb ochrony siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt”. Można być pewnym, że plany ochrony obszarów Natura 2000 w rzeczywistości będą rewidowane co 6–12 lat, lub częściej, ponieważ dobre planowanie ochrony przyrody, a w szczególności zadań ochronnych na 20-letni okres nie jest możliwe.

5.2. Sporządzanie programu i planu ochrony obszaru Natura 2000

Zasady sporządzania planu ochrony obszaru Natura 2000 i zakres prac do tego wymaganych określi w najbliższym czasie rozporządzenie Ministra Środowiska. Niektóre zagadnienia i problemy związane z tym procesem mają jednak uniwersalny charakter, albo też proponowane rozwiązania są już dziś znane. Dlatego takie wybrane zagadnienia mogą być omówione poniżej.

Dla uniknięcia zamętu terminologicznego, stosujemy tu pojęcia:

Plan ochrony (obszaru Natura 2000) – dokument prawny opisany Art. 29 Ustawy o ochronie przyrody, ustanawiany rozporządzeniem Ministra. Ma zamkniętą, zdeterminowaną zapisami Ustawy strukturę, po ustanowieniu jest obowiązującym aktem prawnym.

Program ochrony – opracowanie analityczno-planistyczne, na podstawie którego sporządza się plan ochrony, uzasadniające plan i zawierające komentarz, rozszerzenie i uszczegółowienie, oraz prognozy skutków zapisów planu. Jego struktura wynika z celu i funkcji. Nie jest wiążącym aktem prawnym. Odpowiada pojęciu management plan⁵ w języku angielskim.

Plan i program ochrony. Aby dobrze sporządzić plan ochrony – rozumiany jako opisany wyżej dokument prawny – niezbędne jest oczywiście sporządzenie szerszego opracowania analityczno-planistycznego – programu ochrony obszaru Natura 2000 (management plan). Nie mówią o nim wprost obowiązujące ani przewidywane przepisy prawne, jednak zapisy dotyczące „prac w celu sporządzenia planu ochrony” dotyczą właśnie sporządzenia takiego dokumentu.

O szczegółowej strukturze programu ochrony zadecydują potrzeby każdego konkretnego obszaru, nie jest ona bowiem sztywno zdefiniowana prawnie. Treść programu nie ma też oczywiście wiążącej mocy prawnej, jest raczej materiałem informacyjnym i pomocniczym dla wykonawcy ochrony obszaru. Można oczekiwać, że przeciętny program ochrony obszaru Natura 2000 będzie zawierał następujące rozdziały i elementy:

Element	Znaczenie, komentarz
Podstawy prawne	Cytat aktu prawnego powołującego obszar.
Położenie obszaru	Lokalizacja geograficzna oraz względem granic administracyjnych.
Formy i struktura własności gruntów	Przynajmniej oszacowanie na podstawie danych statystycznych. Ta informacja ma kluczowe znaczenie dla scharakteryzowania społecznego i organizacyjnego kontekstu ochrony. Identyfikuje znaczące grupy społeczne – właścicieli i zarządców gruntów. Niektóre mechanizmy finansowe są dostępne tylko na gruntach niepaństwowych.
Zwięzła charakterystyka przyrodnicza	Syntetyczny opis budowy geologicznej, rzeźby terenu, gleb, klimatu, hydrologii, występujących typów ekosystemów itp. – ogólny przyrodniczy kontekst ochrony.

⁵ Termin ten bywa, nie całkiem właściwie, tłumaczony jako „plan zarządzania”.

Związła charakterystyka społeczno-ekonomiczna	Główne grupy interesu i ich cele, ekonomika obszaru – społeczno-ekonomiczny kontekst ochrony.
Działalność człowieka	Opis sposobu zagospodarowania ekosystemów i innej działalności ludzkiej, ocena jej wpływu na obszar i przedmioty ochrony.
Przegląd istniejących dokumentów planistycznych dotyczących obszaru.	Ocena wpływu ich ustaleń na obszar i na przedmioty ochrony. Dotyczy planów zagospodarowania przestrzennego, planów urządzania lasu, planów gospodarki wodnej itp.
Przedmioty ochrony: siedliska przyrodnicze z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej ⁶	Opis siedlisk przyrodniczych z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej występujących w obszarze: charakterystyka, występowanie, zasoby, stan, zagrożenia, wpływ gospodarki. Wykonanie takiego opisu będzie zwykle wymagało inwentaryzacji terenowej.
Przedmioty ochrony: gatunki roślin i zwierząt z załączników Dyrektyw ⁷	Opis gatunków fauny i flory z załączników odpowiedniej Dyrektyw: charakterystyka, występowanie, zasoby, stan, zagrożenia, wpływ gospodarki. Wykonanie takiego opisu będzie zwykle wymagało inwentaryzacji terenowej.
Identyfikacja i analiza zagrożeń	Analiza i szczegółowy opis sposobu minimalizacji lub ograniczenia, wraz z uzasadnieniem i analizą alternatyw.
Cele ochrony obszaru (priorytety ochrony)	Decyzja planistyczna – sformułowanie celów i priorytetów, oraz jej uzasadnienie.
Cele i działania ochronne rozpisane dla siedlisk przyrodniczych i gatunków	Tu zwykle znajdzie się zdefiniowanie (kontrolnych) mierzalnych celów ochrony każdego siedliska i gatunku na rozpatrywanym obszarze – o ile będzie możliwe w świetle znajomości stanu początkowego. Tu znajdzie się także oszacowanie kosztów działań ochronnych i kosztów dostosowania gospodarki, wskazanie możliwych źródeł finansowania, zaproponowanie ramowych warunków umów o których mowa w Art. 36 ust 3 Ustawy o ochronie przyrody.
Cele i działania ochronne rozpisane dla planistycznych jednostek przestrzennych	J. w., lecz rozpisane według ich lokalizacji.
Szczegółowy opis proponowanych działań ochronnych	Szerszy, dokładny opis zaleconego sposobu wykonania zabiegów ochronnych
Opis i uzasadnienie innych ustaleń planu	Szerszy opis proponowanych wskazań względem stosowania programów rolnośrodowiskowych, programów kompensacji, planowania gospodarki wodnej, rybackiej, urządzania lasu itp.
Opis sposobów rozwiązania konfliktów między celami ochrony obszaru a działalnością ludzką	Opis udowadniający, że plan prawidłowo i optymalnie rozwiązał aktualne i potencjalne konflikty.
Program monitoringu	Szczegółowe wskazania dotyczące organizacji monitoringu, sposobu reagowania na jego wyniki, wykorzystania wyników monitoringu do raportowania 3/6-letniego.
Mapy	Mapy w odpowiedniej skali, m.in.: a) rozmieszczenie siedlisk przyrodniczych wraz z oceną ich stanu, b) rozmieszczenie gatunków z załączników Dyrektyw oraz ich siedlisk, c) mapa potencjalnych konfliktów z działalnością ludzką i ich rozwiązań, d) mapa działań ochronnych.
Program komunikacji społecznej	Program „uzyskiwania przychylności społecznej dla ochrony obszaru Natura 2000”, tu także wskazanie możliwości udostępnienia / wykorzystania chronionych elementów przyrody np. dla ekoturystyki.
Dokumentacja tworzenia planu	Wykaz wykorzystanych informacji publikowanych (bibliografia) i nie publikowanych. Wykaz autorów. Protokoły Komisji Planu.

⁶ Ta część nie wystąpi w planach ochrony obszarów specjalnej ochrony ptaków.

⁷ Na specjalnych obszarach ochrony siedlisk – z pominięciem ptaków; na obszarach specjalnej ochrony ptaków – tylko ptaków.

Komisja Planu. Dobrym pomysłem jest, by w sporządzeniu planu ochrony obszaru Natura 2000 pomagała Komisja Planu. Rolą Komisji byłoby więc wsparcie procesu przygotowania programu ochrony obszaru (lub wręcz współwypracowanie takiego programu), a następnie pomoc w sformułowaniu formalnych zapisów prawnych planu ochrony, służących realizacji wypracowanej strategii. W chwili druku tej książeczki trwa dyskusja, czy powoływanie takiej komisji powinno być obowiązkowe i czy zapisy na jej temat powinny się znaleźć w rozporządzeniu Ministra Środowiska o sposobach przygotowania planu. Niezależnie od jej wyniku, Komisję Planu zawsze można powołać jako „zespół doradczy wojewody” i wydaje się że z tej możliwości warto korzystać.

W skład Komisji powinni wejść przedstawiciele wszystkich znaczących sił społecznych zainteresowanych ochroną obszaru: samorządów, właścicieli i zarządców gruntów (tu np. Lasów Państwowych), RZGW, ARiMR, środowiska naukowego, organizacji ekologicznych. Zgodnie z założeniami, Komisja powinna się spotkać co najmniej trzy razy, zajmując się odpowiednio: projektowanym zakresem prac nad planem, oceną przebiegu prac terenowych i prac planistycznych w toku, opracowanym projektem planu. Komisja ma doradzać wykonawcy planu i formułować opinię o jego pracach, jej decyzje nie są jednak wiążące.

Jaką rolę odegrają Komisje Planu w powstawaniu przyszłych planów ochrony obszarów Natura 2000, pokaże dopiero praktyka. W przewidywanych ramach prawnych można stworzyć zarówno formalno-urzędniczy organ, nie wnoszący nic do meritum, jak i ciało rzeczywiście pomocne planiście. Istnienie Komisji Planu jest jednak zawsze szansą by wykorzystać ją jako forum rzeczywistego dialogu społecznego wokół powstającego planu. W polskich ramach prawnych organ ten można wykorzystać do przynajmniej częściowego wdrożenia idei „planowania partnerskiego” – ważnej zwłaszcza w świetle uzgodnienia projektu planu z samorządami. Bardzo istotne jest więc, by skład Komisji rzeczywiście odzwierciedlał wszystkie siły społeczne zainteresowane ochroną obszaru – by żadne znaczące grupy interesu nie pozostały poza jej składem. Uwarunkowa-

nia prawne są takie, że aby plan ochrony obszaru Natura 2000 mógł zostać ustanowiony, konieczne jest zbudowanie społecznego consensusu co do jego zapisów. Najlepiej więc, by Komisja Planu stała się roboczym zespołem, w którym taki consensus zostanie wypracowany.

Planowanie planowania. Sprawne i skuteczne opracowanie programu i planu ochrony wymaga dobrego zaplanowania tego procesu. Oczywiście, by mieć plan idealny, przed jego sporządzeniem należałoby wykonać szczegółową inwentaryzację przyrodniczą obszaru i studia ekologiczne nad funkcjonowaniem ekosystemów. Nie bez znaczenia byłyby także badania socjologiczne i ekonomiczne. Jednak – o ile zamierzamy w najbliższym czasie mieć w Polsce ok. 500 obszarów Natura 2000, to z ustawy o ochronie przyrody wynika, że w skali kraju będziemy musieli rocznie sporządzać około 100 planów ochrony (jest obowiązek zrobienia planu w ciągu 5 lat od ustanowienia obszaru). A nie istnieje i prawdopodobnie nie będzie istnieć żadne specjalne źródło pieniędzy na ten cel (spośród funduszy unijnych tylko Life-Nature może finansować sporządzanie planów ochrony, ale tylko wówczas, gdy mają one charakter innowacyjny i modelowy). Oznacza to, że rzeczywiste plany ochrony obszarów Natura 2000 sporządzone będą nieuchronnie w warunkach stresowych ograniczeń finansowych i czasowych.

Z drugiej strony realne jest niebezpieczeństwo sporządzenia planów banalnych i trywialnych, wykonanych tylko „na podstawie dostępnych materiałów”, w których z reguły jest niewiele informacji o siedliskach i gatunkach „naturowych” (zob. dalej). Plany takie z reguły nie zmieniają nic w funkcjonowaniu i ochronie obszaru, sankcjonując stan obecny. Łatwo jest więc uzyskać dla nich zgodę społeczną. Jeżeli jednak plan ochrony nic nie ulepsza, ani nie chroni przed przyszłymi zagrożeniami, to po co w ogóle go robić?

Dla optymalnego wykorzystania czasu i pieniędzy, których jest zawsze za mało, kluczowa wydaje się decyzja o zakresie inwentaryzacji terenowej i o sposobach zbierania podstawowych informacji – tzn. niezbędnych do planowania informacji o gatunkach i ekosystemach, będących przedmiotami ochrony. Trzeba mieć na uwadze, że informacje te mają posłużyć sformułowaniu konkretnych zapisów planistycznych. **Potrzebna jest więc ta wiedza, z której**

zapisy takie wynikają – a więc raczej ekspertyza dotycząca stanu, tendencji dynamicznych, potrzeby zabiegów ochronnych, koncentrująca się na związkach przyczynowo skutkowych, niż nawet obszernie lecz surowe dane o liczebności czy strukturze populacji gatunku lub np. detaliczne opracowanie fitosocjologiczne grądu.

Pamiętać trzeba także, że zebranie terenowych danych to dopiero początek prac nad strategią (programem) i planem ochrony. Jest to dopiero materiał do analizy planistycznej – formułowania celów i priorytetów oraz wyprowadzania z nich – drogą logicznego wnioskowania – zadań do wykonania. Może się okazać, że po szczegółowe informacje, np. na temat miejsc projektowanych zabiegów ochronnych, trzeba będzie jeszcze raz wrócić w teren.

Proces rozmów i uzgodnień ze wszystkimi stronami zainteresowanymi ochroną obszaru to także żmudna i czasochłonna praca. Musi ona jednak być wykonana, jeżeli

przyszły plan ma zadziałać w praktyce i rzeczywiście posłużyć ochronie obszaru.

Z reguły ok. 50% wysiłku i kosztów poświęcanych na opracowanie dobrego planu ochrony obszaru Natura 2000 powinna pochłonąć inwentaryzacja terenowa siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków oraz ocena stanu populacji gatunków i ich areałów. Pozostałe 50% to zwykle koszty wszystkich innych prac: analizy i weryfikacji istniejących materiałów, przeglądu i oceny wpływu istniejących planów i programów, opisu granic, przetwarzania danych, wnioskowania planistycznego, a przede wszystkim komunikacji społecznej i uzyskiwania społecznej akceptacji dla planowanych zapisów.

Wykorzystanie istniejących materiałów.

Podstawowe źródło danych o obszarze Natura 2000 to teoretycznie jego Standardowy Formularz Danych (SDF). Niestety, praktyka wskazuje że SDF-y, jakie zostały sporządzone dla wszystkich polskich ob-

ZAKRES INFORMACJI DLA GATUNKU, POTRZEBNYCH DO PROGRAMU I PLANU OCHRONY OBSZARU NATURA 2000

1. Gatunek:
2. Liczebność i inne istotne cechy populacji:
3. Znaczenie populacji dla polskich, europejskich, światowych zasobów gatunku:
4. Optymalne siedlisko gatunku:
5. Suboptymalne siedlisko gatunku:
6. Stopień wysycenia siedlisk: optymalnych suboptymalnych
7. Mapa: rozmieszczenie optymalnych i suboptymalnych siedlisk gatunku, występowanie gatunku
8. Dotychczasowa dynamika gatunku:
9. Jak obecna gospodarka (rolna, leśna, łowiecka, rybacka) w siedliskach gatunku wpływa na gatunek?
10. Jak ta gospodarka powinna być dostosowana do potrzeb gatunku?
11. Czy istniejące formy ochrony przyrody (park narodowy, rezerwat, park krajobrazowy) przyczyniają się do ochrony gatunku?
12. Co powinno być zmienione w planach i praktyce ochrony przyrody istniejących parków narodowych, rezerwatów, parków krajobrazowych, by lepiej przyczyniały się do ochrony gatunku?
13. Potrzebne zabiegi ochronne na rzecz gatunku

Zadanie	Sposób wykonania	Zakres	Lokalizacja

14. Zagrożenia dla gatunku i możliwe sposoby ich eliminacji lub ograniczenia

Opis zagrożenia	Ocena zagrożenia	Sposoby eliminacji lub ograniczania zagrożenia

15. Wskazania do monitoringu populacji

Monitorowane cechy	Szczegóły monitorowania	Sposób reagowania na uzyskane wyniki

**ZAKRES INFORMACJI DLA SIEDLISKA PRZYRODNICZEGO,
POTRZEBNYCH DO PROGRAMU I PLANU OCHRONY OBSZARU NATURA 2000**

*Uwaga, różne podtypy tego samego „europejskiego typu siedliska”
– np. sosnowe bory bagienne i świerczyny na torfie (oba podtypy mieszczą się w typie 91D0)
do celów praktycznego planowania należy traktować jako oddzielne i zbierać dla nich informacje
osobno. Tak samo należy traktować specyficzne odmiany ekologiczne siedliska, jeżeli istnieją
w rozpatrywanym obszarze*

1. Siedlisko przyrodnicze: typ i podtyp, ew. odmiana lokalna (jeśli wyróżniana)
2. Znaczenie obszaru dla polskich, europejskich, światowych zasobów i zmienności tego podtypu i typu siedliska:
3. Znaczenie siedliska w skali lokalnej:
4. Warunki siedliskowe w których wykształca się siedlisko przyrodnicze:
5. Cechy diagnostyczne podtypu siedliska:
6. Jak wyglądają najlepiej wykształcone płaty siedliska w obszarze?
 - a) jakie mają cechy?
 - b) jaka gospodarka jest w nich prowadzona?
7. Jak wyglądają przeciętne siedliska w obszarze?
 - a) jakie mają cechy?
 - b) jaka gospodarka jest w nich prowadzona?
8. Jak wyglądają zniekształcone, zdegenerowane płaty siedliska w obszarze?

Kierunek zniekształcenia	Opis gospodarki, pod wpływem której następuje	Czy i jak można unaturalnić, doprowadzić do właściwego stanu

9. Mapa: płaty siedliska wraz z oceną ich stanu
10. Zmiany historyczne:
11. Jaka jest obecna gospodarka (rolna, leśna, łowiecka, rybacka) w płatach tego siedliska i jak wpływa na:
 - a) zasoby siedliska
 - b) stan zachowania siedliska
12. Jak ta gospodarka powinna być dostosowana do potrzeb siedliska?
13. Czy istniejące formy ochrony przyrody (park narodowy, rezerwat, park krajobrazowy) przyczyniają się do ochrony siedliska?
14. Co powinno być zmienione w planach i praktyce ochrony przyrody istniejących parków narodowych, rezerwatów, parków krajobrazowych, by lepiej przyczyniały się do ochrony siedliska?
15. Potrzebne zabiegi ochronne na rzecz utrzymania / optymalizacji stanu siedliska

Zadanie	Sposób wykonania	Zakres	Lokalizacja

16. Zagrożenia dla siedliska – tak w aspekcie ilości, jak i jakości płatów – i możliwe sposoby ich eliminacji lub ograniczenia

Opis zagrożenia	Ocena zagrożenia	Sposoby eliminacji lub ograniczania zagrożenia

17. Propozycje do monitoringu siedliska

Monitorowane cechy	Szczegóły monitorowania	Sposób reagowania na uzyskane wyniki

szarów Natury 2000, w większości przypadków wymagają zasadniczej weryfikacji, zarówno co występujących w obszarach gatunków i siedlisk przyrodniczych, jak i co do ocen ich stanu oraz arealu. Prace nad planem i programem ochrony obszaru z reguły taką weryfikację wymuszają. Trzeba się więc liczyć z faktem, że cele i priorytety ochrony, jakie określimy w przygotowywanym programie ochrony, nie będą dokładnie takie same, jak wynikałyby z wcześniej opracowanego SDF.

Opracowanie programu i planu ochrony zawsze będzie poprzedzone kompletowaniem istniejących materiałów o przyrodzie obszaru, ze zwróceniem szczególnej uwagi na gatunki i siedliska przyrodnicze z załączników Dyrektyw. Jednak w praktyce nie wszystkie źródła informacji będą tak samo przydatne.

W niektórych województwach istnieją dobre inwentaryzacje przyrodnicze gmin. Z reguły zawierają one dobre i wiarygodne informacje o występowaniu poszczególnych typów siedlisk przyrodniczych, a także bardzo dobre informacje o najciekawszych przyrodniczo obiektach. Dość dobre są też zwykle informacje o faunie ptaków (łatwo wykrywalne i zazwyczaj szczegółowo badane przy inwentaryzacjach) i innych pospolitszych zwierzętach. Niepewne są bywają natomiast informacje o bezkręgowcach, a także o gatunkach roślin – są one relatywnie trudno wykrywalne, o ile inwentaryzacja nie jest nakierowana szczególnie na nie. Mało przydatne okazują się z reguły Programy Ochrony Przyrody nadleśnictw. Praktyka wskazuje, że zestawiane są w nich albo informacje od leśniczych i przypadkowe informacje od taksatorów, albo informacje z rozmaitych publikacji, często historycznych, bardzo rzadko natomiast autorzy programów prowadzą specjalną przyrodniczą inwentaryzację terenową. W rezultacie Program – jeżeli chodzi o gatunki i siedliska będące przedmiotem ochrony Natury 2000 – z reguły powieli informacje, które już i tak są dostępne w innych źródłach, a nowych informacji dostarcza co najwyżej o kilku gatunkach ptaków znanych służbom leśnym.

Bardzo przydatne do inwentaryzacji i oceny stanu leśnych siedlisk przyrodniczych oka-

zują się natomiast mapy drzewostanowe i opisy taksacyjne lasu. Opracowano specjalne algorytmy, umożliwiające z ok. 70–80% prawdopodobieństwem wyszukiwanie płatów poszczególnych ekosystemów leśnych na podstawie ich opisu taksacyjnego. Gdy mapy i bazy danych taksacyjnych są dostępne w formie elektronicznej, takie wyszukiwanie i wizualizacja wyników dla jednego nadleśnictwa jest możliwa w ciągu kilkudziesięciu minut! Pamiętać trzeba jednak, że nie da się w ten sposób znaleźć płatów nieleśnych siedlisk przyrodniczych, nawet na gruntach zarządzanych przez Lasy Państwowe.

Bezwartościowe z punktu widzenia Natury 2000 są dane historyczne, np. dane florystyczne zgromadzone w Atlasie Występowania Roślin Naczyniowych w Polsce (ATPOL) czy w podobnych opracowaniach faunistycznych – plan powinien dotyczyć ochrony tego, co obecnie rzeczywiście znajduje się w obszarze i jest jego walorem.

Inwentaryzacja terenowa. Nie sposób zrobić dobrego planu bez pójścia w teren. Na rozpoznanie aktualnego stanu i tendencji dynamicznych gatunków ani siedlisk przyrodniczych nie ma innego sposobu, niż rzetelna inwentaryzacja i kartowanie terenowe. Metody terenowej inwentaryzacji i oceny stanu przedmiotów ochrony Natury 2000 są podobne jak ogólne metody terenowej inwentaryzacji przyrodniczej (por. np. JERMACZEK A., PAWLACZYK P. – „Poradnik lokalnej ochrony przyrody”, wyd. Lubuskiego Klubu Przyrodników, Świebodzin 2001), warto jednak zwrócić uwagę na kilka odrębności.

Siedliska przyrodnicze są jednostkami nieco ogólniejszymi od zespołów roślinnych, kartowanie siedlisk przyrodniczych jest więc znacznie prostsze i szybsze od przygotowania mapy roślinności rzeczywistej tego samego terenu. Chociaż oczywiście, gdy tylko to możliwe, należy odróżniać podtypy i lokalne odmiany siedlisk przyrodniczych, przy ustalaniu listy jednostek do kartowania należy się przede wszystkim kierować kryterium funkcjonalnym – osobno kartować to, co będzie wymagało odrębnych zasad ochrony.

W stosunku do typowej inwentaryzacji przyrodniczej, znacznie większą uwagę trzeba zwracać za to na ocenę stanu poszczególnych płatów ekosystemu. Choć sa-

ma taka ocena może być prosta i ramowa, kluczowe znaczenie dla dobrego zaplanowania ochrony ma zrozumienie, jakie czynniki spowodowały taki, a nie inny stan naszego potencjalnego przedmiotu ochrony.

„Płat po płacie” trzeba zinwentaryzować te ekosystemy, dla których spodziewamy się projektowania konkretnych zadań ochronnych. Aby nie musieć wracać dwa razy do tych samych obiektów, szczególną uwagę trzeba poświęcić przynajmniej wstępnemu zaplanowaniu od razu na gruncie potrzebnych prac – np. lokalizacji zastawki, zasypiania rowów odwadniających, czy wycięcia zarośli.

Mniej precyzyjnej inwentaryzacji wymagają te ekosystemy, których ochrona będzie realizowana za pomocą ogólniejszych zapisów przyszedłego planu ochrony (tj. określenia „warunków zachowania lub przywrócenia właściwego ich stanu”). Tu potrzebujemy w zasadzie tylko ogólnej wiedzy o występowaniu danego typu ekosystemu i o generalnych czynnikach na niego oddziałujących. Trzeba jednak obejrzeć w terenie, jak na ekosystemy wpływa obecna praktyka gospo-

darcza (np. gospodarka leśna – w tym rzeczywiście stosowane w lasach rębnie, zabiegi z zakresu ochrony lasu, praktyka melioracji wodnych, regulacje rzek).

W przypadku gatunków roślin i zwierząt warto pamiętać, że dla zaplanowania ich skutecznej ochrony ważny jest nie tylko fakt stwierdzenia gatunku w danym miejscu, ale przede wszystkim fakt, że w miejscu takim występuje i jest przez gatunek wykorzystywane odpowiednie dla niego siedlisko. Żadnego znaczenia nie ma więc fakt stwierdzenia orlika przelatującego nad lasem, ale duże znaczenie fakt, że orliki gnieźdzą od lat się w konkretnym wydzieleniu, albo że lubią żerować na użytkowanych łąkach przy granicy kompleksu leśnego.

Podobnie jak w przypadku ekosystemów, szczególnie precyzyjnie trzeba zinwentaryzować stanowiska i siedliska tych gatunków, dla których chcemy projektować konkretne i precyzyjnie zlokalizowane zadania ochronne. Jeżeli natomiast przewidujemy, że dla skutecznej ochrony gatunku wystarczy ogólniejsze zapisy, możemy się zadowolić mniej

ZAKRES PRZEGLĄDU ISTNIEJĄCYCH PLANÓW I PROGRAMÓW DO CELÓW PLANOWANIA OCHRONY OBSZARU NATURA 2000

1. Przedmiot analizy:
2. Zapisy / elementy mogące mieć wpływ na gatunki & siedliska Natury 2000:

Zapis	Przedmiot ochrony, na który może mieć wpływ	Opis wpływu

Tu szczególnie:

- zapisy zlokalizowane przestrzennie w chronionych siedliskach przyrodniczych i bezpośrednio ich dotyczące – np. lokalizacje w planach zagospodarowania przestrzennego, rozplanowanie cięć rębnych w lasach;
 - zapisy dotyczące bezpośrednio gatunków;
 - zapisy zlokalizowane przestrzennie w siedliskach chronionych gatunków i bezpośrednio ich dotyczące;
 - zapisy dotyczące zasobów (np. wodnych, martwego drewna w lesie) potrzebnych dla chronionych siedlisk i gatunków – np. zapisy dot. melioracji, regulacji stosunków wodnych, ochrony lasu.
3. Powody, dla których funkcjonują zapisy / elementy wyliczone w punkcie 2: jakie realne interesy, motywacje stoją u podstaw konfliktowych zapisów.
 4. **Możliwości konsensusu:** Możliwości, które zapewnią ochronę gatunku i siedliska, nie naruszając celów, interesów i motywacji zidentyfikowanych w punkcie 3.
 5. **Możliwości kompromisu:** Potrzeby ochrony gatunku i siedliska, które nie dadzą się pogodzić z celami, interesami i motywacjami zidentyfikowanymi w punkcie 3. Kompensacje lub oferty, które mogłyby być przyjęte w zamian.

LISTA KONTROLNA DO PRZEGLĄDU ISTNIEJĄCYCH PLANÓW I PROGRAMÓW**Studium uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego i plany zagospodarowania przestrzennego**

- Czy identyfikuje występujące siedliska przyrodnicze i siedliska gatunków o znaczeniu europejskim jako „cenne obszary przyrodnicze”?
- Czy nie lokuje w siedliskach przyrodniczych i siedliskach gatunków form zagospodarowania przekształcających te siedliska?
- Czy chronionych nieleśnych siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków nie wskazano do zalesienia?
- Czy nie lokuje elementów infrastruktury lub inwestycji „mogących wpłynąć na środowisko” zbyt blisko przedmiotów ochrony?
- Czy nie zabiera zasobów wodnych niezbędnych dla siedlisk przyrodniczych i gatunków?
- Czy nie generuje zanieczyszczeń mogących wpłynąć na siedliska i gatunki?
- Czy nie generuje obecności ludzkiej, turystyki, rekreacji o skali mogącej wpłynąć na siedliska i gatunki?

Plan urządzania lasu

- Czy ustalone docelowe składy gospodarcze są zgodne z właściwościami ekosystemów (siedlisk przyrodniczych)?
- Czy zalecone typy rębni nie niszczą ekosystemów (siedlisk przyrodniczych)?
- Czy nie przewiduje zabiegów gospodarczych bezpośrednio wpływających na konkretne płaty, kluczowe dla ochrony ekosystemów lub gatunków?
- Czy najcenniejsze płaty chronionych ekosystemów leśnych, starodrzewy ważne dla zapoczątkowania renaturalizacji (ostoje gatunków) nie są zaplanowane do użytkowania rębego (mapa cięć!)?
- Czy zaplanowany ład przestrzenny umożliwia dynamiczną trwałość siedlisk gatunków i utrzymanie wysokiej jakości ekosystemów w skali całego kompleksu?
- Czy nieleśnych ekosystemów (siedlisk przyrodniczych) i siedlisk gatunków nie zaplanowano do zalesienia?
- Czy zadekretowano taki poziom ochrony zasobów rozkładającego się drewna zabezpiecza potrzeby „naturowych” owadów żyjących w takim biotopie?

Plany gospodarki wodnej

- Czy rozdysponowane zasoby wodne są wystarczające dla funkcjonowania ekosystemów (siedlisk przyrodniczych)?
- Czy zapisy dot. ochrony przeciwpowodziowej, regulacji, melioracji itp. nie niszczą ekosystemów (siedlisk przyrodniczych) ani siedlisk gatunków? Czy nie przewidują wycinania lasów łęgowych, uproszczenia struktury koryta rzecznej? Czy pozostawiają dość miejsca dla siedlisk efemerycznych (łachy, namuliska)?
- Czy lokalizacja planowanych obiektów małej retencji nie niszczy chronionych siedlisk przyrodniczych?

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich / program rolnośrodowiskowy

- Czy zawiera pakiety/oferty odpowiednie dla ochrony występujących gatunków/siedlisk?
- Czy w obszarze możliwe jest wdrożenie tych pakietów (np. czy jest wyznaczona Strefa Priorytetowa, docelowo Obszar Przyrodniczo Wrażliwy)?
- Czy oferta jest atrakcyjna dla rolników?
- Czy Program nie wspiera zalesiania prywatnych nieleśnych siedlisk przyrodniczych & siedlisk gatunków?

dokładną wiedzą, jakie siedliska są dla niego optymalne, gdzie się takie siedliska znajdują i jak gatunek je wykorzystuje.

Terenowa inwentaryzacja przyrodnicza służąca sporządzenia planu ochrony obszaru Natura 2000 nie jest więc celem samym w sobie. Jest raczej terenowym zbiorem materiału do ekspertyzy, odpowiadającej na pytanie, w jaki sposób skutecznie chronić ekosystemu/ gatunek w interesującym nas obszarze.

Przegląd istniejących planów i programów.

Nieodłączny element pracy nad programem i planem ochrony to przegląd wszystkich już istniejących dokumentów planistycznych, dotyczących interesującego nas obszaru. Przegląd taki powinien wychwycić wynikające z tych dokumentów zagrożenia dla przedmiotów ochrony. Jego celem jest odpowiedź na pytanie, co Natura 2000 powinna zmienić.

Oczywiście, nie ma potrzeby dokładnego studiowania i analizowania wszystkich istniejących planów i programów. Trzeba raczej wyłowić z nich takie zapisy, które mogą mieć wpływ na cele ochrony interesującego nas obszaru, to znaczy na występujące w nim ekosystemy (siedliska przyrodni-

cze) i gatunki „o znaczeniu europejskim”. Analiza planów i programów nie wyczerpuje tematu analizy różnych form działań człowieka. Podczas inwentaryzacji terenowej, wywiadów itp. prześledzić trzeba praktyczny wpływ różnych form gospodarki, także tych aspektów, które nie są ujęte w planach.

Wybór celów i priorytetów ochrony. Kluczowy element procesu planowania to poprawne zdefiniowanie celów ochrony. W przypadku sieci Natura 2000 nie ma tu pola do swobodnego manewru – celem strategicznym będzie zawsze zachowanie „we właściwym stanie” siedlisk przyrodniczych i gatunków, będących przedmiotami ochrony. Pole planistycznego wyboru pojawia się dopiero w kwestiach, jak ten „właściwy stan” rozumieć, i jakimi metodami go osiągnąć. Pytanie to nie jest banalne. Czy w każdym z kompleksów leśnych w Polsce, w którym występują bory chrobotkowe, trzeba stawiać sobie za cel ich zachowanie, nawet wtedy gdy są one ewidentnie postaciami degeneracyjnymi innych, naturalnych ekosystemów borowych? Czy świetliste dąbrowy w Puszczy Białowieskiej (dla Unii Europejskiej siedlisko priorytetowe, ale w tym kompleksie

PRZYKŁADOWE CELE OCHRONY (KRYTERIA WŁAŚCIWEGO STANU SIEDLISKA PRZYRODNICZEGO)

Kwaśne buczyny (9110)

- Nie pomniejszony areal lasu z panowaniem buka w drzewostanie.
- Nie pomniejszony udział starych drzewostanów bukowych (> 100 lat).
- Średni wiek drzewostanów nie pomniejszony.
- Powierzchnia fitocenoz zdegenerowanych (np. z udziałem nasadzonej sosny, z nadmiernym udziałem gatunków nieleśnych, z udziałem gatunków obcego pochodzenia w runie) nie powiększona.
- Żaden z gatunków charakterystycznych buczyny nie zniknął.
- Żaden gatunek z Czerwonej Listy nieefemerycznie występujący współcześnie w ekosystemie nie zniknął.
- Co najmniej 10 martwych drzew > 20 cm grubości przeciętnie na ha lasu bukowego.

Buczyna storczykowa (9150):

- Nie pomniejszony areal lasu z panowaniem buka w drzewostanie,
- Nie pomniejszony udział starych drzewostanów bukowych (> 100 lat),
- Średni wiek drzewostanów nie pomniejszony,
- Żaden z gatunków charakterystycznych buczyny nie zniknął,
- Żaden gatunek storczyka współcześnie występujący nieefemerycznie w ekosystemie nie zniknął.
- Liczebność populacji oraz frakcja osobników kwitnących w populacji każdego z gatunków storczyków nie pomniejszone.

leśnym antropogeniczne) miałyby być w tym kompleksie leśnym większą wartością niż grądy (siedlisko o znaczeniu europejskim, ale nie priorytetowe), tam właśnie zachowane najlepiej w całej Europie? Na tego typu pytania odpowiedzieć musi planista.

„Wizja celu”, tj. wizja „właściwego stanu ochrony siedliska przyrodniczego” na pewno nie powinna zakładać, że w każdym miejscu i przez cały czas ma ono mieć strukturę zbliżoną do wzorca opisanego w „Podręczniku interpretacji siedlisk”. Wzorzec ten jest przecież najczęściej opisem tylko wybranej, może najbardziej typowej, ale krótkotrwałej fazy naturalnej dynamiki odpowiedniego typu ekosystemu. Byłoby więc sprzeczne ze współczesną wiedzą ekologiczną, gdyby wymagać utrzymywania siedliska przyrodniczego w „zamrożonym” stanie nazywanym optymalnym. A poza tym wymóg taki pozostawałby w konflikcie z potrzebami innych wartości, jak np. reprezentacji spontanicznych procesów ekologicznych. Wizja optymalnego stanu ekosystemu (siedliska przyrodniczego) powinna więc uwzględniać jego dynamikę, w tym mechanizmy dynamiki naturalnej.

Niebezpieczne są próby zbyt precyzyjnego zdefiniowania, jak powinno wyglądać dane siedlisko przyrodnicze – np. podawania w procentach optymalnego składu gatunkowego drzewostanu grądu. Zgodnie ze współczesną wiedzą przyrodniczą, takie ścisłe wzorce nie istnieją, a nawet naturalne ekosystemy są bardziej zmienne, niż dotychczas zwykle przypuszczaliśmy.

Jako kryteria „jakości ekosystemu” (stanu siedliska przyrodniczego) lepsze są nieco ogólniejsze wskaźniki, np. odnoszące się

do związanej z nim naturalnej różnorodności biologicznej albo do nieobecności antropogenicznych zniekształceń.

Kluczem do jakości planowania jest zdefiniowanie operacyjnych celów ochrony w sposób jak najbardziej konkretny i mierzalny. Ułatwi to późniejszą ocenę stanu realizacji planu.

Wybór sposobów ochrony. Gdy uda się zdefiniować szczegółowe cele, jakie chcielibyśmy osiągnąć, z reguły łatwiej już zaplanować zadania, jakie należałoby zrealizować. Mogą one mieć bardzo różny charakter: od doprowadzenia do określonych decyzji o charakterze formalno-prawnym (utworzenie formy ochrony i odpowiednie konsekwencje prawne, wprowadzenie określonego zakazu), wprowadzenia określonych zapisów administracyjno-planistycznych, przez zawarcie określonych umów cywilno-prawnych, np. z właścicielami gruntów, po wykonanie konkretnych zabiegów ochronnych, np. zabiegów ochrony czynnej. Sztwywny format planu ochrony to tylko gorset, w jakim trzeba umieścić wszystkie rzeczywiście potrzebne dla ochrony zapisy. Wnioskowanie planistyczne można oczywiście nieco uprościć, znając standardowe rozwiązania typowych problemów. Wiemy np. że dla zachowania stanu naturalnego ekosystemu leśnego oraz związanej z nim różnorodności nadaje się ochrona bierna (ale nie zawsze!), aby zachować ekosystem łąki i jej gatunki trzeba utrzymać lub przywrócić tradycyjny sposób jej użytkowania, itd. Pomocne mogą być też przykłady typowych, standardowych celów ochrony stawianych zwykle w przypadku konkret-

Be SMART⁸!

Dobrze sformułowane szczegółowy cel ochrony powinien być:

- Specific (specyficzny) – Bądź tak konkretny i precyzyjny, jak tylko to możliwe! Unikaj ogólników.
- Measurable (mierzalny) – Określ konkretnie, precyzyjnie, najlepiej liczbowo, jaki rezultat chciałbyś otrzymać.
- Achievable (osiągalny) – Nie przeceniaj siebie, swoich możliwości ani zasobów którymi dysponujesz.
- Realistic (realistyczny) – Nie próbuj zbawiać świata, miej na uwadze uwarunkowania i ograniczenia lokalne!
- Time scale (zdefiniowany w czasie) – określ, KIEDY chcesz osiągnąć cel.

(źródło: *EUROSITE Management Planning Toolkit*)

⁸ „smart” po angielsku oznacza „sprytny, rozgarnięty, bystry”.

nych gatunków lub siedlisk przyrodniczych. Nie ma jednak w ochronie przyrody dwóch jednakowych sytuacji i wszelkie standardowe ujęcia mogą mieć charakter wyłącznie pomocniczy. Jednym z częściej popełnianych w ochronie przyrody błędów jest np. aprioryczne przekonanie o konieczności stosowania takich, a nie innych metod, np. przekonanie o bezwzględnej wyższości ochrony czynnej nad bierną lub odwrotnie. Poszczególne postanowienia planu ochrony – a w konsekwencji poszczególne, czynne lub bierne jej formy – powinny bowiem być stosowane po prostu wtedy, kiedy jest to potrzebne dla zrealizowania logicznie wydedukowanych celów.

Szczególnie ważne w planie ochrony obszaru Natura 2000 jest dobre zaplanowanie i zapisanie zabiegów ochronnych, które powinny być wykonane. W miarę możliwości powinno być to zrobione tak, by zapisy planu mogły stanowić gotową podstawę do napisania projektu – wniosku o ich sfinansowanie. Nie zapisujemy w planie, że „zagadnienie wymaga dalszych badań i szczegółowego opracowania” – to właśnie plan ochrony obszaru Natura 2000 jest właściwym momentem, by podjąć decyzję, jak chronić.

Między ideałem a rzeczywistością. Tak zarysowany schemat wnioskowania planistycznego w tworzeniu programu ochrony obszaru Natura 2000 ma oczywiście charakter idealistyczny. Rzeczywiste planowanie odbywa się w określonych realiach finansowych, organizacyjnych oraz społecznych i także je musi uwzględniać. Zawsze jednak warto być świadomym tego, co byłoby w idealnej sytuacji najlepsze dla przedmiotu ochrony – choćby po to, by wiedzieć jak daleko od ideału odbiega wybierany przez nas kompromis.

Tworzenie i realizację programu ochrony czegokolwiek – a w tym i obszaru Natura 2000 – postrzegać trzeba także nie jako jednorazowy akt, a jako żywy proces. Tylko bowiem dostrzegając własne błędy i poprawiając je, sprawdzając efekty swoich działań i dokonując stosownych korekt planu, można osiągnąć sukces.

Lista kontrolna programu ochrony

- Czy osiągnięcie celu strategicznego Twojego programu zapewni wypełnienie misji obiektu? Przyczyni się do osiągnięcia celów stawianych sobie w szerszej perspektywie?
- Czy osiągnięcie celów operacyjnych będzie oznaczać osiągnięcie celu strategicznego?
- Czy osiągnięcie wszystkich celów operacyjnych jest naprawdę potrzebne dla osiągnięcia celu strategicznego?
- Czy planowane działania spowodują osiągnięcie oczekiwanych rezultatów?
- Czy wszystkie działania są naprawdę potrzebne dla osiągnięcia oczekiwanych rezultatów?
- Czy uwzględniłeś czynniki ryzyka wynikające z braków wiedzy?
- Czy uwzględniłeś ekonomiczne czynniki ryzyka? Czy stać nas na realizację programu?
- Czy uwzględniłeś społeczne czynniki ryzyka? Jaki może być społeczny odbiór tego programu?

5.3. Sztuka dobrego planowania

Programy ochrony obiektów przyrodniczych w Europie. Każda sensowna działalność wymaga odpowiedniego zaplanowania, nic więc dziwnego, że tradycja sporządzania programów (strategii) ochrony poszczególnych, cennych obiektów przyrodniczych, czyli ich management plans jest w Europie długa. Długoletnia praktyka planowania ochrony wielu cennych obiektów przyrodniczych zaowocowała rozwojem odrębnej sztuki konstruowania planów. Na ten temat toczą się żywe i długotrwałe dyskusje.

Pamiętać trzeba, że sporządzanie programów ochrony – i w ogóle planowanie ochrony przyrody – postrzegane jest nie jako jednorazowy, akcyjny proces, ale raczej jako działanie o charakterze ciągłym i powtarzalnym.

Programy ochrony obiektów przyrodniczych budowane są praktycznie zawsze według podobnego schematu ogólnego i z reguły mają podobną strukturę (układ treści), mimo że w praktyce funkcjonuje kilka

szeroko rozpowszechnionych, lecz różniących się w szczegółach wzorców. Praktycznie zawsze zawierają one:

- ogólną informację o obiekcie, w tym uwarunkowania prawne
- streszczenie charakterystyki przyrodniczej
- diagnozę stanu, w tym analizę zagrożeń obiektu
- cel ochrony
- cele operacyjne i szczegółowe cele do osiągnięcia
- zestaw działań ochronnych, z wyliczeniem poszczególnych zadań, opisem sposobu i miejsca ich wykonania, zwykle także ze wskazaniem czasu wykonania i oceną kosztów

Jak widać, w tej ogólnej strukturze mieszczą się także programy ochrony wykonywane w Polsce.

Wytyczne z Galway

Jednym ze znanych w Europie standardów w stosunku do zawartości i układu programu ochrony i zarządzania obszaru cennego przyrodniczo, np. obszaru Natura 2000, są materiały z seminarium, poświęconego procesowi formułowania takich planów, jakie odbyło się w Galway w Irlandii (stąd nazwa).

Zgodnie z tymi wytycznymi, plan ochrony i zarządzania obszaru Natura 2000 powinien zawierać:

- deklarację roli obszaru w sieci, z odniesieniem do Dyrektywy Siedliskowej lub Ptasiej,
- opis obszaru, w tym analizę przeszłych zmian sposobów użytkowania ziemi,
- ustalenie celów ochrony, do osiągnięcia zarówno w długofalowej, jak i w krótkoterminowej perspektywie,
- ustalenie zagrożeń i ich przyczyn,
- listę realistycznych działań ochronnych, jakie należy podjąć, wraz z ich harmonogramem i planem finansowym,
- plan procesu konsultacji i zdobywania akceptacji,
- plan monitoringu i kryteria oceny skuteczności ochrony.

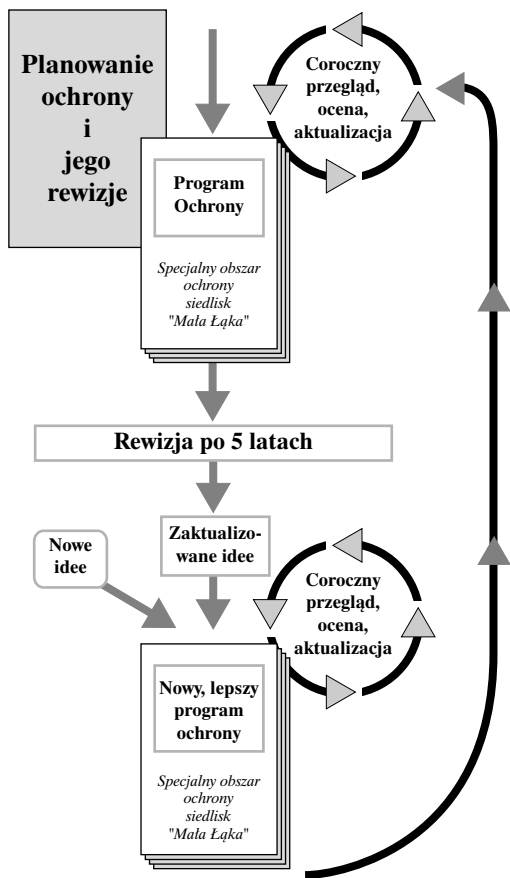
Dobre programy ochrony mają najczęściej następujące cechy:

- **Krótki okres obowiązywania** (zwykle 5 lat). Skuteczne planowanie ochrony

przyrody na dłuższe okresy dość powszechnie uznaje się – zwłaszcza przy obecnym stanie rozwoju wiedzy ekologicznej i sztuki ochrony przyrody, a także przy szybko zmieniających się uwarunkowaniach społecznych i ekonomicznych – za praktycznie niemożliwe. Nie oznacza to oczywiście, by w planach nie rysowano długofalowej, nawet kilkudziesięcioletniej perspektywy i dalekosiężnej wizji; dość powszechnie uznaje się jednak, że realne działania ochronne nie dają się jednak zaprojektować na kilkanaście lat w przód i trzeba się liczyć z koniecznością zasadniczych rewizji, a w zasadzie powtórnego przygotowywania planu co kilka lat. W polskich realiach oznacza to, że tylko teoretycznie plany i programy ochrony są sporządzane na 20 lat, w rzeczywistości można spodziewać się konieczności ich znacznie szybszego rewidowania.

- **Zwiężłość, czytelność, precyzyjność.** Przekiętny management plan dla cennego, nawet skomplikowanego obiektu przyrodniczego nie jest w swojej ostatecznej postaci dokumentem dłuższym niż kilkadziesiąt stron, zwykle jednak wypełnionych zwartą, syntetyczną i bardzo ściśle powiązaną logicznie treścią.
- **Praktyczne zorientowanie.** Racjonalizacja zakresu rozpoznania naukowego służącego formułowaniu planu. Program ochrony służy przede wszystkim praktycznemu wykonywaniu ochrony, jest opracowaniem praktycznym, nie naukowym; nie ma akademickiego charakteru. Nie znaczy to oczywiście, że pozbawiony jest podstaw opartych na rzetelnej, naukowej wiedzy. „Racjonalizacja” nie oznacza też redukcji, jeżeli w wyniku długoletnich zaniedbań w inwentaryzacji i monitoringu brak jest elementarnych informacji przyrodniczych niezbędnych do planowania, to nieuchronnie trzeba je uzupełnić.
- **Mechanizmy modyfikacji i ulepszania planu, przygotowania kolejnego planu. Sprzężenie zwrotne: działania → rezultaty → planowanie kolejnych działań.** Ponieważ planowanie jest procesem ciągłym, w dobry program ochrony wpisane są mechanizmy umożliwiające ocenienie jego skuteczności i weryfikację – nie po to,

by krytykować strategię lub jej autora, ale po to, by następny plan, na kolejny okres planistyczny, był lepszy. Naturalne jest także modyfikowanie programu na bieżąco, nawet w ciągu stosunkowo krótkiego okresu na jaki został sporządzony – o ile tylko zajdzie taka potrzeba.

„Adaptacyjne planowanie” – rytm rewizji i ulepszania planu zarządzania i ochrony, proponowany w EUROSITE Management Planning Toolkit, 2001

- **Racjonalizacja zakresu monitoringu realizacji planu.** Na pierwsze miejsce wśród głównych funkcji monitoringu przyrody obszarów chronionych wysuwa się szybkie uzyskiwanie informacji zwrotnej pozwalającej modyfikować wykonywane działania i cały program ochrony. Oznacza to że zaplanowanie monitorin-

gu – jako mechanizmu takiej modyfikacji – staje się integralną częścią programu, podlega także tym samym regułom racjonalizacji. Uwzględniając koszty i potrzebną pracę, planuje się więc monitoring analizując od razu, jakie będzie przeznaczenie uzyskiwanej informacji i jaka powinna być reakcja na jego wyniki. Monitoring nie obejmuje więc wcale zbierania wszystkich danych, które byłyby ciekawe z przyczyn poznawczych.

- **Związki logiczne z ogólniejszymi strategiami ochrony siedlisk i gatunków.** O ile w obiekcie występują gatunki lub siedliska przyrodnicze objęte ogólniejszymi Programami Ochrony Gatunku / Siedliska w skali regionalnej, krajowej lub europejskiej, program ochrony obiektu pozostaje z nimi zwykle w ścisłym związku, często dodatkowo podkreślanym w jego treści. Z programów tych bowiem wynika część „misji” jaką dany obiekt ma do spełnienia w strukturze ochrony przyrody.
- **Logika planu (cel strategiczny – cele operacyjne – działania).** Program ochrony jest logiczną konstrukcją, opartą na sieci wynikających kolejno z siebie decyzji; praktycznie żadne elementy programu nie pozostają poza tą logiczną siatką (por. niżej).
- **Formułowanie mierzalnych efektów do osiągnięcia (outputs).** Elementami programu ochrony są zwykle cele do osiągnięcia zdefiniowane w sposób mierzalny i tak precyzyjny, że może to nawet sprawić niekiedy wrażenie przesady („podniesienie liczebności lęgowych derkaczy do 20 par”, a nie „zwiększenie liczebności derkacza”. Ta precyzja jest jednak świadomym założeniem: plan ma być zbudowany tak, by jego wyniki dały się precyzyjnie ocenić.
- **Rozplanowanie działań w czasie.** Elementem racjonalnego planowania jest priorytetyzacja działań, tj. wskazanie tych, które powinny być wykonane natychmiast, oraz tych, których realizacja może nieco poczekać. Nie mniej ważne jest wskazanie i prześledzenie warunkowań czasowych wykonywania poszczególnych zadań i wzajemnych zależności czasowych między nimi (zazwyczaj najpierw trzeba usunąć krzewy z łąki,

a później dopiero można kosić całą jej powierzchnię co 2 lata).

- **Zawarcie elementów finansowych, osadzenie w kontekście społecznym i ekonomicznym.** Realistyczny program ochrony nie może abstrahować od tych uwarunkowań. Zazwyczaj już w samym planie liczy się, ile będzie kosztować jego realizacja, a rozplanowując zadania w czasie uwzględnia się również rozplanowanie w czasie pozyskiwania odpowiednich środków finansowych. Również społeczne uwarunkowania realizacji planu, w tym konieczność zdobycia aprobaty społecznej dla jego realizacji, są przedmiotem rozważań integralnie związanych z procesem planowania.

Kodeksy dobrego planowania ochrony przyrody

Sztuce sporządzania dobrych management plans dla cennych obszarów przyrodniczych poświęconych jest kilka dokumentów, które zdobyły międzynarodowe znaczenie. Do najważniejszych należą:

- EUROSITE Management Planning Toolkit – zestaw wytycznych przygotowanych przez organizację Eurosite, skupiającą managerów obszarów chronionych. W 2004 r. powstała nowa, skrócona wersja wytycznych (E. Iddle & T. Bines – „Planowanie ochrony obszarów chronionych: przewodnik dla praktyków i ich szefów” – polskie tłumaczenie i adaptacja do polskich realiów ukaże się w 2004 r. nakładem Klubu Przyrodników.)
- New Guidelines for management planning for Ramsar sites and other wetlands (Nowe wytyczne do planowania ochrony obszarów Konwencji Ramsar i innych mokradł) – przyjęte w 2002 r. jako rezolucja 8.14 Konferencji Stron Konwencji Ramsar, a więc obowiązujące do wdrożenia także w Polsce. Dotyczą obszarów mokradlowych, zawierają jednak wiele zagadnień uniwersalnych.

Logika planowania. Planowanie jakiegokolwiek działalności, a w tym ochrony przyrody, jakkolwiek często dokonywane intuicyjnie, w rzeczywistości jest trudną sztuką

logicznego wnioskowania. Algorytmy tego wnioskowania zostały już wielokrotnie sprawdzone w praktyce.

Dobrze skonstruowany program ochrony czegokolwiek, to spójny projekt konkretnych działań do wykonania (lub zaniechania określonych działań), logicznie wyprowadzonych z hierarchicznie skonstruowanych celów do osiągnięcia – celu strategicznego, składających się na niego celów operacyjnych oraz elementarnych, konkretnych i mierzalnych celów szczegółowych. Aby projekt taki był dobry i właściwy, powinien on być oparty na rzetelnej analizie stanu przedmiotu ochrony i jego sytuacji, z uwzględnieniem jego słabych i mocnych stron, szans i zagrożeń.

Pomiędzy celami różnych poziomów oraz pomiędzy planowanymi działaniami a celami, powinien istnieć ścisły związek logiczny:

jeżeli [wykonamy planowane działania] to [osiągniemy cele szczegółowe] których suma będzie równoważna [osiągnięciu celu operacyjnego]

jeżeli [zostaną osiągnięte cele operacyjne] to [zostaną w najlepszy możliwy sposób zminimalizowane zagrożenia] i [zostaną w najlepszy możliwy sposób wykorzystane szanse], co oznacza że [osiągniemy cel strategiczny]

Ten schemat wnioskowania nadaje się do wykorzystania niezależnie od tego, czy sporządzamy plan ochrony rezerwatu przyrody lub parku narodowego, Program Ochrony Przyrody nadleśnictwa czy program ochrony obszaru Natura 2000. Pewne elementy wnioskowania mogą być oczywiście realizowane intuicyjnie i mogą nie być werbalizowane, jednak zachowanie ogólnego schematu jest konieczne dla sporządzenia dobrego planu.

Warto zauważyć, że dobrze skonstruowany program ochrony zawiera w sobie mechanizmy oceny jego realizacji. Jeżeli szczegółowe cele do osiągnięcia zostaną rzeczywiście zbudowane w sposób konkretny i mierzalny, łatwo będzie sprawdzić, czy rzeczywiście zostały one osiągnięte. Jeżeli nie, to program będzie oczywiście wymagał korekt w sferze potrzebnych i zaplanowanych działań. Jeżeli natomiast np. będą osiągnięte cele szczegółowe, ale nie uda się osiągnięcia celu operacyjnego, to znaczy że trzeba skorygować logiczne związki pomiędzy nimi.

Analizę do celów planowania ochrony oprócz trzeba na dobrym, rzetelnym rozpoznaniu stanu przedmiotu ochrony i czynników wpływających na ten stan. Warto zrozumieć także historyczne procesy, jakie wpłynęły na taki, a nie inny sposób wykształcenia się gatunku czy ekosystemu. Aby taką wiedzę uzyskać, trzeba sięgnąć po metody nauk przyrodniczych (ekologia populacji roślin i zwierząt, fitosocjologia, nauka o dynamice roślinności, florystyka, faunistyka), nawet jeżeli mielibyśmy użyć ich w wersjach nieco uproszczonych w stosunku do wersji służących badaniom naukowym.

trywany obiekt. Dla cennych obiektów przyrodniczych mogą to być np. powszechne, ekonomicznie indukowane procesy zmian w użytkowaniu ziemi, generalne zmiany poziomu wód gruntowych, klimatu, tendencje zmian świadomości społecznej, możliwości finansowania. Ten bardzo prosty schemat zestawienia jest równocześnie syntetyczny i przejrzysty. To właśnie dlatego jest stosowany bardzo szeroko w planowaniu, nie tylko w ochronie przyrody.

Analiza SWOT – przykład: Wybrana populacja żółwia błotnego.

Silne strony:

- licząca ok. 30 osobników populacja żółwia błotnego, należąca do najliczniejszych w regionie (ok. 10% populacji regionalnej)
- długość życia osobnika
- niska śmiertelność dorosłych

Słabe strony:

- słabe rozmnażanie się
- proporcje płci zaburzone przez zbyt niską temperaturę inkubacji jaj

Szanse:

- żółw jest powszechnie znanym, chronionym i zagrożonym gatunkiem, na którego ochronę łatwo uzyskać dotację zewnętrzną
- istnienie Krajowego Programu Ochrony Żółwia

Zagrożenia:

- wypływanie się i wysychanie zbiornika wodnego
- odpływ wody rowem melioracyjnym
- tradycyjne miejsca łąkowe zalesione 3 lata temu
- zacienienie miejsc łąkowych w wyniku wzrostu szpaleru nadbrzeżnych olch
- penetracja ludzka miejsc łąkowych
- procesy sukcesji, zarastania miejsc łąkowych

Bardzo często stosowaną w pracach nad opracowaniem planów, programów i strategii metodą podsumowywania diagnozy stanu czegośkolwiek – np. obiektu, obszaru, elementu przyrody, gałęzi gospodarki – jest zestawianie jego silnych stron, słabości, istniejących zewnętrznych szans (możliwości) oraz zewnętrznych zagrożeń. Od angielskich nazw tych czterech list (strengths, weakness, oportunities, threats) zestawienie takie nazywa się analizą SWOT. Silne i słabe strony to wewnętrzne, „dobre i złe” cechy badanego obiektu. W przypadku cennych obszarów przyrodniczych silną stroną jest to, co świadczy o ich walorach, bogactwie, wyjątkowości; słabą – przejawy degradacji, degeneracji, zniekształceń, sztucznego zubożenia.

Szanse i zagrożenia to szersze procesy i zjawiska, które mogą wpływać na rozpa-

Znając treść analizy SWOT łatwo sprawdzić jakość planu ochrony czy zarządzania, programu czy strategii odnoszącej się do poddanego analizie elementu. Dobry plan to taki, który wykorzystuje i wzmacnia silne strony, poprawia słabe strony, wykorzystuje szanse, a minimalizuje zagrożenia.

Schemat tzw. szablonu logicznego (Log-frame) jest dla programu ochrony tym samym, czym analiza SWOT dla diagnozy jego stanu – klasycznym, szeroko rozpowszechnionym sposobem syntetycznego przedstawiania w zestandaryzowanej formie. Jako przykład zaprezentowano tu zapis programu ochrony wybranej populacji żółwia błotnego, odnoszący się do tej samej co wyżej, hipotetycznej sytuacji:

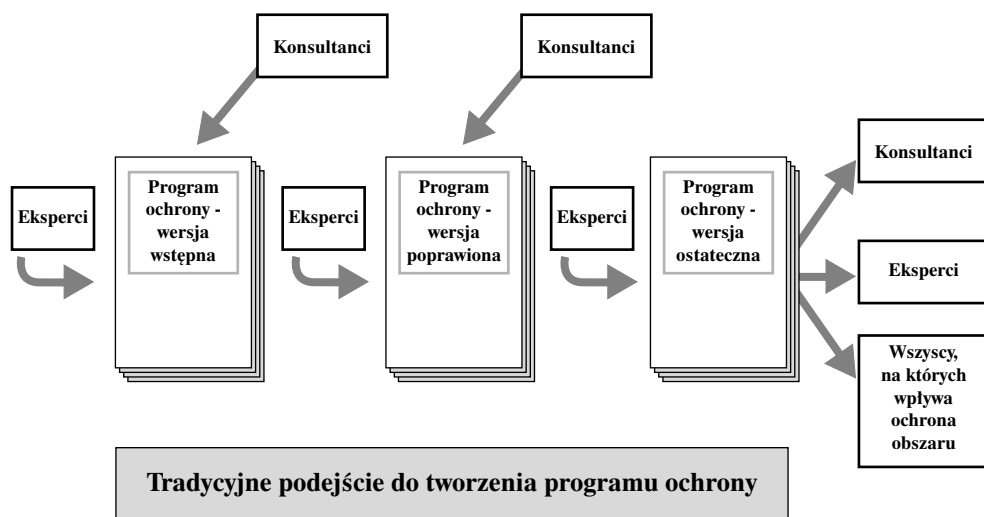
Program ochrony		Oczekiwane efekty	Ważne uwagi
Cel	Zachowanie populacji żółwia w stanie niepogorszonym	<ul style="list-style-type: none"> Liczebność populacji utrzymana na poziomie > 30 osobników Żółwie rozmnażają się 	
Cele operacyjne	1. Zachowanie siedliska życia – zbiornika wodnego 2. Odtworzenie miejsc lęgowych 3. Zmniejszenie śmiertelności młodych osobników	1.1. Poziom wody ustabilizowany na rzędnej 46,70 m n.p.m. 2.1. Otwarta powierzchnia min. 1 ha porośnięta murawą szcztolichową w tradycyjnym miejscu składania jaj przez żółwie 2.2. Brak zacienienia bocznego 2.3. Wykluczenie postronnej obecności ludzkiej w sezonie lęgowym 3.1. Wykluczenie rozkopywania przez lisy 3.2. Minimalizacja strat zimowych do poziomu < 30%	Odpowiada powierzchni lustra wody 2,87 ha i maks. głębokości zbiornika 1,5 m. Częściowe zarośnięcie roślin wodną jest dopuszczalne
Zadania	<p><i>[dla osiągnięcia celu 1]</i></p> 1.1. Budowa zastawki stabilizującej poziom wody <p><i>[dla osiągnięcia celu 2]</i></p> 2.1. Usunięcie uprawy leśnej 143g 2.2. Usuwanie nalo-tów drzew i krzewów 143g 2.3. Usunięcie szpa-leru olchy od pd. 2.4. Oznakowanie ta-blicami zakazu wstę-pu <p><i>[dla osiągnięcia celu 3]</i></p> 3.1. Zabezpieczanie złóż jajowych siatką 3.2. Zabezpieczanie złóż jajowych repe-lentami zapachowymi 3.2. Wykopywanie i podchów żółwików które nie opuściły gniazda przed zimą.	<ul style="list-style-type: none"> 1 zastawka drewniana o sta-łym poz. piętrzenia na wypływie rowu z jeziora stabiliz. wodę na rzędnej 46,70 1,12 ha usuniętej uprawy 1,12 ha utrzymane ze zwar-ciem drzew i krzewów 20% 300 m szpaleru olchy usunięte 5 tablic 5 złóż zabezpieczonych co roku 10 złóż zabezpieczonych co roku 50 żółwików podchowanych corocznie do następnego roku 	<p><i>kto, kiedy, w jaki sposób, za co?</i></p> <ul style="list-style-type: none"> Ndl. Żółwino – jesień 2004 – wg. zał. projektu – z dodat-cji EkoFunduszu Ndl. Żółwino – lato 2004 – wyciąć drzewa, wynieść mate-riał – z dotacji EkoFunduszu Ndl. Żółwino – latem, co 2 lata – materiał wynieść – środki z budżetu państwa Ndl. Żółwino – lato 2004 – wyciąć drzewa, wynieść mate-riał – z dotacji EkoFunduszu Ndl. Żółwino – lato 2004 – śr. własne Towarzystwo Ochrony Ga-dów – co roku po złożeniu jaj – środki WFOS Towarzystwo Ochrony Ga-dów – co roku po złożeniu jaj – środki WFOS Towarzystwo Ochrony Ga-dów – co roku – podchów w Ośrodku Hodowli Żółwi w Gadzinie – środki WFOS

Ta forma sprawia, że łatwo czytelna i sprawdzalna jest tzw. logika planu. Treść niższych wierszy tabeli musi wykonać z wierszy wyższych; np. cele operacyjne muszą dokładnie wynikać z celu generalnego, a działania – z celów operacyjnych. Ale także treść wierszy wyższych musi być równoważna sumie wierszy niższych: musimy być przekonani, że wykonanie zaplanowanych działań przyniesie w rezultacie osiągnięcie przewidzianych celów operacyjnych, a to z kolei – realizację celu generalnego (strategicznego). Istnieje kilka, mniej lub bardziej rozbudowanych, wersji formularza szablonu logicznego, wszystkie one są jednak podobne co do zasadniczej idei i podstawowych elementów. Zapis projektu działania według tego schematu daje możliwość łatwego oglądu i zrozumienia całości planu, często więc ta forma bywa wymagana lub zalecana przy składaniu aplikacji o dofinansowanie rozmaitych działań.

Idea „planowania partnerskiego”. Tworzenie każdego programu ochrony odbywa się w określonym środowisku społecznym. Ponieważ ochrona przyrody, z samej swojej natury, musi przynajmniej w pewnych przypadkach mieć na celu ograniczenie innych dążeń człowieka, plany ochrony cennych obszarów przyrodniczych są potencjalnym

polem konfliktów społecznych. Dlatego wiele uwagi poświęca się przy ich opracowywaniu zagadnieniom społecznym, w tym zagadnieniu uzyskiwania akceptacji dla planu. Tradycyjnym rozwiązaniem tego problemu jest proces tzw. konsultacji, tj. włączenia w proces planowania etapów na których są wysłuchiwane i rozważane komentarze poszczególnych zainteresowanych grup społecznych pod adresem powstających elementów planu. Nie zawsze jednak to działa: nawet jeżeli w wyniku konsultacji uzyska się zgodę na ustanowienie planu o określonej treści, to często ma ona charakter płytki i powierzchowny. Zgoda taka nie jest też równoznaczna z zaangażowaniem lokalnej społeczności w późniejszą realizację planu; trudno oczekiwać, że uzna ona go za „swój własny program działania”.

Ciekawym, choć trudnym w praktycznej realizacji pomysłem na usunięcie tych problemów jest idea tzw. planowania partnerskiego, tj. takiego konstruowania planu ochrony, w którym reprezentanci lokalnej społeczności i poszczególnych grup interesu są włączani w same prace nad planem i są współautorami poszczególnych jego elementów. Ciężar uzgadniania interesów ochrony przyrody i innych dążeń jest wówczas rozproszony na niewielkie grupy ro-

*Tradycyjny model opracowywania planu zarządzania i ochrony.
źródło: EUROSITE Management Planning Toolkit, 2001.*

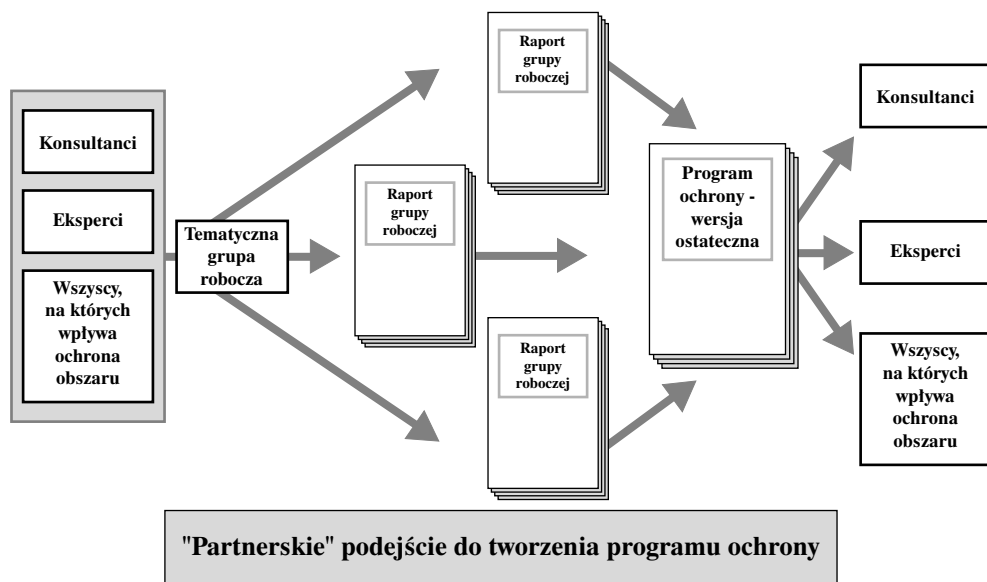
bowce pracujące nad konkretnymi tematami. Wielką zaletą tego modelu jest, że za zwyczaj tak powstały program jest „uznany za swój” przez wszystkich jego współautorów, co oznacza, że już na starcie ma on głębszą akceptację lokalnej społeczności. Prowadzenie procesu tworzenia programu ochrony zgodnie z modelem „uspołecznionego planowania” jest niestety znacznie trudniejsze pod względem organizacyjnym i logistycznym, a także zwykle droższe niż tworzenie planu w klasyczny, „ekspercki” sposób. Konieczne jest bardzo umiejętne moderowanie prac, tak by ostateczny rezultat był nie tylko akceptowalny dla wszystkich, ale także dobry pod względem merytorycznym. Mimo tych trudności, partnerskie podejście do planowania ochrony przyrody prawdopodobnie warte jest wysiłku. Szczególne znaczenie może ono mieć w polskich realiach – choćby ze względu na ustawy o obowiązku uzgodnienia treści planu ochrony obszaru Natura 2000 z radami gmin.

Monitoring jako narzędzie weryfikacji planu. Nie bez przyczyny obowiązkowym elementem planu ochrony obszaru Natura 2000 jest określenie zakresu monitoringu. W sztuce dobrego planowania i wykonywania ochrony przyrody, monitoring jest bowiem elementem sprzężenia zwrotnego – dostarcza informacji, umożliwiających

ocenę skutków realizacji planu i umożliwia weryfikację planu. Dobrze zaplanowany monitoring powinien więc przynosić dokładnie takie informacje, które są do tych celów potrzebne. Już na etapie planu należy zastanowić się, jakie to powinny być informacje i w jaki sposób je zbierać. Punktem odniesienia powinny być tu m. in. sformułowane wcześniej mierzalne cele operacyjne lub przewidywane, mierzalne efekty działań ochronnych – monitoring powinien przede wszystkim umożliwić sprawdzenie, czy zostały one osiągnięte.

Jak każde inne działanie, monitoring przyrody jest działaniem czaso- i kosztochłonnym, co oznacza że wymaga on racjonalizacji ekonomicznej. Planując go, warto zadawać sobie pytanie „co zrobimy z informacją uzyskaną w zaplanowany sposób”. Jeżeli odpowiedzi na to pytanie nie znamy, jeżeli nie jesteśmy w stanie przewidzieć jak powinniśmy zareagować na wyniki projektowanego monitoringu, to znaczy że monitorowanie tej akurat cechy jest z punktu widzenia ochrony przyrody luksusem, ważnym może dla celów poznawczych, ale nie dla praktycznej ochrony. Z drugiej strony nie można zaniedbać zbierania tych informacji, od których rzeczywiście zależą nasze przyszłe decyzje dotyczące ochrony.

Niektórzy urzędnicy zajmujący się Naturą

„Partnerski” model opracowywania planu zarządzania i ochrony.
źródło: EUROSITE Management Planning Toolkit, 2001.

2000 uważają, że celem monitoringu obszarów jest dostarczenie danych do obligatoryjnego (co 3 lub co 6 lat) sporządzania raportów dla Komisji Europejskiej. Oczywiście, jeżeli prowadzi się racjonalny monitoring, to sporządzenie takich sprawozdań jest łatwe i prawie automatyczne. A raport taki jest sposobem kontroli, czy ochrona obszaru Natura 2000 jest rzeczywiście skuteczna. Znacznie ważniejszą funkcją monitoringu wydaje się jednak jego rola dla bieżącej ochrony obszaru. Tylko monitoring, nawet prowadzony bardzo prostymi metodami, może w porę dostarczyć sygnału ostrzegawczego, że coś się źle dzieje.

oraz celów ochrony. O ile siedliska i gatunki „naturowe” nie zostały dotychczas zidentyfikowane, z wymogów sieci wyniknie konieczność odpowiedniego uzupełnienia. W wielu przypadkach ten teoretyczny postulat nie będzie miał praktycznego znaczenia, ponieważ w dobrze sporządzonym planie te elementy przyrody, które ujęte są na europejskich listach, zostały z reguły rozpoznane jako istotne wartości, zanim włączenie obiektu do sieci Natura 2000 zaczęło być rozważane! W takich przypadkach przy planowaniu były zapewne również uwzględnione ich potrzeby. Z reguły więc dobre plany, bazujące na rzetelnej inwentaryzacji i dokumentacji, nie bę-

Planowanie monitoringu

Monitorowane cechy	Szczegóły monitorowania	Sposób reagowania na uzyskane wyniki
Co chcesz monitorować? Dlaczego ten parametr uważasz za ważny?	Jak chcesz monitorować? Wybierz najtańszą i najprostszą metodę która dostarczy ci informacji o dokładności wystarczającej do podejmowania decyzji. Wymagana dokładność jest z reguły mniejsza niż dokładność wymagana np. od danych naukowych.	Co zrobisz z uzyskaną informacją? jak zareagujesz np. na pogorszenie się monitorowanego parametru? Jeżeli nie potrafisz odpowiedzieć na to pytanie, może w ogóle nie potrzebujesz tej informacji?

5.4. Ochrona obszaru Natura 2000 w innych planach i programach.

**Plany ochrony parków narodowych, krajo-
brazowych i rezerwatów** Podobnie jak dla obszaru Natura 2000, plany ochrony sporządza się dla parków narodowych, parków krajo-
brazowych i rezerwatów przyrody. Plany te, ustanawiane odpowiednim aktem prawnym, określają cele ochrony, zagrożenia i sposoby ich minimalizacji, sposoby ochrony oraz katalog zadań ochronnych do wykonania i opis sposobów ich wykonania. Ich struktura jest więc podobna jak planu ochrony obszaru Natura 2000.

Jeżeli chroniony obiekt przyrodniczy, np. park narodowy, rezerwat czy park krajo-
brazowy, stanie się obszarem sieci Natura 2000, może to, przynajmniej teoretycznie, oznaczać konieczność pewnego przeformułowania listy przedmiotów ochrony

dą potrzebowały zmian co do swych merytorycznych treści, a co najwyżej formalnego uzupełnienia listy przedmiotów ochrony. Natomiast np. plan ochrony rezerwatu leśnego, w którym skupiono się tylko na kształtowaniu jego drzewostanów, pomijając fakt występowania w nich pachnicy dębowej (*Osmoderma eremita*, żyjący w próchnowiskach chrząszcz będący „gatunkiem o znaczeniu europejskim”), będzie po wejściu takiego rezerwatu do sieci Natura 2000 wymagał zasadniczej rewizji, a w praktyce – unieważnienia i sporządzenia planu od nowa.

Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, plany zagospodarowania przestrzennego i opracowania ekofizjograficzne. Istnienie obszaru Natura 2000 to, podobnie jak istnienie jakiegokolwiek innej formy ochrony przyrody, znaczące uwarunkowanie zagospodarowania przestrzennego. Jako takie, powinno być obligatoryjnie uwzględnione w sporządzanym przez gminę tzw. studium uwarunkowań i kierun-

ków zagospodarowania przestrzennego, wytyczającym kierunki polityki przestrzennej gminy i wiążącym dla jej organów przy sporządzaniu planów miejscowych. Można oczekiwać, że tak stanie się w tych studiach, które będą sporządzane lub rewidowane po ustanowieniu obszaru Natura 2000.

Decyzja o ustanowieniu takiego obszaru jest w oczywisty sposób decyzją zmieniającą istniejące uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego, można więc oczekiwać, że powinna ona skutkować także rozpoczęciem procesu zmiany istniejących studiów i ich dostosowania do nowych realiów. Nie ma jednak prawnych mechanizmów, które taką zmianę mogłyby wymusić, choć można się jej domagać powołując się na przepisy wymagające okresowego przeglądu przez gminy aktualności obowiązujących dokumentów dotyczących zagospodarowania przestrzennego.

Nie tylko jednak sama linia graniczna obszaru Natura 2000 powinna pojawić się w studium uwarunkowań. Równie ważne, a może nawet ważniejsze, są informacje o rzeczywistym występowaniu na obszarze określonym tą linią elementów przyrody które są w tym obszarze przedmiotem ochrony – a więc siedlisk przyrodniczych oraz gatunków ujętych w załącznikach do Dyrektywy Ptasiej i Dyrektywy Siedliskowej. Informacje te będą przecież mieć kluczowe znaczenie przy sporządzaniu planów zagospodarowania przestrzennego: bez wiedzy o występowaniu siedlisk przyrodniczych oraz gatunków będących przedmiotami ochrony nie da się bowiem sporządzić prognozy oddziaływania żadnego planu na środowisko, a prognozy takiej wymagać będzie nie tylko polskie prawo, ale i Artykuł 6 obowiązującej Polskę Dyrektywy Siedliskowej.

W tym kontekście kluczowa staje się więc rola rzetelnej inwentaryzacji przyrodniczej gminy, czy to sporządzonej osobno, czy na rzecz tzw. opracowania ekofizjograficznego. Jeżeli inwentaryzacja taka nie zostanie przeprowadzona, albo jeżeli nie uda się w jej wyniku zidentyfikować miejsc występowania „europejskich” gatunków i siedlisk przyrodniczych, to na etapie oceny wpływu sporządzanych planów zagospodarowania przestrzennego na środowisko można spodziewać się problemów.

Lokalne strategie rozwoju. Nieobowiązkowe, lecz często opracowywane w gminach i powiatach lokalne strategie rozwoju są planami i programami, mogącymi wpływać na ustanawianie na terenie tych jednostek obszary Natura 2000. Można więc wysnuć wnioski, że strategie te będą musiały być analizowane i oceniane pod kątem tego wpływu, a te ich zapisy, które są konfliktowe z celami ochrony „europejskich” siedlisk przyrodniczych i gatunków będą mogły być dopuszczone tylko wyjątkowo, w przypadkach uzasadnionych ważnym interesem społecznym, zgodnie z procedurami określonymi Artykułem 6 Dyrektywy Siedliskowej.

Jednak o ile strategie takie opisują scenariusz „rozwoju zrównoważonego”, czasami nazywanego „ekorozwojem”, nie należy się spodziewać konieczności wprowadzania do nich istotnych zmian. „Zrównoważenie” rozwoju polega bowiem – już z samej swojej definicji – między innymi na zachowaniu dla przyszłych pokoleń w niepogorszonym stanie między innymi zasobów przyrody, a wśród nich – zasobów siedlisk przyrodniczych i gatunków o znaczeniu europejskim, co jest dokładnie zgodne z celami sieci.

Plany urządzania lasu i programy ochrony przyrody. Jak wiadomo, podstawą gospodarki leśnej w Polsce jest sporządzany raz na dziesięć lat i zatwierdzany przez Ministra Środowiska plan urządzania lasu. Plan ten zawiera szczegółowy opis wszystkich drzewostanów, ramowy opis gruntów nieleśnych, a także kompleksowy projekt wszelkich działań, jakie przewiduje się do wykonania w lesie w ciągu dziesięciolecia. Częścią planu urządzania lasu jest od kilku lat tzw. Program Ochrony Przyrody – powinien on zawierać „kompleksowy opis stanu przyrody oraz zadania z zakresu jej ochrony i metody ich realizacji”.

Plan urządzania lasu i program ochrony przyrody są sporządzane na podstawie szczegółowych instrukcji. Niektóre szczegóły, jak np. sporządzenie pewnych analiz i zestawień, mogą jednak być modyfikowane, decyduje o tym tzw. Komisja Techniczno-Gospodarcza (KTG). Ta Komisja ustala także podstawowe parametry urządzania jakie będą stosowane w nadleśnictwie – np. wiek rębności poszczególnych gatunków drzew, orientacyjne składy odnowień,

typy gospodarcze drzewostanów, jakie mają być kształtowane na poszczególnych siedliskach, podstawowe typy rębni.

Wydaje się, że w oparciu o obowiązujące obecnie instrukcje możliwe jest sporządzenie planu urządzania lasu, w tym Programu Ochrony Przyrody, w taki sposób, aby obejmowały one działania ochronne prowadzące do zabezpieczenia siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków z odpowiednich Załączników Dyrektywy Siedliskowej, czyli przedmiotów ochrony dla których będą tworzone obszary Natura 2000. Wymaga to jednak podjęcia przez Komisję Techniczno-Gospodarczą niestandardowych, choć leżących w jej kompetencjach, decyzji na temat zakresu prac i sporządzanych zestawień.

Między innymi, o ile nie wykonuje się rozpoznania fitosocjologicznego, zwykle potrzebna jest inwentaryzacja terenowa siedlisk przyrodniczych będących przedmiotem ochrony. Zwykle potrzeba także inwentaryzacji siedlisk i miejsc występowania odpowiednich gatunków. Teoretycznie możliwe, choć rzadko w praktyce stosowa-

ne, jest włączenie wykonania tych inwentaryzacji w zakres prac nad sporządzeniem Programu Ochrony Przyrody.

Potrzebne jest także, by zasady zagospodarowania lasów stanowiących „naturowe” siedliska przyrodnicze umożliwiały zachowanie ich charakteru. Docelowe składy gospodarcze drzewostanów przyjmowane dla poszczególnych siedliskowych typów lasu powinny więc być zgodne z naturalnymi składami gatunkowymi siedlisk przyrodniczych będących przedmiotami ochrony – wymaga to modyfikacji w stosunku do składów zalecanych w Zasadach Hodowli Lasu, ale leży to w uprawnieniach Komisji Techniczno-Gospodarczej.

Aby potrzebne zasady ochrony wybranych siedlisk przyrodniczych mogły być rzeczywiście zastosowane w lasach, może niekiedy być celowe zaliczenie ich do gospodarstwa specjalnego.

Decyzje, podejmowane w planie urządzania lasu w stosunku do cennych siedlisk przyrodniczych, a mające na celu ich ochronę, mogą dotyczyć na przykład następujących zagadnień:

Cechy planu urządzania lasu, który wyczerpywałby potrzeby planowania ochrony w leśnym obszarze sieci Natura 2000.

Lista kontrolna stosowana przez organizację pozarządową – Klub Przyrodników do oceny zgodności rzeczywistych planów urządzania lasu z przyszłymi potrzebami ochrony obszarów sieci Natura 2000 w zachodniej Polsce.

A. Program Ochrony Przyrody

- Siedliska przyrodnicze z Dyrektywy Siedliskowej (w praktyce najlepiej: siedliska chronione w Polsce plus żyzne buczyny niżowe) – tak leśne jak i nieleśne – są zinwentaryzowane, skatalogowane i naniesione na mapy. W zestawieniu oceniony jest stan każdego ich płatu oraz stan ich zasobów na terenie nadleśnictwa.
- Występowanie gatunków roślin z Załącznika II Dyrektywy Siedliskowej jest zinwentaryzowane, skatalogowane i naniesione na mapy. Dla każdego istniejącego stanowiska oceniono jego stan i zagrożenia. Uwaga – w praktyce, jeżeli z terenu nadleśnictwa stanowiska tych roślin podawano dawniej, lub jeśli są ujęte w Standardowych Formularzach Danych Natura 2000, to konieczna jest specjalna próba ich odszukania; Program Ochrony Przyrody musi conajmniej ustosunkować się do faktu ich ewentualnego występowania.
- Jeżeli potrzeba, dla poszczególnych stanowisk są zaplanowane odpowiednie działania ochrony czynnej.
- Występowanie gatunków zwierząt z Załącznika II Dyrektywy Siedliskowej i z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej jest rozpoznane i opisane, a w miarę możliwości skatalogowane i naniesione na mapy. Skatalogowane są miejsca kluczowe dla tych gatunków (np. zbiorniki wodne w których tokują kumaki i traszki, lęgowiska żółwi błotnych, mateczniki wilka).

- Dla każdego w w/w gatunków zwierząt oceniono (np. w części opisowej), jakie cechy siedliska są kluczowe z punktu widzenia potrzeb tego gatunku.
- Dla siedlisk przyrodniczych lub dla siedlisk gatunków będących przedmiotem ochrony są określone (np. w części opisowej) konkretne i szczegółowe cele ich ochrony w danym obszarze.
- Dla lasów, jeżeli potrzeba, są zaplanowane i opisane potrzebne modyfikacje gospodarki leśnej, służące zachowaniu odpowiednich cech lasu.
- Dla powierzchni nieleśnych, jeżeli potrzeba, zaplanowane (i ujęte w zestawieniu) są odpowiednie zabiegi czynnej ochrony (np. koszenie łąk).
- Dla ekosystemów hydrogenicznych, jeżeli potrzeba, zaplanowane są odpowiednie zabiegi powstrzymujące pogarszanie stosunków wodnych (mogą być ujęte jako element koncepcji małej retencji dla nadleśnictwa).

B. Opracowanie glebowo-siedliskowe

- Potencjalne występowanie siedlisk przyrodniczych z Dyrektywy Siedliskowej jest zidentyfikowane.

C. Pozostałe części planu urządzenia lasu

- Zapisy Programu Ochrony Przyrody są uwzględnione w zasadniczej części planu urządzenia lasu (nie ma sprzeczności między różnymi częściami planu urządzenia lasu).
- Priorytetowe siedliska przyrodnicze (bory bagienne, lasy łąkowe) oraz wyspowe płaty innych siedlisk przyrodniczych o znaczeniu europejskim (np. buczyn, grądów) są zaliczone do gospodarstwa specjalnego.
- Naturalne składy gatunkowe ekosystemów leśnych stanowiących siedliska przyrodnicze o znaczeniu europejskim są (w pełnej swojej zmienności) dopuszczone wśród zalecanych składów gatunkowych drzewostanów.
- Typy rębni przewidziane na odpowiednich typach siedliskowych lasu umożliwiają zachowanie się (odtworzenie się) występujących na tych typach siedliskowych rodzajów siedlisk przyrodniczych o znaczeniu europejskim.
- Przestrzenne rozmieszczenie planowanych zabiegów uwzględnia „ład przestrzenno-ekologiczny”, wynikający ze szczegółowych celów ochrony siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków – np. konieczność zachowania udziału starych drzewostanów w przestrzeni leśnej i ich odpowiedniego rozmieszczenia, kształtowanie struktury krajobrazu odpowiedniej dla gatunków „naturowych”.

• Wyłączenie pewnych drzewostanów z użytkowania.

Dla większości rodzajów leśnych siedlisk przyrodniczych o znaczeniu europejskim, bierna ochrona poszczególnych ich płatów jest jedną z możliwych metod ich zachowania. Zgodnie ze współczesną wiedzą ekologiczną, większość naturalnych typów lasu (grądy, buczyny, łągi, bory świerkowe, prawdopodobnie dąbrowy) może z powodzeniem funkcjonować bez pomocy człowieka, a wyłączenie ich płatów z użytkowania gwarantuje ich zachowanie. Zachodzące w nich spontaniczne procesy mają charakter fluktuacji i chociaż mogą powodować zmiany składu gatunkowego, to jednak zmiany te nie wykraczają z reguły poza zakres naturalnej

zmienności składu gatunkowego naturalnego ekosystemu, a nawet gdy wykraczają (faza „zarośli jarzębinowych” w dynamice świerkowych borów górnośląskich), to tylko czasowo. W warunkach biernej ochrony prawdopodobne jest też zachowanie się w dobrym stanie praktycznie wszystkich gatunków leśnych.

Nie jest znany żaden przypadek, w którym ochrona bierna jakiegokolwiek fragmentu lasu doprowadziła do rozpadu zbiorowiska leśnego i jego przekształcenia się w nieleśne, ani też do znaczącego spadku leśnej różnorodności biologicznej.

Wyjątkiem jest tylko jeden z typów chronionych leśnych siedlisk przyrodniczych: ciepłolubna dąbrowa. Jak się wy-

daje, jest to zbiorowisko o półnaturalnym charakterze, uwarunkowane dawniejszymi formami gospodarki, przede wszystkim wypasem. „Pozostawiona samej sobie” dąbrowa ulega z reguły sukcesji w kierunku grądów.

Oczywiście, wyłączenie drzewostanów z użytkowania powoduje zazwyczaj określone straty ekonomiczne, a dla większości leśnych siedlisk przyrodniczych bierna ochrona nie jest jedyną możliwością ich zachowania we właściwym stanie. W praktyce wyłączenie takie może więc dotyczyć przede wszystkim drzewostanów na siedliskach marginalnych, albo wyłącznie najcenniejszych i najbardziej zbliżonych do naturalnych fragmentów lasu. Skala takiego wyłączenia musi być efektem kompromisu między możliwościami gospodarczymi, a potrzebami ochrony przyrody, nie tylko zresztą wynikającymi z wymogów Natury 2000, ale przede wszystkim wynikającymi z innych celów, np. zachowania elementów pierwotności i naturalności oraz gatunków o charakterze „puszczańskim”.

Trwale wyłączenie drzewostanów z użytkowania (o ile nie są one rezerwatami) wymaga najczęściej zaliczenia ich do gospodarstwa specjalnego.

- **Ustalenie gospodarczych typów drzewostanów**

Warunkiem skutecznego zachowania określonych siedlisk przyrodniczych przy założeniu kontynuacji prowadzenia w nich normalnej, nieco tylko zmodyfikowanej gospodarki leśnej, jest hodowla takich drzewostanów, które są zgodne z charakterem odpowiedniego ekosystemu i pod względem składu gatunkowego oraz struktury odpowiadają drzewostanom występującym w warunkach naturalnych.

Ważne jest więc, by „naturalne składy gatunkowe” odpowiednich zbiorowisk znalazły się wśród dopuszczalnych w danym obrębie składów docelowych. Ponieważ w wielu wypadkach nie są one ujęte w zaleceniach Zasad Hodowli Lasu, konieczne jest ich dodatkowe wprowadzenie decyzją KTG.

Konieczne jest także oczywiście, by konkretnym drzewostanom reprezentującym chronione siedliska przyrodnicze,

przypisać właśnie te, „naturalne” składy gatunkowe.

Pewną trudność może powodować fakt, że naturalne składy gatunkowe zbiorowisk leśnych wykazują dużą zmienność, tak w aspekcie geograficznym, jak i wynikającym z fluktuacji. Niemożliwe jest więc podanie ich w postaci formuł opisujących skład drzewostanu z precyzją procentową.

- **Ustalenie stosowanych typów rębni.**

Prowadzenie gospodarki leśnej zachowującej charakter poszczególnych leśnych siedlisk przyrodniczych wymaga zastosowania do odnawiania lasu odpowiednich typów rębni. Intuicyjne i dość oczywiste przeświadczenie, że rębnie złożone i stopniowe lepiej służą ochronie cennych elementów przyrody niż rębnie zupełne i wielkopowierzchniowe rębnie częściowe, odpowiada oczywiście prawdzie. Nie oznacza to jednak, że np. rębnia zupełna musi być zupełnie wyeliminowana z obszarów Natury 2000; przeciwnie, dla odnawiania niektórych typów dąbrów czy dla specjalnych działań renaturalizujących lasy bagienne (np. regeneracja opanowanej przez świerk brzeziny bagiennej) może ona w pewnych sytuacjach okazać się niezastąpiona.

- **Szczegółowe planowanie czynności hodowlano-leśnych**

Szczególne znaczenie dla skutecznej ochrony pewnych rodzajów siedlisk przyrodniczych mogą mieć podsadzenia lub wprowadzanie podszytów. Mimo że są one powszechnie uważane za korzystne dla ekosystemu leśnego, działaniami takimi łatwo zniszczyć np. płyty ciepłolubnych dąbrów, lub przekształcić naturalne grądy w sztuczne buczyny. Plan działań hodowlanych powinien uwzględniać specyficzne potrzeby chronionych siedlisk przyrodniczych.

- **Szczegółowe rozplanowanie cięć.**

Dla przetrwania wielu ginących gatunków związanych z ekosystemami leśnymi, w tym szczególnie dla gatunków związanych ze starodrzewiami, starymi drzewami, rozkładającym się martwym drewnem, konieczna jest stała obecność w krajobrazie leśnym tych elementów. Obecność ta może mieć w większości

przypadków charakter dynamiczny – funkcję starodrzewia będącego ostoją „puszczańskich” gatunków może pełnić coraz to inny fragment lasu. Obecność starodrzewi nie może jednak zostać przerwana. Pamiętać trzeba, że gatunki „puszczańskie” mają ograniczone zdolności migracyjne. Oznacza to, że dla zachowania różnorodności biologicznej cięcia trzeba tak planować, żeby stale istniały płaty starodrzewu, w miarę równomiernie i gęsto rozproszone w krajobrazie.

- **Wykonanie specjalnych zabiegów ochronnych (ochrona czynna) na rzecz konkretnych płatów siedlisk przyrodniczych lub gatunków.**

Skuteczne zachowanie niektórych siedlisk przyrodniczych (świetlistej dąbrowy oraz półnaturalnych ekosystemów nieleśnych, czasem też ekosystemów torfowiskowych degradowanych w wyniku przesuszenia) może wymagać zaplanowania i wykonania zabiegów ochrony czynnej, np. usuwania podszytów w świetlistej dąbrowie, koszenia łąk, budowy zastawek stabilizujących warunki wodne torfowiska). Zapisy takie mogą być z powodzeniem wprowadzone do Programu Ochrony Przyrody.

6. Aktualne i przyszłe finansowanie ochrony obszarów Natura 2000

Nie ma gotowego przepisu na finansowanie ochrony przyrody obszarów Natura 2000. Teoretycznie Unia Europejska wspiera finansowo tworzenie i funkcjonowanie sieci Natura 2000, proporcjonalnie do powierzchni wyznaczonych obszarów oraz poziomu rozwoju ekonomicznego kraju. W praktyce jednak nie istnieje żadne konkretne narzędzie bezpośredniego przekazywania „pieniędzy na Naturę” – co oznacza, że trzeba starać się o nie w ramach istniejących, konkretnych funduszy unijnych.

Możliwość ubiegania się o środki finansowe służące realizacji sieci Natura 2000 istnieje na różnych etapach tworzenia sieci, poczynając od ich identyfikacji poprzez planowanie ochrony, a kończąc na realizacji celów ochronnych. Jest to możliwe w ramach różnych funduszy unijnych. Specjalnie na ochronę gatunków i siedlisk przyrodniczych „o znaczeniu europejskim” przeznaczony jest fundusz LIFE – NATURE. Jego budżet nie przekracza jednak kilku procent kwot potrzebnych do skutecznej realizacji celów sieci Natura 2000, ponieważ fundusz ten ma z założenia „konkursowy” charakter i ma finansować najlepsze, innowacyjne i modelowe projekty. Być może w przyszłości pojawi się jakieś nowe, specjalne narzędzie finansowania sieci natura 2000, a przynajmniej ochrony siedlisk i gatunków priorytetowych. Zgodnie z art. 8 Dyrektywy Siedliskowej wraz ze zgłoszeniem proponowanych SOO do Komisji Europejskiej państwa członkowskie powinny określić potrzeby w zakresie dofinansowania ze środków Unijnych realizacji programów ochrony tych obszarów i przedstawić je Komisji. Ponad 10 lat od uchwalenia zapisów o finansowaniu ze środków Unii działań z zakresu ochrony przyrody wynikających z szeregu zapisów w Dyrektywach (dyrektywy 42/43/ EWG,

91/409/EWG i inne) podjęto próbę oszacowania kosztów finansowych wdrażania programu Natura 2000. Wstępne szacunki, przeprowadzone dwoma niezależnymi metodami, dla obszaru „starej” Unii Europejskiej wykazały odpowiednio kwoty 3,4 i 5,7 miliardów EURO. Stanowi to 3,5 do 5,8% całkowitego budżetu Unii.

Fundusz Life. Fundusz LIFE utworzony został Rozporządzeniem Rady EWG 1973/92 z dnia 21 maja 1992 w sprawie ustanowienia finansowego instrumentu na rzecz środowiska. Początkowo, w latach 1992-95 fundusz ten był przeznaczony na finansowanie Piątego Programu Środowiskowego Unii Europejskiej, którego jednym z celów było współfinansowanie realizacji Dyrektyw Siedliskowej i Ptasiej w Państwach Unii. Ze środków Funduszu mogą korzystać także kraje spoza Wspólnoty, jednak pod warunkiem partycypacji w kosztach tworzenia funduszu i opłacenia odpowiedniej składki.

W latach 2000–2004 program Life dysponował finansami w wysokości 613 mln euro. Z tego 47% stanowił fundusz Life-Nature przeznaczony przede wszystkim na finansowanie projektów związanych z ochroną przyrody na terenach objętych programem Natura 2000.

Life dofinansowuje w wysokości do 50% budżetu innowacyjne projekty mające na celu ochronę siedlisk przyrodniczych lub gatunków o znaczeniu europejskim na obszarach Natura 2000 (lub na obszarach oficjalnie zaproponowanych przez poszczególne państwa). Dla gatunków priorytetowych oraz priorytetowych siedlisk przyrodniczych próg dofinansowania może być podniesiony do 75%. Pomoc z funduszu Life może być udzielona tylko pod warunkiem, że nie istnieją możliwości finansowania działań z innych europejskich programów pomocowych, np. programów rolno-

środowiskowych, zagospodarowania regionalnego czy gospodarki wodnej.

Wnioskodawcą projektu mogą być zarówno osoby fizyczne jak i prawne których siedziba znajduje się na terenie Unii Europejskiej – także np. parki narodowe czy krajozabrowe, organizacje pozarządowe, gminy, jednostki Lasów Państwowych czy nawet firmy prywatne. Wnioski mogą przewidywać współpracę wielu partnerów uczestniczących w realizacji przedsięwzięcia, jednak tylko jeden w nich musi odgrywać rolę wiodącą i to on rozlicza się przed Komisją. Głównym przedmiotem projektów finansowanych z programu Life są jednorazowe działania związane z czynną ochroną przyrody. Istnieje także, choć obwarowana restrykcjami, możliwość zakupu gruntów w celu ochrony. Unijne środki finansowe mogą być też wykorzystane na pokrycie kosztów osobowych, public relations, wyposażenia biurowego itd., jednak w stopniu proporcjonalnym do pozostałych. Przeciętny projekt Life trwa 3–5 lat i ma budżet ok. 2 mln euro (zaleca się by minimalny budżet był > 500 tys euro).

Przykładowe typy działań podejmowane w ramach projektów to: inwentaryzacja i monitoring przyrody, opracowywanie i wdrażanie planów ochrony, czynna ochrona mokradeł, odtwarzanie biotopów łąkowych i mokradlowych, przywracanie tradycyjnego użytkowania, np. ekstensywnego wypasu, zalesienia tworzące korytarze ekologiczne, unaturalniająca przebudowa drzewotanoń, public relations i komunikacja społeczna, tworzenie infrastruktury udostępniającej i pokazującej przyrodę, czynna ochrona gatunków, reintrodukcje gatunków. Na realizację projektów związanych z ochroną przyrody w latach 1996–1999 przeznaczono 450 mln euro, w latach 2000–2004 – 640 mln euro.

Przykłady projektów finansowanych przez Fundusz LIFE to np.:

- Ochrona obszaru bagiennego Thaya – Floodlands, na wschód od Wiednia. Beneficjent – organizacja pozarządowa Distelverein (Austria), budżet projektu – 1.963.200 EURO, udział LIFE – 50%.
- Odtworzenie rozległych obszarów terenów leśnych jako siedlisk dla zagrożonych gatunków ptaków, roślin i bioto-

pów. Beneficjent – Duńskie Ministerstwo Środowiska, Narodowa Agencja Leśnictwa i Przyrody, Budżet – 2.430.800 EURO, udział LIFE – 50%.

- Integracja różnorodności przyrody z gospodarką leśną. Beneficjent – Instytut rozwoju leśnictwa. Budżet 839.593,26, udział programu LIFE – 48.36%.
- Plan ochrony przyszłego rezerwatu przyrody Hainich. Beneficjent: Ministerstwo Rolnictwa ochrony Przyrody i Środowiska Turynii, budżet 1.151.200 EURO, udział LIFE – 50%

Oczywiście nie każdy złożony wniosek uzyskuje dofinansowania. Z reguły kwalifikowanych do finansowania przez Life jest ok. 40-50% składanych wniosków.

O ile większość działań z zakresu ochrony obszarów Natura 2000 na terenach rolniczych finansowana jest w ramach programów rolnośrodowiskowych i udział Life-Nature ogranicza się tu do działań uzupełniających, o tyle na obszarach leśnych może on być głównym źródłem finansowania potrzebnych działań.

Wnioski do Life w Polsce należy składać za pośrednictwem Ministerstwa Środowiska. Fundusz Life w swojej obecnej postaci Fundusz Life najprawdopodobniej skończy życie w roku 2006, choć przyjęte do finansowania projekty będą jeszcze realizowane przez kilka lat. Jednak można oczekiwać, że niezależnie od przyjętych w przyszłości zasad i źródeł finansowania ochrony obszarów Natura 2000, schematy działań wypracowane i sprawdzone w Funduszu Life, będą kontynuowane. Komisja Europejska pracuje nad programem Life +, który miałby wejść w życie od 2007 r.

Fundusze rolne. Szansą dla obszarów sieci Natura 2000 może być integracja działań z zakresu ochrony przyrody z tzw. Programami Rozwoju Obszarów Wiejskich. Elementem wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej jest istnienie Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOIGR), z którego finansowane są rozmaite instrumenty mające na celu zmianę struktury i funkcjonowania rolnictwa – stosownie do strategicznych założeń sporządzanych przez każde państwo Programów. Instrumenty te są zdefiniowane w Rozporządzeniu Rady Europejskiej (WE) 1257/1999 w sprawie

wsparcia rozwoju wsi, a każde państwo w ramach swojego Programu Rozwoju może wybrać te z nich, które są mu potrzebne. We wszystkich państwach Unii obowiązkowym instrumentem są tzw. programy rolnośrodowiskowe, tzn. systemy płatności w zamian za stosowanie określonych, korzystnych dla przyrody i środowiska sposobów gospodarki rolnej. Pierwszy taki program w Polsce będzie wdrożony w latach 2004–2006. Jego celem jest między innymi: promocja systemów produkcji rolniczej przyjaznej dla środowiska, zachowanie różnorodności biologicznej siedlisk półnaturalnych, w tym zasobów genetycznych w rolnictwie. Na lata 2004–2006 na realizację programów rolnośrodowiskowych przewidziano w Polsce około 280 mln euro. Wspierane będą następujące pakiety działań:

- Rolnictwo zrównoważone (stosowanie zbilansowanej gospodarki nawozowej i przestrzeganie odpowiedniego następstwa roślin);
- Rolnictwo ekologiczne;
- Utrzymanie łąk ekstensywnych oraz ekstensywnych pastwisk.
- Utrzymanie i tworzenie stref buforowych;
- Ochrona gleb i wód (stosowanie międzyplonów);
- Ochrona starych, rodzimych ras zwierząt gospodarskich.

Program będzie realizowany w zasadzie tylko w Strefach Priorytetowych, zdefiniowanych przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi we współpracy z Wojewódzkimi Zespołami Realizacyjnymi, tylko rolnictwo ekologiczne i ochrona tradycyjnych ras ma być wspierana na terenie całego kraju. Przy wyborze Stref Priorytetowych starano się uwzględniać, choć nie do końca konsekwentnie, projektowane obszary Natura 2000. Płatności będą realizowane przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa na podstawie składanych przez rolnika wniosków rolnośrodowiskowych. Podstawą rozliczeń i kontroli będzie prowadzony przez rolnika dziennik. Przykładem harmonizacji programu rolnośrodowiskowego z ochroną obszarów Natury 2000 jest fakt, że płatności rolnośrodowiskowe na obszarach sieci mają być automatycznie zwiększane o 20%.

Unijne rozporządzenie 1257/1999 zawiera jeszcze jeden mechanizm finansowy, którego jednak Polska nie wykorzystwała. Jest to możliwość „kompensacji ograniczeń wprowadzonych w stosunku do gospodarki rolnej ze względu na ochronę środowiska” (Art. 16). Np. w Brandenburgii takie kompensacje są wypłacane rolnikom gospodarującym na obszarach Natura 2000, za to że np. obowiązuje ich zakaz zamiany „naturalowej” łąki na pole orne.

Zgodnie z 6-letnim rytmem programowania polityki rolnej, od 2007 r. zasady funkcjonowania Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej ulegną przebudowaniu. W projekcie aktu prawnego, który ma zastąpić rozporządzenie 1257 rozbudowano mechanizmy, które mają służyć utrzymaniu właściwej gospodarki rolnej na obszarach Natura 2000. Oprócz dotychczasowych programów rolnośrodowiskowych zaproponowane zostaną analogiczne programy leśnośrodowiskowe dla lasów prywatnych, a zamiast rzadko wykorzystywanego przez państwa Unii artykułu 16 zostanie wprowadzony zapis o „płatnościach Natura 2000” – funkcjonujących tylko na obszarach sieci i mających charakter kompensacji obowiązujących na nich ograniczeń i zakazów.

Również w Polsce trwają już prace nad nowym programem rolnośrodowiskowym, jaki będzie realizowany w latach 2007–2013. Można mieć nadzieję, że zostaną w niego wbudowane mechanizmy, które umożliwią skuteczną ochronę obszarów Natura 2000, promując formy gospodarki rolnej odpowiednio dla gatunków i siedlisk przyrodniczych.

Inne fundusze Unii Europejskiej. Fundusze Strukturalne Unii Europejskiej to instrument wspieranie ekonomicznego i społecznego rozwoju regionów uwzględniającego problemy ochrony środowiska. Dla sieci Natura 2000 najważniejsze są możliwości wspierania z tych Funduszy działań w obszarach zacofanych pod względem gospodarczym, np. budowa oczyszczalni ścieków, na które nie stać ubogich, lokalnych społeczności.

Dla finansowego wsparcia działań z zakresu ochrony środowiska i rozwoju europejskich systemów komunikacyjnych w krajach w których dochód narodowy jest mniejszy niż 90% średniej w Unii (dotychczas dotyczyło to Grecji, Portugalii, Hisz-

panii i Irlandii) został utworzony Fundusz Spójności (Kohezji). Niewielki procent jego środków wykorzystywany jest także na cele planowania i ochrony obszarów Natura 2000. Do priorytetów środowiskowych proponowanych do wsparcia z Funduszu Spójności należą:

- Poprawa jakości wód powierzchniowych, polepszenie jakości i dystrybucji wody przeznaczonej do spożycia oraz zapewnienie bezpieczeństwa przeciwpowodziowego.
- Racjonalizacja gospodarki odpadami i ochrona powierzchni ziemi.
- Poprawa jakości powietrza.

Inne, możliwe do wykorzystania tego typu fundusze to np. Europejski Fundusz Społeczny (przede wszystkim możliwość realizacji projektów edukacyjnych i szkoleniowych) czy Program Finansujący Wytyczne dla Rybołówstwa (działania z zakresu ochrony siedlisk morskich).

Ochrona środowiska, a więc i ochrona przyrody, może być także finansowana w ramach tzw. inicjatyw wspólnotowych, których przykładem jest programu INTERREG (obecnie realizowany INTERREG III). Głównym celem tego programu jest wzmocnienie współpracy regionów graniczących, ich zrównoważony rozwój oraz integracja terytorium europejskiego. Program jest finansowany ze źródeł Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. INTERREG III dzieli się na trzy części: A. – współpraca ponadgraniczna, B. – współpraca ponadnarodowa, C. – współpraca międzyregionalna.

We wszystkich tych częściach ochrona środowiska (współpraca, wymiana doświadczeń) jest jednym z tematów priorytetowych. Pomoc kierowana jest do władz lokalnych, organizacji pozarządowych lub przedsiębiorców w związku ze zgłaszanymi przez nich projektami rozwoju regionalnego w krajach członkowskich.

Potencjalne możliwości finansowania zadań dotyczących ochrony przyrody wynikają też z celów inicjatywy społecznej LEADER, ukierunkowanej na wspomaganie innowacyjnych pomysłów służących zrównoważonemu rozwojowi terenów wiejskich. Ze środków tego programu będzie można np. finansować różnego rodzaju

przedsięwzięcia zmierzające do skuteczniejszej ochrony obszarów Natura 2000, a poprzez to podniesienia atrakcyjności turystycznej regionów, jak ochrona najcenniejszych siedlisk, organizacja ścieżek edukacyjnych, centrów informacyjnych, itd.

Pewne możliwości wspierania działań z zakresu ochrony przyrody przewidziano w polskim międzysektorowym Zintegrowanym Planie Operacyjnym Rozwoju Regionalnego (ZOPRR). Są to między innymi: wspieranie systemów informacyjnych ochrony środowiska, leśnictwa i monitoringu, budowa baz danych o stanie środowiska, rozwój systemów informacji o środowisku, tworzenie systemów monitoringu środowiska, w tym reagowania na zagrożenia, rozwój z informatyzowanego systemu zarządzania leśnictwem, wykorzystywanie odnawialnych źródeł energii. Zadania realizowane w ramach ZOPRR, będą zharmonizowane z projektami wdrażanymi w ramach Funduszu Spójności i będą zgodne z wojewódzkimi, powiatowymi i gminnymi programami ochrony środowiska i planami gospodarki odpadami.

Beneficjentami końcowymi będą przede wszystkim samorządy wojewódzkie, samorządy powiatowe oraz samorządy gminne. Wśród beneficjentów wymienia się również Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej wraz z Wojewódzkimi Funduszami Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Krajowy Zarząd Parków Narodowych, Lasy Państwowe i ich regionalne dyrekcje, parki narodowe. Przedsięwzięcia te będą finansowane w 50% ze środków europejskich. Współfinansowanie krajowe inwestycji ukierunkowanych na realizację celów polityki spójności w ochronie środowiska mogą zapewnić: środki własne, preferencyjne pożyczki i dotacje pozabudżetowych funduszy ekologicznych, ewentualnie kredyty banków komercyjnych i międzynarodowych instytucji finansowych.

Fundusze krajowe. Wykorzystanie jakichkolwiek funduszy unijnych uwarunkowane jest znalezieniem kofinansowania ze środków krajowych. Ich zasadniczym źródłem będą w najbliższym czasie krajowe środki budżetowe oraz fundusze i fundacje mające w swoich priorytetach ochronę przyrody.

Środki budżetowe przeznaczane dotychczas na zadania z zakresu ochrony przyrody, zarówno w budżecie centralnym jak i w budżetach wojewódzkich pozwalają niestety jedynie na vegetację służb ochrony przyrody. W roku 2001 stanowiły one niespełna 3% wydatków poniesionych na ochronę środowiska. Przy obecnej mizerii finansowej ochrony przyrody o jakiegokolwiek skutecznej działalności nie może być mowy. Ponadto ogromną większość budżetów służb ochrony przyrody pochłaniają wydatki na wynagrodzenia. Np. środki budżetowe przeznaczone w roku 2002 na działalność parków narodowych to 58,5 mln zł. Z tej kwoty prawie 75% przeznaczono na płace i wynagrodzenia, a zaledwie niespełna 25% na tzw. działalność bieżącą (w tym czynsze, opłaty za energie itd.). Z budżetów wojewodów w roku 2002 na ochronę przyrody (137 parków krajobrazowych, 1355 rezerwatów, pomniki przyrody, użytki ekologiczne, ochrona gatunkowa i inne formy ochrony) wydano 23,8 mln zł, czyli około 40% kwoty wydatkowanej przez budżet Państwa na działalność parków narodowych. Z tej kwoty 87% pochłaniają parki krajobrazowe, natomiast zaledwie 13%, a więc około 3 mln zł pozostają na ochronę przyrody na ponad 90% pozostałej powierzchni kraju! Dotychczasowy poziom wydatków na ochronę przyrody to efekt jej niskiego usytuowania wśród wydatków budżetu w ogóle, a także wśród wydatków na ochronę środowiska. Jeśli stan taki utrzyma się, a wszystko wskazuje na to, że tak będzie, wygospodarowanie wkładu własnego dla wykorzystania choćby niewielkiej części dostępnych środków unijnych przeznaczonych na zadania z zakresu ochrony przyrody, a w szczególności na ochronę obszarów Natura 2000 będzie niemożliwe. Pewną nadzieję budzą funkcjonujące w Polsce fundusze ochrony środowiska. Od roku 1993 funkcjonują posiadające osobowość prawną i znaczny stopień samodzielności, wojewódzkie fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej oraz gminne fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej. Później, po utworzeniu powiatów powołano także do życia odpowiednie fundusze powiatowe. Dysponują one przede wszystkim środkami pochodzącymi z wpływów z tytułu opłat za korzystanie ze środo-

wiska i kar za nieprzestrzeganie obowiązujących w tym zakresie przepisów.,

Jednym z priorytetów wojewódzkich funduszy ochrony środowiska, wynikających z powołującej je ustawy i zatwierdzanych przez nie regulaminów, często bezpośrednio lub przynajmniej pośrednio bywają różne aspekty ochrony przyrody. Np. Wojewódzkie Fundusze Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu i Wrocławiu, w latach 1999–2001 na działania z zakresu ochrony przyrody wydały odpowiednio 4,1 i 5.6 mln zł, wspierając odpowiednio 124 i 73 zadania. Należy dążyć do zmiany priorytetów obowiązujących w wojewódzkich funduszach i przeniesienia ochrony przyrody z drugiej dziesiątki do grupy najważniejszych celów priorytetowych.

Potencjalnym źródłem finansowania ochrony obszarów Natura 2000 jest także Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska, w jego przypadku preferowane są raczej przedsięwzięcia realizowane w większej skali, wykraczające poza ramy województw. W roku 2001 na dofinansowanie 130 przedsięwzięć z zakresu ochrony przyrody i krajobrazu (głównie dotyczących parków narodowych) Fundusz wydał 24,2 mln zł. Zarówno Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska jak i fundusze wojewódzkie, to obecnie instytucje parabankowe, udzielające głównie preferencyjnych kredytów, a nie dotacji, choć w zakresie przedsięwzięć z zakresu ochrony przyrody bezwzględnie dominują dotacje. Obecnie istnieje w Polsce przynajmniej kilkadziesiąt fundacji, które wśród priorytetów działalności mają ochronę przyrody. Jednak większość inicjatyw mających w nazwie „fundacja” to struktury nie dysponujące znaczącymi własnymi środkami, prowadzące na niewielką skalę własne działania, bardzo rzadko wspomagające działania innych podmiotów. Sytuacja taka wynika przede wszystkim z niekorzystnego dla wspierania działań społecznych prawa finansowego, a także z braku tradycji wspierania inicjatyw z zakresu ochrony przyrody przez kapitał prywatny.

Praktyka ostatnich lat wskazuje, że jedynymi dwoma Fundacjami na większą skalę i programowo wspierającymi ochronę przyrody są dysponujące zagranicznymi środkami pomocowymi EkoFundusz i dostępny przede

wszystkim dla organizacji pozarządowych Globalny Fundusz Środowiska UNDP.

EkoFundusz jest fundacją powołaną przez Ministra Skarbu jako instytucja odpowiedzialna za dystrybucję funduszy pochodzących z ekokonwersji polskich długów. Jednym z priorytetów EkoFunduszu jest ochrona różnorodności biologicznej, w tym wspieranie różnorodnych działań z zakresu ochrony przyrody. Corocznie organizowane są konkursy między innymi na projekty z zakresu: ochrony zagrożonych gatunków i ochrony obszarów wodno – błotnych. Według deklaracji EkoFunduszu każdy dobry projekt zostaje przyjęty do dofinansowania. EkoFundusz udziela bezzwrotnych dotacji stanowiących do 80% kosztów projektu. Z zasady wspierane są projekty duże, o istotnym znaczeniu dla ochrony przyrody. W latach 1992–2002 EkoFundusz wsparł 235 projektów z zakresu ochrony przyrody łączną kwotą 170 mln zł.

Globalny Fundusz Środowiska UNDP poprzez Program Małych Dotacji udziela dotacji przede wszystkim organizacjom społecznym, ale także samorządom pod warunkiem realizacji projektów przy udziale organizacji. Jednym z priorytetów programu jest wspieranie działań z zakresu ochrony przyrody. W ramach Programu Małych Dotacji w latach ciągu ostatnich sześciu lat wspartych zostało ponad 100 projektów z zakresu ochrony przyrody. Większe projekty mogą być finansowane przez GEF w ramach tzw. średnich grantów.

W wielu krajach Unii Europejskiej istotną rolę w finansowaniu wielu przedsięwzięć z zakresu ochrony przyrody, często na obszarach ostoi Natura 2000 mają organizacje pozarządowe. Np. w Niemczech cztery największe organizacje zajmujące się ochroną przyrody to BUND, NABU, Greenpeace i WWF. Greenpeace jest najliczniejszą organizacją w Niemczech – liczy 515.000 członków, dysponuje też największym budżetem (w roku 2000 – prawie 70 mln DM (=ok. 35 mln euro), a więc więcej niż cały roczny budżet przeznaczony na „państwową” ochronę przyrody w Polsce), BUND liczy 255.000 członków, a NABU – 353.000. Ponad 50% dochodów tych największych niemieckich organizacji stanowią darowizny. W przypadku Greenpeace

ich udział w budżecie organizacji przekracza 90%. W przypadku dwóch organizacji znaczny odsetek, bo ponad 50% budżetu BUND i ponad 30% budżetu NABU stanowią składki członkowskie. Wiele projektów realizowanych przez organizacje pozarządowe dotyczy obszarów Natura 2000.

W Polsce rola organizacji pozarządowych w realizacji zadań ochronnych nie jest jeszcze tak duża jak na zachodzie, ale wzrasta z każdą chwilą. Także monitoring stanu przyrody i skutków ochrony zaczynają być domeną niezależnych od rządu stowarzyszeń. Przeciętna polska organizacja zajmująca się ochroną przyrody wydaje co roku na te cele około 1 mln zł. Większość tych środków pochodzi oczywiście ze źródeł zewnętrznych, jednak co najmniej kilkanaście procent tej kwoty to tzw. wkład własny, czyli własne środki realnie wydatkowane na działania z zakresu ochrony przyrody. Obecnie polskie organizacje ochroniarskie realizują ponad 100 projektów dotyczących obszarów lub gatunków objętych programem Natura 2000, stając się największym beneficjentem przeznaczanych na ten cel środków i wykonawcą działań.

7. Słowniczek pojęć i akronimów europejskiej ochrony przyrody

Berneńska Konwencja – Konwencja o ochronie dzikiej flory i fauny europejskiej oraz siedlisk przyrodniczych, podpisana w Bernie w 1979 r., otwarta dla wszystkich krajów Europy, także tych nie należących do Unii Europejskiej. Na jej podstawie wyznacza się tzw. sieć Emerald (zob.). Praktyczne znaczenie mają techniczne dokumenty wykonawcze – rezolucje i rekomendacje przyjęte przez tzw. Stały Komitet Wykonawczy, które obligatoryjnie powinny być wdrożone w państwach członkowskich Konwencji – dotyczy np. szczególnej ochrony wskazanych gatunków (np. chwasty polne, gatunki siedlisk efemerycznych).

CAP – Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej.

CBD – Konwencja o Różnorodności Biologicznej, ratyfikowana również przez Polskę. Wielostronną umową międzynarodową, sporządzoną w Rio de Janeiro 5 czerwca 1992 r., ratyfikowaną przez Polskę 13 grudnia 1995 r. Sama konwencja określa w dość ogólny sposób zasady ochrony różnorodności biologicznej i zrównoważonego wykorzystania zasobów przyrodniczych. Znacznie bardziej praktyczne zastosowanie mają techniczne dokumenty wykonawcze – rezolucje i rekomendacje przyjęte przez tzw. Konferencję Stron, a także przyjęte w ramach Konwencji „wskazówki i wytyczne”. Są wśród nich dokumenty bardzo istotne dla skutecznej ochrony przyrody, które obligatoryjnie powinny być wdrożone w państwach członkowskich Konwencji – np. zasady uwzględniania różnorodności biologicznej w ocenach oddziaływania inwestycji, planów i programów na środowisko, a także idea tzw. „podejścia ekosystemowego” do użytkowania zasobów naturalnych.

CORINE – projekt stworzenia bazy danych o środowisku przyrodniczym Europy, jego elementem jest m. in. CORINE Biotopes – mający na celu wskazanie najcenniejszych ostoi przyrody. Wyniki tego projektu zostały wykorzystane przy tworzeniu sieci Natura 2000.

EIA – Environmental Impact Assessment – ocena wpływu na środowisko konkretnej inwestycji.

Emerald – sieć obszarów ważnych dla zachowania gatunków i siedlisk przyrodniczych uznanych za kluczowe na podstawie Konwencji Berneńskiej; uważa się że na terenie Unii Europejskiej realizacją sieci Emerald jest Natura 2000 (zob.), ale poza terytorium UE sieć Emerald ma samoistne znaczenie.

ESA – Environmentally Sensitive Area, Obszar Przyrodniczo Wrażliwy; w niektórych krajach specjalne obszary, na których – ze względu na szczególne potrzeby ochrony przyrody lub środowiska – wdraża się programy rolnosrodowiskowe w formie szczególnie rozbudowanej.

EUNIS – jeden systemów klasyfikacji siedlisk przyrodniczych Europy.

IM – Interpretation Manual od Natural Habitats – oficjalna publikacja zawierająca szersze opisy (definicje) siedlisk przyrodniczych wymienionych w załączniku I Dyrektywy Siedliskowej. IM15 to stara wersja dla „starej” Unii Europejskiej, IM25 to wersja poprawiona i rozszerzona w związku z rozszerzeniem UE do 25 krajów.

KPR – Krajowy Program Rolnośrodowiskowy, część Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) będąca mechanizmem wsparcia form gospodarki rolnej korzystnych dla przyrody i środowiska.

LFA (1) – Szablon logiczny – Logical Frame Analysis, technika planowania i zapisu planów działania (ochrony), kładąca nacisk na związki logiczne między celem strategicznym, celami operacyjnymi, działaniami i ich efektami.

LFA (2) – Less Favoured Area – ONW – Obszar o niekorzystnych warunkach gospodarki rolnej; wyznaczony obszar dający podstawę do wypłacania rolnikom płatności kompensujących niekorzystne warunki w jakich prowadzą gospodarkę; polski skrót ONW

Life-Nature – Fundusz Unii Europejskiej dofinansowujący modelowe i pilotażowe projekty ochrony „ważnych dla Europy” gatunków i siedlisk przyrodniczych, zwykle wyłącznie na obszarach Natura 2000.

Manual – podręcznik; kompleksowy zbiór ważnych informacji, np. opisów siedlisk przyrodniczych o znaczeniu europejskim.

N2K – żargonowy skrót terminu Natura 2000.

Natura 2000 – zbiór obszarów w Unii Europejskiej wyznaczonych na podstawie Dyrektywy Ptasiej i Dyrektywy Siedliskowej UE i poddanych ochronie na podstawie zapisów Dyrektywy Siedliskowej.

ONW – zob. LFA.

OPW – Obszar Przyrodniczo Wrażliwy, zob. ESA.

OSO – Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000, zob. SPA.

pSCI – Proponowany Obszar Ważny dla Wspólnoty Europejskiej – oficjalna formuła określająca obszar zaproponowany przez państwo Unii Europejskiej jako Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk (SAC), od momentu oficjalnego zaproponowania do momentu zatwierdzenia propozycji przez Komisję Europejską.

PHYSIS – jeden z systemów klasyfikacji siedlisk przyrodniczych; jest podstawą wyboru siedlisk „o znaczeniu europejskim” do celów sieci natura 2000.

PROW – Program Rozwoju Obszarów Wiejskich; polski Rural Development Plan (zob. RDP).

Ramsarska Konwencja – Międzynarodowa konwencja o ochronie obszarów wodno-błotnych, ratyfikowana m.in. przez Polskę. Praktyczne znaczenie mają rezolucje i rekomendacje przyjęte przez tzw. Konferencję Stron, które obligatoryjnie powinny być wdrożone w państwach członkowskich Konwencji – dotyczą np. gospodarowania wodą z uwzględnieniem potrzeb mokradeł, właściwego planowania ochrony i zagospodarowania mokradeł, inwentaryzacji mokradeł i tworzenia spisu mokradeł o znaczeniu międzynarodowym.

Region Biogeograficzny – jeden z kilku regionów na które została podzielona Europa, w ramach których sprawdza się spójność sieci Natura 2000; regiony są niezależne od granic państw, Polska zajmuje część regionu kontynentalnego i część regionu alpejskiego

RDP – Rural Development Plan, Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich, dokument obligatoryjnie przygotowywany przez każde państwo Unii Europejskiej, będący m. in. strategią korzystania z dotacji do rolnictwa. W Polsce RDP nazywa się PROW (zob.).

RDW – Ramowa Dyrektywa Wodna.

SAC – SOO – Special Area of Conservation; Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk Natura 2000; obszar sieci Natura 2000 wyznaczony w oparciu o Dyrektywę Siedliskową.

SCI – Obszar Ważny dla Wspólnoty Europejskiej – oficjalna formuła określająca obszar zaproponowany przez państwo Unii Europejskiej jako Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk (SAC), od momentu zatwierdzenia propozycji przez Komisję Europejską do momentu objęcia ochroną przez dane państwo.

SEA – Strategic Environmental Assessment, ocena wpływu na środowisko planów i programów, tzw. strategiczna ocena wpływu na środowisko.

Seminarium Biogeograficzne – Oficjalne spotkanie na którym sprawdza się i dyskutuje spójność sieci Natura 2000 w ramach regionu biogeograficznego.

SDF – SFD – Standard Data Form, Standardowy Formularz Danych – standardowy formularz opisu obszaru Natura 2000.

SFD – Standardowy Formularz Danych Natura 2000, zob. SDF.

SOO – Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk Natura 2000, zob. SAC.

SPA – OSO – Special Protection Area; Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000, obszar sieci Natura 2000 wyznaczony w oparciu o Dyrektywę Ptasia.

Stakeholder – brak pol. tłumaczenia – każdy kto może mieć wpływ na ochronę obszaru, lub na kogo wpływa ta ochrona.

SWOT – technika stosowana przy konstrukcji planów i strategii, polegająca na zestawieniu istotnych cech obiektu w szablonowym układzie: silne strony – słabe strony – szanse – zagrożenia (**S**trengths, **W**eaknesses, **O**pportunities, **T**hreats).

8. Warto przeczytać więcej...

1. M. Buszko-Briggs (red.) 2003 – Natura 2000 w lasach Polski – skrypt dla każdego. Maszynopis powielony, COWI, Białowieża, dostępny w formacie pdf na www.kp.org.pl/n2k
2. E. Iddle & T. Bines – Planowanie ochrony obszarów chronionych: przewodnik dla praktyków i ich szefów – w przygotowaniu polskie tłumaczenie i adaptacja do polskich realiów, ukaże się w 2004 r. nakładem Klubu Przyrodników.
3. M. Makomaska-Juchniewicz, S. Tworek (red.) 2003. Europejska sieć ekologiczna Natura 2000 – problem czy szansa? Wyd. IOP, Kraków.
4. D. Metera, T. Pezold (red.) 2003. Słownik terminów rolnośrodowiskowych. IUCN Poland & ABC Poland, dostępny także w formacie pdf na www.iucn-ce.org.pl
5. P. Pawlaczyk, J. Herbich, J. Holeksa, J. Szwagrzyk, K. Świerkosz 2003. Rozpoznawanie siedlisk przyrodniczych na podstawie danych opisu taksacyjnego lasu. Maszynopis, dostępny w formacie pdf na www.kp.org.pl/n2k
6. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004-2006. Ministerstwo Rolnictwa, dostępny w formacie pdf na www.minrol.gov.pl
7. Przewodnik ochrony gatunków i siedlisk przyrodniczych w sieci Natura 2000 w Polsce. Praca zbiorowa pod red. A. Bereszyńskiego, J. Herbicha, A. Kepela, B. Sudnik, H. Werblan. Ministerstwo Środowska, w przygotowaniu, ukaże się w 2004.
8. K. Świerkosz 2003 – Wyznaczanie ostoi Natura 2000, WWF Polska, Warszawa.

Spis treści

1. Wstęp	3
1.1. Idea ochrony europejskiego dziedzictwa przyrodniczego	3
1.2. Idea obszarów Natura 2000	3
2. Przedmioty ochrony w obszarach Natura 2000 w Polsce	6
2.1. Elementy polskiej przyrody uznane za „ważne dla Europy”	6
2.2. Elementy „priorytetowe” dla Unii Europejskiej	23
3. Prawne podstawy funkcjonowania obszarów Natura 2000	24
3.1. Prawo europejskie	24
3.2. Prawo polskie	26
3.3. Proces wyznaczania obszarów Natura 2000	31
4. Natura 2000 a gospodarka i działalność człowieka	35
4.1. Działalność inwestycyjna	35
4.2. Gospodarka wodna i ochrona przeciwpowodziowa	37
4.3. Gospodarka rolna	38
4.4. Gospodarka leśna	38
5. Planowanie ochrony obszaru Natura 2000	40
5.1. Treść i moc planu ochrony obszaru Natura 2000	40
5.2. Sporządzanie programu i planu ochrony obszaru Natura 2000	41
5.3. Sztuka dobrego planowania	51
5.4. Ochrona obszaru Natura 2000 w innych planach i programach.	59
6. Aktualne i przyszłe finansowanie ochrony obszarów Natura 2000	65
7. Słowniczek pojęć i akronimów europejskiej ochrony przyrody	71
8. Warto przeczytać więcej...	75

WWF jest jedną z największych międzynarodowych organizacji zajmujących się ochroną przyrody. W czasie przeszło 40 lat swojego istnienia WWF zainicjował, przeprowadził lub pomógł w realizacji ponad 12 600 projektów ochrony przyrody w 154 krajach świata, przyczyniając się do powstania 270 parków narodowych. Organizacja współpracuje z wieloma partnerami, w tym z władzami państw, organizacjami pozarządowymi, firmami i osobami prywatnymi, pełni także rolę niezależnego doradcy w zakresie ochrony środowiska dla wielu międzynarodowych instytucji oraz rządów na całym świecie. Organizację wspiera prawie 5 milionów członków.

WWF zajmuje się całym spektrum działań, które mają na celu ochronę środowiska naszej planety i utrzymanie naturalnych procesów przyrodniczych na Ziemi. Na całym świecie organizacja zabiega o ochronę lasów, wód śródlądowych, mórz i oceanów oraz zagrożonych gatunków roślin i zwierząt, stara się przeciwdziałać zmianom klimatu wywołanym przez działalność człowieka, a także zagrożeniom wynikającym z produkcji toksycznych chemikaliów.

W chwili obecnej WWF prowadzi w Polsce łącznie osiem projektów, dotyczących ochrony rzek, lasów, klimatu oraz promowania zrównoważonego rozwoju i tradycyjnego, proekologicznego rolnictwa. Jako organizacja międzynarodowa, WWF angażuje się również w kształtowanie prawodawstwa Unii Europejskiej i pełni rolę niezależnego doradcy w zakresie ochrony środowiska dla Parlamentu Europejskiego.

Sprawdź: www.wwf.pl/jakmozeszpomoc.php

www.
wwf
.pl

WWF Polska

ul. Wiśniowa 38
02-520 Warszawa

tel.: (22) 849 84 69
fax: (22) 646 36 72